

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

MINNESANG A DVORSKÁ LITERATURA NA DVOŘE POSLEDNÍCH
PŘEMYSLOVCŮ A PRVNÍCH LUCEMBURKŮ

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marie Janečková, CSc.

Autor práce: Olga Velická
Studijní obor: Bohemistika
Ročník: 2. ročník

2012

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. Zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 1. 5. 2012

.....

Anotace

Kvalifikační práce mezioborového charakteru je zaměřena na poznání historie a kultury doby posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků. V této době proniká do českých zemí západní dvorská kultura. Primárním úkolem práce je poznat, za jakých podmínek vzniká dvorská literatura a minnesang na dvorech těchto panovníků. Dále jsme si dali za cíl komparativní metodou vymezit základní tematické okruhy v próze i poezii. Sekundárním úkolem je poznání vlivu německé a latinské literatury domácí i cizí na literaturu psanou česky.

Práce „*Minnesang a dvorská literatura na dvoře posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků*“ se zabývá obdobími od roku 1283 – 1306 a dále 1310 – 1333 s přihlédnutím i k rokům předchozím.

Annotation

Qualifying work has interdisciplinary character. This work is concentrate on knowledge of history and culture of age last members of Přemysl's dynasty and the first members of Luxembourg's dynasty. The primary aim of work is to identify the conditions under which there is courtly literature and minnesing on the courts of these rulers. Next aim is using the comparative method to define the basic topics in prose and poetry. The secondary aim is recognizing influence of German and Latin literature domestic and foreign on literature written in Czech.

The work "*Minnesing and court literature at the court of last members of Přemysl's dynasty and the first members of Luxembourg's dynasty*" deals with years 1283–1306 and 1310–1333 taking into account also past years.

Obsah

1. Úvod	1
2. Historie a doba posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků.....	3
3. Definice pojmů dvorská láska, kurtoazie, minnesang, dvorská literatura, rytířský kult.....	36
4. Šíření dvorské literatury.....	39
5. Dvorská literatura.....	46
I. Středohornoněmecká lyrika na přemyslovském dvoře.....	47
II. Středohornoněmecká epika na přemyslovském dvoře.....	53
III. Poezie na dvoře krále Václava II.	61
IV. Dvorská literatura na dvoře Václava III. a období mezi dynastiemi.....	66
V. Dvorská literatura na dvoře prvních Lucemburků.....	67
6. Tematické okruhy a motivy dvorské lyriky.....	70
7. Tematické okruhy a motivy dvorské epiky.....	73
8. Závěr.....	81
9. Seznam použité literatury.....	84
10. Obrazová příloha a komentář k vyobrazení.....	86
11. Seznam vyobrazení a příloh.....	111

1. Úvod

Naše práce nese název „*Minnesang a dvorská literatura na dvoře posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků*“. Minnesang a dvorská literatura pronikaly do Čech z kulturně vyspělejšího západu. Naším úkolem bude vysvětlit, co přesně se skrývá pod pojmy západní rytířská kultura a minnesang. Pokusíme se vystihnout, za jakých podmínek k nám dvorská kultura a minnesang pronikají, jak ovlivňují domácí prostředí a literární tvorbu. Krátce se dotkneme i toho, co vlastně znamená pojem dvůr.

Častokrát jsem byla svědkem zarmouceného konstatování, že Češi v tomto období nemají vlastní literaturu, tj. literaturu česky psanou. V této práci se snažím ukázat, proč tomu tak bylo. Co dále slýchávám je to, že se Češi příliš opírají o latinské a německé vzory. V této práci ukážeme, že se v žádném případě nejedná o bezmyšlenkovité opisování textu bez jakékoli umělecké a literární iniciativy.

Opěrnými body pro tuto práci jsou především léta 1283 -1306, tj. doba vlády Václava II. a Václava III., skutečně posledních mužů z rodu Přemyslova, a dále léta 1310 - 1333, tj. doba, v níž počali české zemi vládnout Lucemburkové. Tyto krátké časové úseky byly zvoleny především z toho důvodu, protože právě tato léta jsou předělem dvou dynastií, které určovaly osud českého státu.

Původním záměrem bylo postihnout i dvůr Karla IV., avšak po střízlivé analýze toho, co je mi o tomto panovníkovi známo a s ohledem na rozsáhlou karlovskou literaturu, jsem od záměru upustila. Výklad zakončím prvními měsíci po návratu Karla IV. do Čech, tedy rokem 1333.

Nemalá složitost a mnohostrannost dějinných okamžiků se jeví tomu, kdož pozoruje vývoj českého království. V 11. a 12. století otrásaly nárazy bojovných županů knížecím stolcem a uváděly zemi ve zmatek. Takovým otřesům panovník čelil pevnou rukou a neváhal potírat provinilce i trestem nejvyšším. Velké hospodářské i společenské změny následující doby způsobily, že neklidná šlechta nabyla větší stavovské stability a v zemském právu lepší úkryt před kolísáním knížecí přízně. Takto posílněné velmožstvo mohlo účinněji soupeřit s panovníkem o moc ve státě. Ale také panovník, povznesený dosažením dědičné koruny, nabyl nových sil k obraně pevnějšího státního řádu, k němuž jej vedla nejen dynastická povinnost, nýbrž i potřeba dokonalejšího pořádku ve veřejném životě. Obě strany tedy valně zesílily, a proto se odvěký zápas mezi panstvem a korunou stává závažnějším. Tuto skutečnost je třeba mít neustále na

paměti, zvláště tehdy, chceme-li porozumět vnitřním událostem doby Václava II. i jeho následovníků a spravedlivě posoudit jejich činy.

Postavení obou panovnických rodů bylo přirozeně podmíněno událostmi, které se seběhly za vlády jejich předchůdců. Aby byl dějinný obraz úplný, je nutné se těchto okamžiků alespoň na okraj dotknout. Bylo by zajisté k naší škodě, kdybychom neocenili státotvorné úsilí Přemysla Otakara II., s nímž přichází do českých zemí i západní rytířská kultura a ruku v ruce s ní i minnesang, o nějž nám jde v této práci především.

Práce volně navazuje na předchozí bakalářskou práci. I zde se podržíme znalostí získaných v projektu *Dvůr hradecké královny Alžběty Richenzy*, jehož čestnými hosty se v posledních třech letech stali přední mediavelisté, jmenovitě PhDr. Dana Dvořáčková-Malá, Ph.D., PhDr. Jan Zelenka a prof. Mgr. Libor Jan, Ph.D. Pro tuto práci jsme využili odborných knih a obrazových pramenů přístupných z internetu, jejichž výčet je zmíněn v závěrečném seznamu použité literatury. Informace o dobovém obrazu byly čerpány z dobových kronik, z knih Josefa Šusty, Josefa Žemličky a z výstupů projektu *Dvory a rezidence*. Tento grantový projekt se zaměřuje na studium projevů dvorské kultury v českých zemích. Hlavními řešiteli projektu jsou již výše zmínění PhDr. Dana Dvořáčková-Malá, Ph.D. a PhDr. Jan Zelenka. Výraznou část výzkumu představuje sledování vývoje panovnického dvora a chování dvorské společnosti do závěru přemyslovské epochy. Obrazové prameny byly získány především z projektu knihovny *Bibliotheca Palatina* v Heidelbergu. Bibliotheca Palatina byla jednou z nejvýznamnějších německých knihoven v období renesance s bohatou sbírkou středověkých rukopisů a prvtisků. Rukopisy z heidelberské knihovny byly v posledních letech digitalizovány a zájemci si je mohou prohlédnout na internetové stránce www.ub.uni-heidelberg.de/helios/digi/palatina-digital.html.

Na tomto místě bych ráda poděkovala především laskavému příteli Bc. Ivanu Dubci, který mi byl velkou inspirací a poskytl mi mnoho informací, materiálů a cenných rad.

1. Historie a doba posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků

Horlivým šířitelem rytířské kultury v českých zemích byl především Přemysl Otakar II. V Přemyslu Otakaru II. došel na stolec panovník, jehož jméno se stalo takřka symbolem dynamického rozvoje 13. století. V Čechách probíhal čilý stavební ruch a ruce havířů ukrajovaly ze stříbrného bohatství hor. Vábění zvěstmi o štědrosti přemyslovskeho vládce, usazovali se v zemi němečtí měšťané, zemědělci i řemeslníci. Pražský dvůr se stal oblíbenou zastávkou výtečných básníků i vyznavačů rytířských ctností.

Po řadu let slavila pevná vláda Přemysla Otakara II. úspěchy. Po Rakousích Přemysl opanoval také Štýrsko, Chebsko, Korutany, Kraňsko a mnohá další území. Ale jak to bývá, z výšin následuje pád. Počátky tohoto pádu spadají do roku 1273, kdy český panovník neuznal volbu Rudolfa Habsburského římským králem. Důvodem bylo neuznání volebního hlasu českých kurfiřtů. Volbu, v níž ostatní kurfiřti upřeli českému králi právo spolurozhodovat o tom, kdo se stane příštím římským králem, Přemysl veřejně odmítal. Trval na stanovisku, že pravým římským králem je Alfons Kastilský.

Tento názor Rudolf nesdílel. Spor stíhal spor a situaci neulehčovala ani náhlá vzpoura českých pánů. Ačkoli v zahraničí Přemysl Otakar pevně vládl a rakouští, štýrští i korutanští páni neradi snášeli tvrdou ruku krále, která omezovala libovůli panstva, stíhala přestupky proti právu, nepřipouštěla šlechtu k rozhodování o vládních záležitostech, bořila hrady vztyčené bez jeho svolení a provinilce neváhala tvrdě trestat, v Čechách toho král zřejmě opomněl a jeho železný stisk povolil.

Spor s Rudolfem dovedl roku 1276 Přemysla na bitevní pole a někteří nespokojení čeští páni se přidali na Rudolfovu stranu. Boj však nikam nevedl, a tak se byli znesváření páni nuceni dohodnout. Ustupovat musel český král a podmínky byly kruté. Přemysl musel: „...uznat Habsburka za římského krále a zřici se Rakous, Štýrska, Korutan, Kraňska, Vindické marky, Pordenone a Chebska. Po splnění této podmínky má z něho Rudolf sejmout říšskou klatbu a udělit mu Čechy a Moravu v léno....“¹ Český král se dožadoval toho: „...aby za svou věrnost neutrpěla škody Vídeň. Rudolf slíbil vzít město na milost a nepronásledovat zdejší české stoupence. Osten záští mezi oběma

¹ ŽEMLIČKA, Josef: Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století. Praha: Panorama, 1986, s. 144

*panovníky mělo odstranit chystané příbuzenství: dcera českého krále Kunhuta měla být zadána Rudolfovu synovi Hartmanovi a malý synek Přemyslův, Václav, byl přiřčen za ženicha některé z Habsburkových dcer.*²

Takové pokoření zanechalo v králi hlubokou zášť. Přemysl toužil po odvetě a ani Rudolf nečinil nižádné kroky k tomu, aby naplnil sjednanou úmluvu. Naopak podporoval drobné šarvátky v příhraničních oblastech a naváděl odbojné pány k novému vzdoru. Rudolfovo jednání neuniklo pozornosti ani v daleké cizině. Například Dante o něm nelichotivě veršuje: „*Ten nejvyšš, jemuž psáno v obličejí, / že povinnosti své má zanedbány, / a jenž rtem nepohne, když druží pějí, / byl císař Rudolf...*“³

Dostatek příležitostí k takovému jednání dávali Rudolfovi hlavně Vítkovci. Zpurní Vítkovci vedení Závíšem z Falkenštejna nepolevovali v nájezdech na královský majetek a všeobecně neuznávali králova vrchní práva. I toto Přemysl trpělivě snášel a velkoryse nabídl Rudolfovi nové podmínky. Ani tehdy Habsburk nepřestal s podlým jednáním, které zajisté nebylo hodno hraběte z vyspělého kraje, natož římského krále. Není divu, že Přemysl koncem roku 1277 konečně zakročil. Pro záchranu odbojného panstva neučinil Habsburk nic. Takto posílen chystal se český král na nevyhnutelný boj.

Už se sotva kdy dozvíme, co bylo skutečnou příčinou královy tragické smrti na Moravském poli. Český letopisec k tomu píše: „...*jak zloději mnozí však z Čechů hledali záchranu v útěku a hanebně opustili krále uprostřed nepřátel s hrstkou svých mužně bojujícího. Ale protože odpor hrstky proti většině nemohl dlouho trvati, král v zápalu boje byl konečně zajat a proti důstojnosti říše po zajetí hned usmrcen; jeho smrti král Rudolf hořce želel a dal pochovati jeho tělo ve Znojmě...*“⁴

Veliké činy proslavili Přemysla Otakara II. a nářek nad jeho smrtí se nesl celou Evropou. Takto pláče až v alsaském Kolmaru skladatel *Písně o českém králi*: „*Nádherný král je mrtev! / Český král je zničen, o tom pláčou žalostné slzy očí! / Kdo bude pečovat o vdovy a sirotky? / Král padl jako hrdina, který bojuje o slávu...*“⁵

Na plody dlouholetého úsilí o upevnění královské moci se vrhaly panské rody. Nebylo nikoho, kdo by zabránil rabování. Několik let v zemi trvala občanská válka, království trpělo útlakem cizích žoldáků a hladomor nakonec dokonal dílo zkázy. Země úpěnlivě volala po novém panovníkovi, avšak než byly prosby utiskovaných obyvatel

² Tamtéž

³ ALIGHIERI, Dante: Božská komedie. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965, s. 163

⁴ Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 40

⁵ ŽEMLIČKA, Josef: Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století. Praha: Panorama, 1986, s. 153

vyslyšeny, uběhlo pět let. Aby byl dějinný obraz úplný, vylíčíme v krátkosti události oněch let.

Bohatá kořist a snadné nabytí území vábily Habsburka do Čech. Morava se vzdala bez odporu, ale v Čechách vojsko narazilo. Hned po zprávě o výsledku bitvy se královna Kunhuta obrátila s prosbou o pomoc na nejbližšího spojence, na markraběte Otu V. Braniborského. Vévoda neváhal přispěchat. Netrvalo dlouho a spojení se rozpadlo, neboť psychicky nestálá královna Otovi upírala poručenství v přemyslovských državách. Naděje královny se nyní upřely k vratislavskému knížeti Jindřichovi IV. Ota se však nemínil vzdát a Jindřich byl nucen se stáhnout. V téže chvíli Rudolf vycítil, že nebezpečí pominulo a rozhodl se jednat. Příležitosti se chopila i Kunhuta, navázala s Habsburkem spojení a nakonec se všechny strany dohodly: *„Smírčí komise určila, aby správu vlastního Českého království s poručenstvím nad Přemyslovým synem Václavem převzal na pět let markrabě Ota, zatímco Moravu si měl na tutéž dobu uchovat král Rudolf... Kladsko získal Jindřich IV. Vratislavský... Kunhutina práva nebyla vzata v potaz a královně se pouze zajistily vdovské příjmy na určitých statcích v Čechách a zvláště ve slezském Opavsku.“*⁶

Po úmluvě s Otou se Rudolf odebral do Vídně a v Čechách začali hospodařit Braniboři. Sám Ota se plně poručnickému úkolu věnovat nemohl. Události v jeho domovině ho často odváděly na sever, a tak s sebou na sklonku léta 1279 odvezl i mladého krále. Roty Braniborů a dalších německých válečníků vyjídaly chudnoucí královské i duchovní statky a napomáhaly obecnému rozvratu. Avšak o údajném trýznění Přemyslova následníka tak, jak to líčí Zbraslavská kronika,⁷ nemůže být ani řeči. Za prvé si byl Ota vědom následků z české strany, které by s sebou přineslo Václavovo nepřírozené úmrtí, za druhé si uvědomoval, že až Václav dospěje, bude mnohem výhodnější nalézt v něm spojence než nepřítele a za třetí poručnictví kladlo do jeho rukou silnou zbraň, s níž neváhal vydírat: *„A právě další vývoj vzájemných vztahů Oty Braniborského a Václava II. téměř vylučuje, že by Ota V. se svým svěřencem zacházel krutě. Vždyť český král od konce 80. let, kdy se ujal samostatné vlády, obnovil*

⁶ ŽEMLIČKA, Josef: Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století. Praha: Panorama, 1986, s. 155

⁷ „Po smrti tedy otcově byl sedmiletý Václav odveden do Saska, kde byl leckdy s těmi, kteří s ním přišli, trápen hladem a postem, neboť když tam byl zbaven královské útěchy, často mu chybělo jídlo, což vyprávět vzbuzuje lítost: zřejmě mu scházel i chléb, když po ránu hladový vstával; takto už několik roků tam prožíval v odřených šatech, v prostou sukni stále se odíval, a protože mu bylo odpíráno lněné prádlo, spokojoval se jen s vlněným. Často vycházel v roztrhaných střevících, protože neměl peněz na jejich opravu.“

Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 42

*spojení Prahy s braniborským dvorem a zejména s Otou... Jejich četné kontakty spíše vypovídají o přátelství, které oba vladaře pojilo. Nepřímo to naznačuje Zbraslavská kronika, jež v souvislosti se společným tažením do Slezska v roce 1292 hovoří o Otovi Braniborském jako o královi milovaném příbuzném.*⁸ Pravdou je, že chlapcovu mysl muselo poručnictví do jisté míry poznamenat. Namáhavé cestování, neustálá změna prostředí a stesk po matce kontrastovaly s nedávnou bezstarostností na pražském hradě. Otovou snahou bylo chlapci dlouhý pobyt na hradě Špandavě všemožně zpříjemnit, jak ostatně naznačuje práce Dany Dvořáčkové – Malé⁹. V době, kdy Václav II. na tomto hradě pobýval, se zde pravidelně shromažďovali členové askánské rodiny a alespoň čas od času tu bujel bohatý společenský život. Představa, že by příbuzní nechali Václava o hladu a v nuzných šatech, zatímco sami by se oděni do vznešených rouch účastnili hodokvasu, se zdá vysoce nepravděpodobná.

„V souvislosti s Askánci lze také upozornit na společnou zálibu Oty V. a Oty IV. Se šířím v rytířské dvorské kultuře a na časté působení minnesängrů na jejich dvorech. Není proto vyloučeno, že Václav II., který znal básníky, kteří žili v Praze za života jeho otce, pouze z vyprávění, mohl svůj vztah k tomuto druhu kultury pohloubit právě během svého pobytu v Braniborech...Prostředí, v němž se v Braniborech pohyboval, nemuselo tedy být výhradně nepřívětivé a bez impulsů pro vnímavého mladíka.“¹⁰

Je poněkud zarážející, že právě z odbojné šlechty vzešlo obrodné úsilí vůči Braniborům. Ale jak ještě uvidíme, tato skutečnost se bude v českých dějinách mnohokrát opakovat. Panstvo po celé 13. století soupeřilo s panovnickou mocí, nikoli proto, aby ji zahubilo, nýbrž proto, aby si vydobylo vlastní podíl na vládě a mohlo spolu s králem rozhodovat o důležitých věcech země. Nyní českému státu hrozil zánik. Zhroucení by mohlo vyústit v dalekosáhlé sociální a politické problémy, ve kterých by šlechta mohla jen ztratit a toho nehodlala dopustit. K záchraně české země se hlásila ta část panstva, která nejdříve pochopila, že pro zachování budoucnosti království musí potlačit svou zpupnou povahu.

Po několikaměsíčním vyjednávání stanul konečně Václav II. na české půdě. S nesmírným jásotem a zpěvy vítalo roku 1283 obyvatelstvo Prahy návrat krále: „*Když pak vezou chlapce do království, celá země nepochybně řízením Božím oživena je všude*

⁸ CHARVÁTOVÁ, Kateřina: Václav II. Král český a polský. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 57-58

⁹ DVOŘÁČKOVÁ – MALÁ, Dana: Braniboři v Čechách a zajetí Václava II. (česko-braniborské vztahy ve 13. století), in: Korunní země v dějinách Českého státu II. Společné a rozdílné. Česká koruna ve vědomí jejích obyvatel ve 14.-16. století, edd. L. Bobková – J. Konvičná, Praha, 2005, s. 133-137

¹⁰ CHARVÁTOVÁ, Kateřina: Václav II. Král český a polský. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 58

zalita rosou radosti. Přicházejícímu králi vyšli vstříc šlechtici a přijali ho, vyrvaného z osidla utrpení, s nesmírnou radostí... Všude se tluče v bubny a také se v citery bije, trubky tu s ozvěnou zvučí, zní dotekem nejedna lyra, šašci tu skotačí hned, sbor plesá a varhany znějí, na lid se usmívá král...“¹¹

Nedospělý hoch nemohl ovšem vládnout samostatně. Jeho jménem řídil království okruh pánů kolem biskupa Tobiáše a Purkarta z Janovic. Král Rudolf ustoupil v otázce Moravy a markrabství tak znovu přešlo pod vrchní moc českého krále. Rudolf si i jinak hodlal zajistit přízeň u pražského dvora a popřel pochybné nároky Oty V. na některá území v severních Čechách. Panství Václava se tedy náhle rozrostlo. Situace v království se pozvolna uklidňovala. Nikoli ovšem na dlouho. Do českých dějin náhle zasáhl Záviš z Falkenštejna.

Když se královna Kunhuta na počátku roku 1279 uchýlila na Opavsko, ani zde jí nebylo dopřáno klidu. Také nevlastní Přemyslův syn, opavský vévoda Mikuláš, se odebral do svého údělu a vévodství se stalo jablkem sváru. Proto královna ráda přijala do svých služeb Záviše z Falkenštejna. Mladou a vášnivou Kunhutu natolik zaujal pozorný a výmluvný Falkenštejn, že brzy zapomněla na jeho roli při záhubě královského manžela a stala se mu milenkou. V tomto náhlém vzplanutí není třeba hledat temné čáry, jak v ně věří zbraslavský člen cisterciáckého řádu¹², nýbrž osobní kouzlo nebojácného a opovážlivého Vítkovce. Kunhutiným přičiněním podlehl Závišovu vlivu i Václav. Vláda Václava II začíná na půdě zhubené bojem i hladem. Po dlouhém a ne zrovna důstojném pobytu v cizině se sotva dvanáctiletý král ocitl mezi dvěma znesvářenými pány. Pouhé dítě, nervózní a churavé, zmítané touhou po bujném životě a předčasnými asketickými náladami, roztoužené dvorskými písněmi lásky a zároveň se chvějící před hřímajícím hlasem zpovědníka. Bylo zcela přirozené, že král hledal zkušenou ruku, která by vedla jeho první kroky dvorským prostředím. Takovou oporou se jevil Záviš. Rytířských mravů znalý Falkenštejn se stal jeho přítelem a rádcem, učitelem ve hrách i dvorských způsobech. Neviditelnou pavučinou své vůle opředl krále: „...*tak těsným dozorem, že těžko mohli získat možnost mluvit s ním ti, kdo přicházeli na jeho dvůr vyřídit své záležitosti...*“¹³ Když se takto zmocnil spíše ještě

¹¹ Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 49

¹² „...královna, jak říkají, ošálena od něha jakýmsi úskoky kouzelného umění, milujíc jej velmi prudce, brzy se snažila mu zalíbiti, odpustila mu ze srdce jeho provinění proti královi a ustanovila ho v denní družině svého dvora přednějším před ostatními.“

Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 51

¹³ Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 53

dětským hrám přístupného panovníka, začal sám vládnout a do nejvyšších úřadů dosadil své přátele.

Závišovo jednání vyvolávalo v Rudolfovi Habsburském prudký nepokoj, a tak hleděl co nejdříve otupit Závišovu moc. Prostředkem k tomu se měl stát sňatek obou panovnických rodů, ujednaný již za Přemysla Otakara II. Nevraživost mezi Závišem a Habsburky se projevila hned na počátku roku 1285, když se slavil onen sňatek Václava s Rudolfovou dcerou Gutou. Mnoho urozených hostů bylo na svatbě přítomno, avšak Záviš chyběl. Pan Záviš doprovodil Kunhutu a Václava jen k hradbám města Chebu, dále již nepokročil velmi se Rudolfa obávaje. Po završení sňatku udělil Rudolf Václavu Čechy i Moravu v léno a Václav od té doby začal užívat plného královského titulu.

Nicméně ani Záviš nemeškal a své postavení upevnil koncem května roku 1285 sňatkem s královnou Kunhutou. Tento zvláštní svazek však neměl dlouhého trvání, neboť královna v září téhož roku zemřela. Kunhutinou smrtí utrpělo Závišovo mocné postavení vážnou ránu a čas pozvolna pracoval proti němu.

Jako vážná chyba se ukázal Závišův další sňatek. Když už jednou poznal královskou krev, nechtěl se spokojit s ženou méně urozenou: „*Potom Záviš, nabyv veliké pýchy manželstvím s královnou dříve zesnulou, nechtěl míti manželku z dcer šlechticů sobě rovných, aby se snad nezdálo, že rodem upadá, nýbrž poslal posly do Uher a žádal, aby mu byla řádně zasnoubena sestra tamního krále...*“¹⁴ Jeho vyvolená, Alžběta, byla sestrou uherského krále Ladislava a netěšila se dobré pověsti. Nadto byla jeptiškou. To se však uherskému králi nezdálo na překážku. S pomocí kumánské družiny se násilím Alžběty zmocnil a vysvobozená řeholnice ochotně přijala Záviše za manžela.

Dlouhý pobyt mimo Prahu se stal Závišovi osudným. Vítkovci i jiní Falkenštejnovi přátelé sice pořád drželi klíčové úřady a dleli v králově blízkosti, ale Václav opatrně naslouchal i jiným hlasům. Tyto hlasy patřily biskupu Tobiášovi a dalším církevním hodnostářům. Rovněž královna Guta byla Závišovi pramálo nakloněna. Hlasy šeptaly o chystané zradě a král uvěřil. Po dlouhém přemítání dal Záviše zatknout.

Rozhodnuto ale nebylo. Když se Závišovi stoupenci, zejména Vítek z Krumlova a Hroznata z Húžic, dozvěděli o bratrově zajetí, uchystali odplatu. Trpěly hlavně

¹⁴ Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 62

církevní statky, nejvíce ty, jež patřily biskupu Tobiášovi, jenž byl považován za strůjce spiknutí. Do Vítkova zajetí padl i biskupův bratr Čeněk z Kamenice.

Nenadálá úmrtí Jindřicha IV. a uherského krále Ladislava zbavila Závišovy přívržence opory v zahraničí a s konečnou platností rozhodla o osudu nejmocnějšího muže království. Záviš z Falkenštejna byl odsouzen ke ztrátě hlavy i nabytých statků. Konečným verdiktem nad Falkenštejnem a jeho stoupenci byl pověřen opavský vévoda Mikuláš. Královské vojsko vytáhlo do jižních Čech. V poutech je doprovázel i Záviš. Pod pevným Mikulášovým velením padl ne jeden hrad hájený Vítkovci. Vojsko narazilo na odpor až v Hluboké. Tento hrad bránil právě Vítek. Vítek nevěřil Mikulášovým hrozbám a odmítal hrad vydat. Zmýlil se. Mikuláš neváhal a před zraky vyděšené posádky: „...rozkázal stíti Záviše na podhradí toho hradu před očima jeho bratří, aby tím nahnal ostatním strachu a obavou před trestem je zdržel od úkladných útoků.“¹⁵ Vítek dal pak ve velkém hněvu popraviti Čenka z Kamenice, ale život tím bratrovi nevrátil.

A když už Záviše nebylo? Jeho místo na krátký čas zastoupil syn římského krále, taktéž jménem Rudolf. Mladý Habsburk, který přišel na jaře roku 1290 s vojskem do Čech, učinil na krále hluboký dojem zdatností i dvorským mravem. Václav náhle pocítil, že po krizi způsobené Závišem, zůstává jaksi pozadu za rytířským ideálem, a jal se usilovně přemýšlet, jak by se mohl vyrovnat svému otci a být také uznávaným panovníkem v celé říši. Když Rudolf v Praze náhle zemřel, král převelice želel jeho smrti, ale jeho obraz mu zůstal silně vtištěn do paměti. Král dokonce uprosil templářského rytíře Bertholda z Gepzensternu z Rudolfova doprovodu, aby zůstal a vyučil ho dvorskému mravu a pravému panovnickému životu takovou měrou, až by se stal podobným zesnulému příteli.

Václav II. setrval ve způsobu vlády, jaká byla v zemi obvyklá a ponechával značnou moc v rukou velmožů. Z jejich řad pečlivě volil spolehlivé jednotlivce, kterým nesvěřoval jen úřady, ale činil je i oporou své vlády. Vedle domácího panstva mají rozhodující vliv také kněží: „*Chytrý kněz, zvyklý vládnout zbraní ducha a psaného práva, se jevil nebojovnému, na bystrý vtíp se bezpečícímu králi pomocníkem bližším než kdokoliv jiný, zvláště šlo-li o protějšek domácí feudality panské a byl-li to vážený*

¹⁵ Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 65

kněz cizinec...“¹⁶ Lze se jen domnívat, jak na pražské obyvatelstvo působil obraz krále obklopeného učenými mnichy. Obecný lid mu byl dozajista vděčen za pevnější pořádek v zemi i za mír.

Václav II. chtěl být velkým králem a touha po evropské moci naplňovala jeho mysl stejně tak, jako kdysi jeho otce. Proto není divu, že jeho zrak upoutalo Polsko. Polské království, rozdělené na řadu údelů, se zmítalo v nekonečných sporech piastovských knížat a nebyl nikdo, kdo by území sjednotil. Tohoto úkolu se Václav ujal a roku 1300 skutečně dosáhl cíle. Polskou korunu si nadto pojistil sňatkem s Eliškou Rejčkou. K polské koruně o rok později přibyla koruna uherská, jež mínil získat pro svého syna.

Nastolení Václava III. v Uhersku pochopil Albrecht Habsburský jako hroživou proměnu rovnováhy v říši. Nevraživost mezi králi byla od té chvíle, co Václav II., veden Falkenštejnem, obnovil nároky na některé alpské země. Albrecht pak tušil jeho jemnou ruku v každém projevu nespokojenosti rakouských pánů. A nebylo-li nepřítelství mezi českým králem a Habsburky ještě otevřeně vyhlášeno, bylo jistě veřejným tajemstvím, že k boji dojde co nejdříve. Jakým pak bylo překvapením, když se koncem listopadu ve Vídni objevil český kancléř Petr z Aspeltu,¹⁷ který jménem svého pána nabízel Habsburkům smír. Jednání skončilo bez úspěchu a boj mezi Habsburky a Přemyslovci se zdál neodvratný.

První polovina roku 1304 se nesla v duchu diplomatického zápasení. Albrecht hodlal do boje vstoupit jménem celé říše, a to nebylo možné bez řádné právní, finanční i vojenské přípravy. Vlastní boj vzplanul v druhé polovině roku a zejména Albrecht zasáhl do boje až na podzim. Toto opoždění bylo hlavní příčinou jeho neúspěchu. Mezitím Václav II. využil Habsburkovo zbrojení a vytáhl do Uher na pomoc svému synovi. Poměry v Uhrách se nečekaně změnila a i přes vynaložené úsilí vláda českého královice neměla dost silnou základnu k tomu, aby tu Václav III. mohl v bezpečí setrvat. Kromě toho bylo vojenského doprovodu třeba ve vlastní domovině, neboť Albrechtův nejstarší syn Rudolf byl s přípravami k tažení hotov mnohem dříve než jeho otec. Rudolf vyčkával na Albrechtův příchod. Jeho žoldněři pustošili jižní Moravu.

¹⁶ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300-1308. 2. vyd. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2001, s. 237

¹⁷ Petr z Aspeltu se někdy kolem roku 1286 stal osobním lékařem Rudolfa Habsburského. Záhy se projevil i jako výtečný diplomat a styky s rakouským a pražským dvorem byly u něho na denním pořádku. Petr z Aspeltu poznal lehce, jak vděčným polem činnost by mohlo být bohaté okolí českého krále, proto mu přechod do služeb Václava II. nečinil nejmenší potíže. Byl tedy již druhou osobou, kterou Václav získal z rakouského dvora.

Pohraniční nepokoje zneklidňovaly Václava II. meškajícího v Uhrách a vzbuzovaly obavu, aby tam vůbec nebyl odříznut od Čech. Bylo nutno jednat rychle a bezohledně. Dávaje se s vojskem na pochod, vzal s sebou nejen syna, ale i uherské korunovační klenoty a některé velmože jako rukojmí. V polovině srpna dorazili do Prahy.

Koncem srpna se k rakouskému vojsku přidali uherští spojenci. Moravský kraj pocítil všecku tíhu barbarského válčení. Pověst, že tažení půjde do bohatých krajů, lákala do Čech nejhorší kořistníky ze všech koutů země. Nejvíce pozornosti budili Kumáni. „*Hrůza šla s těmito pohanskými kočovníky, o nichž až v Bavořích se vypravovalo, že pojídají nasolené ručky malých dětí, a kteří s ďábelskou rozkoší se chystali na výpravu jako na veliký lov lidí pro otrocké trhy východní. Žádná páska kulturní je nepoutala k společenstvu křesťanskému; měli ve stanech svých pohanské věštce a šamany a nikde nešetřili kostelů.*“¹⁸ Šířilo se vyprávění: „...o hrozných blasfémích pohanů v chrámech božích, spálených i s lidmi, již se do nich byli utekli, o tom, jak ďábelským mučením Uhři vynucovali prozrazení ukrytých pokladů. Celá stáda ubožáků k otroctví určených prý honili s sebou, nepovolným dokonce i provazy skrze dlaně provlékající a děti ke koňským ohonům přivazující.“¹⁹

Roční doba valně pokročila a Albrecht se musel spoléhat na válečné umění Švábů a Porýnců i na početnou převahu uherské jízdy. Albrecht si byl vědom i toho, že finanční poměry mu sotva dovolí opakovat tažení. V odvážné hře se mu jevil rychlý úspěch skutečně cenným, a proto byl od počátku rozhodnut nedopustit tříštění sil. K Albrechtovu tažení do Čech Dante veršuje: „*Tam také zpupnost Albrechtova zjistí / se skutkem tím – už anděl pero nese - / jímž pražskou říši nouze bude hnísti.*“²⁰ Šlo však o to, zda se Václav II. dá pohnout k velké bitvě.

Český král neměl takový počet námezdných válečníků, a proto byl nucen počítat hlavně s domácí hotovostí. Albrechtovy tvrdé podmínky o vydání Kutné Hory i dalších významných měst²¹ vyvolávaly v řadách šlechticů upřímné rozhořčení, a proto se

¹⁸ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300-1308. 2. vyd. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2001, s. 417

¹⁹ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300-1308. 2. vyd. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2001, s. 418

²⁰ ALIGHIERI, Dante: Božská komedie. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965, s. 340

²¹ „Když se sílně Albrecht v říši uváza,/ na krále českého práva potáza,/ že jmu nechce hor stříbrných dáti/ ni jemu tří měst v svéj zemi lepších vzdáti.“
DAŇHELKA, J., HÁDEK, K., HAVRÁNEK, B., KVÍTKOVÁ, N.: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (2), 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 454

v hojném počtu hlásili do králových služeb. Ale bylo jim možno důvěřovat? Václav II. se velkou měrou obklopoval cizinci a obával se, že ne jeden Čech ho nenávidí. Mnozí z velmožů se sice v jeho službách osvědčili, ale viděli jsme již v předcházejícím textu, jak napjatý byl poměr mezi vládnoucí dynastií a panstvem. Vážný neúspěch v poli by mohl snadno probudit sotva uklidněné šlechtické touhy. Stín vzpomínky na Moravské pole a otázka zrady byly stále přítomny. Dalimil výslovně tvrdil, že Němci z českých měst římského krále tajně zvali do země. Dokonce tvrdil, že král: „... v své radě Němce jmieše, / že, což se s nimi radieše, / to Albrecht inhed vzvedieše.“²² Snad i proto se rozhodl Václav II. k obraně. Rozděлил vojsko po důležitých hradech a městech a hlavní jádro vybraných bojovníků položil k Nymburku. Odtud bylo možné přispěchat na pomoc Praze i Kutné Hoře.

„Bylo bedlivou starostí chytré přírody, že veškeren druh kovu, totiž zlata a stříbra, jakožto dráždidlo všech špatností a příčinu lakoty skryla před očima lidskýma a pochovala je v nejhlubší útrobě země... A tak pro tuto věc římský král Albrecht, člověk s dovolením shovívavé Štěstěny vysoko se vynášející, v domnění, že jeho žízni nestačí Rýn ani Dunaj, osnoval usilovné potíže králi a Českému království. Neboť zuřivá hrabivost, která nakazila jeho mysl, oslabila do té míry jeho paměť, že nemohl nebo snad nechtěl býti pamětliv obdrženého dobrodiní, jež mu prokázal zbožný Václav, šestý král český.“²³ Vidíme, že se Albrecht, spojiv se se synem, vydal přímo proti Kutné Hoře. Zde stanul 18. října. Albrecht se domníval, že němečtí měšťané mu bez boje otevřou brány. Nestalo se tak a Albrecht, jehož vojsko se položilo táborem v údolí malešovského potoka, byl hluboce zklamán. Jeho vojsko zachvátila úplavice, kterou souvěké pověsti přisuzovaly vodě potoka otráveného hornickými struskami.²⁴ Nadto blížící se zima vzala koním píci a také Uhři tlačili na návrat. Z útoku sešlo a Albrechtovo postavení se stalo kritickým, když se jeho táborem rozneslo, že český král táhne od Prahy s vojskem značné síly.

Václav II. vyčkával do té doby, než nebude žádných pochyb o chystaném záměru římského krále. K rychlému rozhodnutí přejít do protiútku patrně přiměla Václava II. rázná výzva pana Jindřicha z Lipé, který královskou radu strhl k útočnému výpadu. Zdá se, že toto byla chvíle, kdy pán, se kterým se budeme v následujících letech často

²² Tamtéž

²³ Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 125

²⁴ „Neboť četní horníci přimísili mour a pěnovou strusku ze stříbra a jiné bahnitě nečistoty vytýkající z jam a z hutí do onoho potoka, tekoucího k nepřátelskému vojsku, z kterého oni hojně pili, takže zahynulo bez počtu lidí i dobytka, otráveného oním jedem... Po stříbře žíznilí – stříbrnou strusku pili.“ Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 126

setkávat, na sebe poprvé obrátil pozornost. Albrecht, i po ztrátách, které utrpěl, byl odhodlán ke srážce. Nezdálo se mu ovšem vhodné, svádět boj před samou Horou, kde by mu mohla silná posádka výpadem uškodit. Proto dne 22. října podstoupil od města. Doufal, že ho bude česká jízda následovat. Nestalo se tak: „...a o ostatní se postarala sama doba roční, přinesši neočekávaně veliký chlad. Neboť raný sníh zavál již českomoravskou vysočinu, Uhři se bouřili a říšské vojsko, úplavicí zmožené, vypovídalo službu. Albrecht se vítězné bitvy nedočkal a byl naopak v zápětí nucen ke kvapnému ústupu, který drobným škádlením českých jízdních čet se stával stále neutěšenějším.“²⁵

Válka roku 1304 přiměla Václava II. ke svolání zemské hotovosti. Tím si páni rázem uvědomili svou moc. Dřímající touha po bohatých statcích se znovu probudila a trpělo hlavně církevní zboží. Zbraslavskému kronikáři se nedostává slov, aby dostatečně vyjádřil strasti rozpoutané obrannou válkou. Václavovi II. však šlo o to, aby s konečnou platností zlomil ostří pohrůzek římského krále, a proto nepřistoupil na polovičatý smír, který se mu nabízel na počátku roku 1305. Obě strany začaly znovu shánět spojence. K české straně se připojili nejmocnější sousedé jižních habsburských držav, totiž vévodové korutanští. Tak stojí český král pevně proti vysílenému soupeři, odhodlán s ním skoncovat. Vše se rázem změnilo, jakmile se ukázalo, že je král nemocen a jeho dny se povážlivě krátí.

První příznaky nemoci se začaly objevovat po návratu z Uherska a v následujících bojích s Albrechtem. Nemoc ubírala králi sil a na Velikonoce byl již tak slabý, že nemohl vykonat obvyklé mytí nohou chudým tak, jak to vždy činíval. Brzy na to přijal poslední svátost a zcela nemohoucí uhasínal ve své komnatě. Avšak konec nepřišel tak rychle, jak si mnozí mysleli. Stále duchapřítomný král poznal, že jinošská ruka šestnáctiletého Václava III. nebude schopna dobojovat započatý zápas s Habsburky. Václav II. se odhodlal k oběti a smířil se s Albrechtem. Spor s Albrechtem nebyl jedinou věcí, která krále trápila. Nejzávažnější věcí se jevila tíha dluhů, která v posledních letech vzrostla do obrovských rozměrů. Prozíravý král se domníval, že mladý nástupce nebude ochoten uznat veškeré otcovy závazky. Učinil proto opatření a nechal svého syna před zraky předních velmožů přísahat na hlavu svatého Václava. Tímto aktem se mladý Václav, král uherský, zavázal, že neupře práva žádnému z věřitelů. Péče umírajícího šla ještě dále. Věděl již, že za slabé vlády nedospělého syna

²⁵ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300-1308. 2. vyd. V Praze: Česká akademie věd a umění, Praha: Argo, 2001, s. 429

zemi opět zachvátí zbojné panstvo. Tomu chtěl zabránit, a proto museli Václav III. i shromáždění pání složit slavnostní přísahu, zavazující je k tomu, že nebudou brát pod ochranu lupiče ani rušitele míru jakéhokoli stavu. Učiniv ještě mnohá opatření: „...*dne 21. června asi o první hodině král... poroučuje do rukou Páně svého ducha za přítomnosti všech vydechl a odevzdal ducha svého Pánu...*“²⁶

Nemýlil se Václav ve svém synu. Kralevic, zhýčkaný přepychem přemyslovského dvora, neměl jaksí dostatek času dozrát v řádného panovníka. V Uhrách sice měl tu možnost, ale věc byla přece trochu jiná. I tam stál mladý král pod neustálým dozorem otcových rádců, z Čech se rozhodovalo o vážnějších záležitostech. Takto Václav III. těžil z výhod královské koruny, aniž by si plně uvědomil, co skutečné vladaření obnáší. A když na něj závažné vladařské povinnosti začaly přece doléhat, byl otcem rychle odveden do bezpečí. Pobyt v Uhrách měl patrně jen jeden výsledek – hoch poznal nevázanost polobarbarského ovzduší a volný způsob vlády. První bouře mladistvého vzdoru se přihlásily patrně ihned po otcově smrti.

Nástup nového krále na trůn znamenal téměř úplné odpoutání se od dosavadního způsobu vlády. Václav III. se obklopuje českými rádci, také na místě cizích státníků a německých řeholníků vidíme veskrze české velmože. A čeští velmoži, přesně tak, jak se Václav II. domníval, uvítali nové příležitosti, aby opět těžili z neočekávané změny. Duchovně právnícké ovzduší otcova dvora, dlouhé porady o správních záležitostech nebyly Václavovi III. po chuti. Společnost šlechtických synků byla mnohem zábavnější. Mladý král se oddával bezuzdnému pití a navštěvoval nevěstince. Petr Zbraslavský věřil, že tu šlo o intriku vypočítavých velmožů, kteří své syny Václavovi úmyslně posílali, aby jej přivedli k nedbalosti a otupili jeho panovnickou moc. A panská společnost skutečně kořistila z nezkušeného mladíka tím snáze, čím více byl opilý. Vina nemalým dílem padala i na nového kancléře Petra Angelova, který: „...*zdráhal se prý na oko a odkládal věc, ale psal listinu přece, jakmile mu král v opilé náladě, rozjařenou družinou jsa podněcován, pohrozil, že nenapíše-li hned, bude nucen trestem vyvaliti ze svého sklepu nejlepší sud vína nebo dáti nejlepšího koně ze svých stájí.*“²⁷

Takto hospodařící panovník nebyl s to udržet vládu v Uhrách. Zbraslavská kronika k tomu praví, že Václav: „...*nemohl se tam po dobrém vrátit a nechtěl...*“²⁸ Postoupil

²⁶ Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 136-137

²⁷ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300-1308. 2. vyd. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2001, s. 454

²⁸ Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 149

tedy veškerá práva Otovi Bavorskému. Mezitím: „*Vzmáhaní se moci Vladislava Lokétky v Polště vyrušilo krále konečně ze dlouhé jeho a zpuslé nečinnosti. Náměstkové jeho v oněch zemích, Mikuláš Opavský, vévoda na Krakovsku, a Jindřich z Lipé ve velikém Polsku, oznamovali, že jim nebude lze udržeti se, nedostane-li se jim z Čech pomoci branné.*“²⁹ K sebrání nájemného vojska král neměl finanční prostředky, a proto nařídil shromáždění zemské hotovosti. Kvapné vymáhání zemské hotovosti k záchraně cizího území vzbudilo značnou nelibost. Václav III. narazil na neochotu, která rázem zkalila dosavadní důvěru ve své pány. Těm, kdož těžce nesli způsob Václavovy vlády, se naskytla příležitost k pokárání. Německý patriciát a kněžstvo řádně poučilo krále o tom, bude-li rozdávat veliká panství tam, kde jeho otec dával vesnici, záhy dohospodaří do té míry, až ne jeden pán bude bohatší než on. A skutečně se podařilo králem pohnout k tomu, aby na šlechticích vymáhal pokoutně získané statky.

Výpravu do Polska hodlal vést Václav sám. Přípravy na válečné tažení se protáhly až do července. Cesta Václava III. vedla nejprve na Moravu. Provázen nevalně organizovaným vojskem zemské hotovosti dospěl do Olomouce, kde se na místech dnešního kostela sv. Václava udála závěrečná tragédie Přemyslovské dynastie. O průběhu vraždy se zprávy kronikářů shodují. Dne 4. srpna v děkanském domě: „*U vigiljí svatého Dominika král o poledni spat jide, / když všichni vyndú, Durynk před komňatu jide... Tehdy ten nevěrný Durynk slúha, / jako chtě královi na vzchod pomoci, z kúta sě vytasi / a v tu dobu královi nožem hrdlo přětasi.*“³⁰

Viděli jsme, v jakém stavu opustil Václav III. české království před tažením do Polska. Často stačila zpráva, že král leží na smrt nemocen, aby se nepokojní hnuli. O Čechách to platilo obzvláště. „*Všechny zadržované žádosti i nechuti vypukly nepokrytě a náladu mnohých vyjádřil asi nejupřímněji lapka jakýs, který se v pozdějších zmatcích s loupeživou družinou pana Zajíce z Valečka vedral do kláštera zbraslavského. Stanuv v novém chrámě klášterním tváří v tvář kamenné soše Václava II., vztýčené nad hrobem královským, udeřil jí pěstí v líc s výsměšným pokřikem: „Za tvého života, králi, krčili jsme se do stínu a netroufali si činiti násilí, a nyní hle, ty hniješ, my žijeme a činíme, co nám jest libo.*“³¹

²⁹ PALACKÝ, František. Dějiny národu českého II. (kniha 6 – 10). Praha: Odeon, 1968, s. 168

³⁰ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K., HAVRÁNEK, B., KVÍTKOVÁ, N.: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (2), 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 465

³¹ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300-1308. 2. vyd. V Praze: Česká akademie věd a umění, Praha: Argo, 2001, s. 473

Bylo nutné najít nového panovníka. Toto právo spočívalo v rukou českých pánů, kteří nezapomínali ani na dědičná práva čtyř Přemysloven. V úvahu připadaly pouze čtrnáctiletá Eliška a nejstarší Anna, která byla již od útlého věku manželkou Jindřicha Korutanského. Tento sňatek se nyní stal pro Čechy významným. Osudný měsíc srpen ještě nebyl u konce, když byl v Praze zvolen Jindřich Korutanský. S výsledkem však nebyl spokojen Albrecht Habsburský a prohlásil volbu za neplatnou. Menšina od svého nápadníka neustoupila a rovněž neustoupil král Albrecht. Tentokrát byl odhodlán získat českou korunu stůj co stůj a o právní nároky nebyla nouze. Vyzýval-li před tím Čechy, aby volili jeho syna, zdůraznil nyní jiné hledisko a české země se mu staly uprázdněným říšským lénem.

Čeští páni i Albrecht začali opět zbrojit. Věc Jindřichova se jevila ztracenou, obzvláště tehdy, když se čeští páni ze závazku vyvlékli tvrzením, že jsou sice hotovi bránit práva Přemysloven, ale že je těžko znova čelit římskému králi a jeho synovi. V prvních dnech měsíce října vstoupil Albrecht do Čech: „*Na léto vrah český Albrecht do Čech poče jíti, / chtě překotem český jazyk zahladiti.*“³² Nadobro zmizela ochota velmožů položit život za Jindřicha a dochází naopak k rychlému přecházení na rakouskou stranu. Za takového stavu nebyl Jindřich schopen zemi udržet. Nezbyvalo než prchnout: „*Kterési noci se vykradl z Prahy i s manželkou svou tak neočekávaně a skrytě, že ani mladička švagrová jeho, Eliška, o úmyslu jejich nezvěděla a bez pomoci jsouc tu ostavěna, zoufalstvím takřka zešílela.*“³³

Novým pánem českého a polského království se stal Albrechtův syn Rudolf. Zachování práv nad oběma zeměmi bylo stvrzeno sňatkem s vdovou po Václavu II., s Alžbětou Rejčkou. Král činil vše, co mohl, aby upravit nesnadné finanční dědictví po svých předchůdcích. Hospodařil s přísnou spořivostí. S přesností vymáhal daně, rázem ustalo přepychové hýření na pražském dvoře a po vši zemi začaly kolovat vtipy o „králi Kaše“. Záhy se město začalo cítit skoupým cizincem ohroženo. Z rozličných důvodů stoupala nenávisť proti habsburskému králi. Tato nálada byla tím významnější, že v českém království existoval kout, v němž od počátku panoval nesouhlas s Rudolfovým dosazením na trůn. Oním krajem jsou západní Čechy. Zde řada mocných pánů trvala na tom, že Přemyslovny jsou pravé královny a hodlala toto své stanovisko

³² DAŇHELKA, J., HÁDEK, K., HAVRÁNEK, B., KVÍTKOVÁ, N.: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (2), 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 496

³³ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300-1308. 2. vyd. V Praze: Česká akademie věd a umění, Praha: Argo, 2001, s. 482

dát panovníkovi najevo. V čele těchto velmožů je jmenován především pan Vilém Zajíc z Valdeka a pan Bavor ze Strakonice.

Chtěl-li Rudolf zlomit odbojné pány, musel opět napnout veškeré síly k boji. Sebral tedy v létě 1307 značné vojsko a vytáhl do pole. Výprava měla úspěch. Téměř nikdo si proti silnému vojsku netroufal. Zbývalo pokořit pana Bavora. Jeho odpor byl téměř zlomen, když se Rudolf položil táborem před Horažďovicemi: „*Konečně když donucující moc dohnala Bavora ze Strakonice vyhledávati milost královu a také opovázlivost druhých byla králem úplně zkrocena, zachvátila samého krále těžká choroba...*“³⁴ Zemřel 3. července 1307.

I přes zřejmý úspěch tažení nebyl odpor korutanské strany zcela udupán, nýbrž královou smrtí znova rychle vzplanul. Důvěra korutanské strany v úspěch vzrostla tou měrou, že páni neváhali zvát Jindřicha nazpět do země. Stoupenci habsburské strany a královny vdovy nedoporučovali odporovat moci římského krále. Obě strany nakonec přistoupily ke kompromisu a vyhlásily nové volby. Albrecht si byl jist vítězstvím své strany. Jakým pak bylo překvapením, když se vítězem stal Jindřich Korutanský. S takovou hanbou se Albrecht nechtěl smířit a hodlal dát znovu pocítit české zemi svůj hněv. Ukázalo se však, že boj o korunu nebude tak snadný jako předchozího roku. Čeští páni poznali tvrdý habsburský režim a netoužili po jeho návratu. Také většina měst zůstávala při Jindřichovi.

Tyto události jsou kladeny do druhé poloviny září. Habsburkové usilovali o získání alespoň významných měst. Zde se ukázala prozíravost korutanské strany, která města včas zajistila. Marně útočil římský král na Kutnou Horu i Kolín, nejlepší obléhací technika tehdejší doby selhala: „*Němečtí útočníci tu patrně naráželi...na novou generaci šlechty české, která v rozletu rostoucího sebevědomí a bohata pevnými jedinci, plnými dravé výbojnosti, si byla osvojila západní umění rytířské dokonale, že úplně odvykla před ním couvati.*“³⁵ Albrecht nedobyl Kutnou Horu ani Kolín. Římský král potřeboval najít místo, odkud by mohl tzv. denní válkou soupeře unavit. Potřeboval takové místo, které by mohl přes zimu zabezpečit vlastní posádkou a odkud by bylo možno boj obnovit. Takovou pozici našel ve východních Čechách, ve věnných městech své švagrové Alžběty. Válečné štěstí se klonilo tu na stranu jednoho, tu na stranu druhého. Obě strany se na jaře 1308 chystaly k obnovení zápasu, když celou říši

³⁴ Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 152

³⁵ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300-1308. 2. vyd. V Praze: Česká akademie věd a umění, Praha: Argo, 2001, s. 511

zasáhla neuvěřitelná zpráva o zavraždění krále Albrechta. Sbíral právě spojence na horním Rýnu, když byl 1. května ubit svým synovcem Janem. Dalimil k tomu ne bez jakéhosi zadostiučinění píše: „*Jda do Čech, když se přes Rýn poveze, / Ješek, jeho synovec, na strýci se sveze. / Ten jinoch šlechtný zabi tu strýcě svého / a tiem i pomsti krále, ujcě bratra svého. / Ten Ješek <byl> z sestry krále českého, / a protož i zbavi Čechy vraha nemilostivého.*“³⁶ Pravý důvod Albrechtovy smrti byl méně prozaický. Důvodem činu mladého muže bylo neustálé zdržování slibovaných statků a ztracené vyhlídky na vyšší společenské postavení.

Smrtí krále Albrechta se postavení Jindřicha Korutanského začínalo natolik zlepšovat, že mohl na krátko setřást závislost na českých pánech, do níž ho uvrhl zápas s Habsburky. Také lid, který netušil, jaký osud mu Jindřich nachystá, jásal nad smrtí nepřítele. Ale Jindřich nebyl silný panovník.

Albrechtova smrt Jindřichovi přinášela ještě jinou značnou výhodu – mohl se s ostatními kurfiřty zasadit o to, kdo bude příštím římským králem. Bylo jen třeba vést si opatrně a zároveň obratně. Leč v této státnické zkoušce Jindřich neobstál a uspíšil tím svůj pád. Než se pustíme do dalšího výkladu, je třeba se alespoň na okraj dotknout předpokladů volebního jednání.

Kandidátů bylo mnoho. Mezi nimi zvláště vynikali bratr francouzského krále, Karel z Valois, hrabě Jindřich Lucemburský a syn zemřelého Albrechta, Fridrich Rakouský. Zvolen byl Jindřich Lucemburský. Ačkoli čeští králové vždy patřili mezi nejvýznamnější členy volebního kolegia, Jindřich promeškal příležitost a volby se neúčastnil. Neúčast nezůstala bez těžkých následků pro další osudy korutanské vlády. Na Jindřicha padl stín pochybností, že neprávem sedí na trůnu českých králů, čehož nový římský král mohl kdykoli využít.

Avšak nový vládce nikterak s touto věcí nespíchal. Uplynul téměř rok, než Jindřich VII. projevil zájem o konečné rozhodnutí, kdo je skutečným králem českých zemí. „*Odklad ten dával Jindřichovi Korutanskému novou, výhodnou příležitost, aby vládu svou v zemích koruny české lépe upevnil a řádně přichystal odpor proti rozhodnutí krále římského, kdyby se mu snad ukázalo nepříznivým. Než ani toho Jindřich nedovedl. Naopak; právě v době té, kdy zvenčí nikterak ještě nebyl ohrožován,*

³⁶ DAŇHELKA, J., HÁDEK, K., HAVRÁNEK, B., KVÍTKOVÁ, N.: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (2), 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 496

*ztratil z rukou takřka úplně otěže moci a dopustil, aby se veřejný život v Čechách tak bouřlivě rozvlnil, že zakročení krále římského tím bylo zřejmě urychleno.*³⁷

Jindřich se ocitl ve skutečné finanční tísní a byl nucen se stále více opírat o české panstvo. Zejména rod Ronovců na sebe strhl hlavní moc a ovládal nejvýznamnější zemské úřady. Jindřich z Lipé, jakožto podkomoří, důsledně dbal na to, aby ze ztenčených korunních důchodů nezůstalo králi téměř nic. Sám mu skoupě poskytoval neveliké částky a stával se stále větší sumou jeho věřitelem. Přitom mocí plynoucí z jeho úřadu ožebračoval královská města, především ta, která se pyšnila stříbrnými doly. Proto způsobilo nemalé vzrušení, když se na počátku roku 1309 nenadále zvedla vlna nevole proti těmto velmožům, nikoli však z řad jiných rodových soupeřů, nýbrž z měst samých.

Ozbrojený houf horníků pronikl jak na Pražský hrad, tak do sedleckého kláštera. Bylo ubito, nebo v lepším případě zajato, mnoho předních šlechticů. Bylo zřejmé, že neslýchaný útok je počinem dlouhodobého spiknutí. K činu horníky: „...*přiměly jednak daňové útisky pánů, v radě králově mocných, a zvláště zpráva, že páni ti chystají jakési úklady, ohrožující svobodu některých patricijských předáků... cílem jejich jest vyproštění krále z rukou baronů, kteří, osobivše si všechny důchody korunní, nechávají panovníka v potupné nouzi...*“³⁸ Pro zdar počinu bylo důležité, na čí stranu se Jindřich přikloní.

A Jindřich věru nevěděl. Svým váháním dosáhl toho, že si ho obě strany přestaly vážit a v jejich zápase skončil pouhým divákem, ač bylo jasné, že se jedná především o jeho panovnickou prestiž. Smírná smlouva, sjednaná na jaře roku 1309, byla skutečným vítězstvím měšťanské strany. Páni byli nuceni zastavit některé hrady a přísahat, že nebudou vyhledávat pomstu. Smír byl nadto zpečetěn zasnoubením šlechtických dětí s patricijským potomstvem. Další sváry, panující v měšťanské obci, však napomohly velmožům setřást část závazků a dosáhnout pomsty na strůjcích přeřadu. To ale nic neměnilo nad tím, že se dojednaná dohoda obrátila proti králi. Bohaté měšťanstvo se od Jindřicha odvrátilo a odmítlo mu poskytnout další úvěr. Jindřichovo postavení bylo natolik bídne, že pánům nečilo problém vyhnat krále

³⁷ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 13

³⁸ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 20-21

z hradu. Tomu nezbylo než hledat přístřeší ve městě alespoň do té doby, než přijede jeho spojenec Ota Bavorský.

Rostoucí bezvládní a neustálé plenění církevních statků vyvolalo silnou nevoli mezi duchovenstvem. Zejména zbraslavští opaté se nemohli dívat na rozvrat zemského řádu. Cisterciáckí opaté stanuli v čele těch, kdož v druhé polovině roku 1309 zosnovali státní převrat. Jejich staré styky s Petrem z Aspeltu, nyní mocným arcibiskupem mohučským a důvěrným rádcem nového římského krále, nebyly zcela přerušeny, a tak mohli dříve než kdokoli jiný v českém království uhodnout, co zaměstnává Jindřicha VII. hledícího k událostem v Čechách. Myšlenka, že trvalý mír nenastane do té doby, než nebude slovem císařským ustanovena panovnická moc, nalezla horlivé obhájce. Opaty vedla zkušenost, aby neschvalovali jména rozličných nápadníků, vyslovených velmoži: „*Tušili správně, že král římský jest ochoten přáti koruny české jen osobě, jež by jemu samému byla blízka, ale věděli zároveň, že národní cítění české a „česká důstojnost“ by trpce nesly, kdyby mělo při tom býti zhola opomenuto ženské sémě domácího rodu královského.*“³⁹ Teď byla na řadě Eliška. A tak: „*...po předchozí tedy poradě několika moudrých mužů a některých šlechticů a měšťanů, kteří milovali dobro míru i vlasti, vyjel dne 4. srpna pan Konrád, první opat zbraslavský, z Prahy... k panu Jindřichovi, králi římskému.*“⁴⁰

Eliška byla dívka téměř sedmnáctiletá. Po svém otci zdědila sklon k prudké nervózní vznětlivosti, důrazné sebevědomí, ctižádost a nemalou míru lstivé chytrosti. Všechno to ale mělo ráz mnohem výbušnější. Zřejmá vášnivost v lásce i nenávisti jí provázely celý život. Hrdé Přemyslovně, houževnaté ctitelce dynastické tradice, dosavadní vývoj událostí od smrti jejího otce nepřál. Proto v srpnu 1307 uvítala návrat Jindřicha Korutanského s upřímnou radostí. Ani tentokrát nebyla ušetřena trpkého zklamání. Viděli jsme již, kam roku 1309 Jindřichova vláda dospěla. Vyhlídka, že bude opět ponechána bez ochrany nějakému cizímu dobyvateli, ji děsila stejnou měrou jako myšlenka na útěk. Eliščin osobní poměr k sestře Anně a jejímu choti se stával stále méně vlídným. Je na snadě, že mezi cisterciáckými opaty a princeznou Eliškou došlo bez větších obtíží k tiché úmluvě.

Obratnému Konrádovi bylo dobře známo, že Jindřich VII. pohlíží na české království jako na uprázdněné říšské léno. Právě proto se snažil vytknout dědická práva

³⁹ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 41

⁴⁰ Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 170

Přemysloven a dokázat, že nejvíce Eliška zaslouží toho, aby se stala českou královnou po boku toho, koho jí římský král určí. Jindřich se dlouho bránil naléhání českých posílů a zpočátku návrh úplně zamítal. Když se však přimluvil i Petr z Aspeltu, konečně povolil, ale jen v hlavním bodě. Slíbil, že zajistí, aby Eliška Přemyslovna a manžel, kterého jí určí, dosáhli českého trůnu. A ani tento slib nestvrdil král písemně, ač se toho opat velmi domáhal. Spokojen, že učinil, co mohl, aby ukončil korutanskou vládu, spěchal opat do Prahy.

Jindřich VII. se rozhodl, že sváže osudy svého rodu s neklidným královstvím. K odhodlání přispěla i zpráva o příslibení jeho korunovace na císaře. Tyto záležitosti velmi posílily Jindřichovo sebevědomí. Bylo sice velmi odvážné řešit zároveň poměry v Čechách a chystat korunovační jízdu do Říma, ale Jindřich si věřil do té míry, že neváhal přistoupit ještě ke třetímu úkolu, totiž zakročit proti Fridrichovi Míšenskému.

Trojí úmysl zaneprazdňoval římského krále, ale nejdříve bylo nutno urovnat poměr k habsburskému rodu. Objemným svazkem smluv, zpečetěných ve dnech 17. a 18. září 1309 ve Špýru, bylo dosaženo dohody. Jindřich VII. prokázal značnou obratnost. Byl sice nucen učinit některé ústupky, které však byly naprosto zanedbatelné vzhledem k tomu, že se Habsburkové zavázali pomocí ve všech úkolech, které si stanovil.

Doufal-li Jindřich VII. na počátku roku 1310 ve snadný úspěch, byl následujícím vývojem dozajista zklamán. V zápětí se ukázalo, že ani jeho protivník není bez pomoci. Špýrská jednání, o kterých se v celé říši rokovalo, vzbudila Korutancovu pozornost. I jeho nevalně bystrému oku se stalo zřejmé, že neopře-li se včas o lepší základ zvenčí, než o pochybnou věrnost českého panstva vedeného Jindřichem z Lipé, nezbude mu zakrátko než znovu utíkat. Vzchopil se tedy a hleděl, odkud by mohl čekat záchranu. Bratr Ota Bavorský byl první, na koho se obrátil. Schylovalo se ke srážce. Na straně Jindřicha Korutanského stál vévoda Ota s tyrolskou, korutanskou a míšeňskou jízdou, na straně Jindřicha VII. zástupci habsburského rodu. Lstiví šlechtici se záhy přidali na stranu, kde mohli snáze získat výhody a majetek, totiž na stranu římského krále.

„Jest vskutku nesnadné představit si názorně podivnou rozervanost moci, jaká byla v tehdejší Praze. V městě měli straníci korutanští sice větší váhu, ale také strana jim protivná tu nebyla bez četných stoupců a bylo jí zejména výhodou, že Jindřich z Lipé, maje věž mostní na Menším městě, zachoval si tu silné postavení, zvláště tím nebezpečné, že hrad pražský na straně hledící k Malé straně byl jen velmi nedostatečně

opevněn, nemaje tu ani řádných příkopů, které, jak známo, teprve Karel IV. dal zdělati.“⁴¹

Na Pražském hradě panoval neklid a nedůvěra. Mezi princeznou Eliškou a jejím švagrem se vyvinul negativní vztah. Jindřich Korutanský dobře věděl, že rukou Elišky má být lucemburskému rodu otevřen přístup k českému stolci a naschvál ji nabídl někomu jinému. Eliška se sňatku bránila se vši prudkostí své vášnivé povahy a obávajíc se vzrůstající korutanské moci i o svou svobodu, nechtěla na hradě setrvat déle, než bylo nutné. Jedině rychlý útěk sliboval spásu. Obrátila se k Janovi z Vartemberka, k pánovi, jenž ovládal pevný Nymburk: „*Vstal tedy rychle věrný statečný rytíř, nikterak nejsa ještě nasycen, vsedl na koně, jel napřed a po spolehlivém poslovi pod mlčením přikázal, aby ho následovala stísněná královská dcera...*“⁴²

Po princeznuhém útěku se okamžitě rozhořel boj. Zprvu byla výhoda na korutanské straně, která mohla z hradu účinněji působit na město, ale v mostní věži měl i Jindřich z Lipé pevnou posádku a proti ní se obrátil první nepřátelský náraz. Takové hrozby neměly valný účinek. Lucemburská strana, majíc dědičku trůnu mezi sebou, se zcela neočekávaně objevila před Pražským hradem. Zejména Jindřich z Lipé a Jan z Vartemberka s houfem zbrojeného lidu uvedli Korutance ve zmatek a poté porazili.

Vítězná strana uvedla Elišku zpět do Prahy a svolala zemský sněm k poradě o tom, jak má být království dále spravováno. Zdá se, že všichni souhlasili s poselstvím k římskému králi. Když slavnostní poselstvo dne 1. července 1310 opouštělo Prahu, bylo přesvědčeno, že vláda Jindřicha Korutanského je natolik otřesena, že lze římskému králi českou korunu nabídnout tak, jakoby byl trůn již uprázdněn. Avšak ani tehdy zcela nepominula náklonnost k Jindřichovi Korutanskému.

Českému poselstvu se dostalo okázalého přivítání. Ihned po příjezdu Jindřich uchystal hostinu a také následující dny provázela jednání nejedna dvorská kratochvíle. Zároveň se jednání neobešlo bez nesnází. Jindřich se velmi zdráhal poslat Jana do Čech. Místo něho nabízel svého bratra Walrama. Důvodů bylo jistě mnoho, ale hlavním důvodem byl: „*...sňatek mladičkého hochy s Přemyslovnou, nad svůj věk vyspělou, o níž se přičiněním korutanského švakra po všem Německu trousily pomlouvačné pověsti, nebyl Jindřichovi VII. valně vábivý a přímo nebezpečným se mu zdálo vydati jediného synka, naději rodu, do bouřlivého ovzduší českého a svěřiti jej týmž pánům, o*

⁴¹ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 72

⁴² Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 176

*nichž byl svět souvěký přesvědčen, že zrádně ubili Václava III. Oni opustili také bez okolků Jindřicha Korutanského v kritické chvíli, aby přijali za krále vévodu Rudolfa, ale pak zvali Korutance do země znova, aby jej nyní, když jím již nemohli zcela podle chuti vládnouti, zase sesazovali.*⁴³ České poselstvo bylo neoblomné a obratné ruce diplomatů se opět ukázaly velmi schopné. Král svolil, ale ne bez podmínek. Sama Eliška měla bezodkladně přijet do Špýru a uzavřít sňatek s Janem na jeho dvoře. Král dal poslům lhůtu do 1. září. Nepřijede-li Eliška do té doby, veškerá ujednání se ruší. Česká strana se dále zavázala, že jakmile přijede Jan do Čech, království a zejména Praha a Kutná Hora, mu budou bez překážek vydány. Diplomaté odjížděli dozajista spokojeni s výsledkem své pouti, ale sotva se vydali na cestu zpět do vlasti, zastihla je nemilá zpráva. Korutanec se v zemi znovu vzmohl a do jeho rukou padla dokonce i Kutná Hora. To byla ovšem novina nevíтанá a ohrožující české zájmy.

Neočekávanou změnu přivodilo zasažení Fridricha Míšeňského. Ten, vida úpadek svého švagra a svých statků, neotálel s pomocí vydatnější, než byla hrstka rytířů. S několika sty rytířů vyrazil ke Kutné Hoře. Získáním Hory Jindřich znovu nabyl moc, takže se ne jeden z východočeských pánů obratem hlásil do jeho služeb. Poselstvo, vracející se z říše, dorazilo do Prahy 7. srpna a ohlásilo, že nejdůležitější je, aby princezna včas odjela. Eliška byla ochotná k cestě, která dozajista nebyla bez nebezpečí, šlo však o to, aby mohla důstojně vystoupit na dvoře římského krále tak, jak se na dceru slavného Václava II. sluší. Sehnat Elišce šaty odpovídající tak slavnostní příležitosti, nebylo snadné, neboť ochuzený Korutanec sotva dával princezně nějaké finanční prostředky. Eliščiným ochráncům dalo mnoho práce, než se u měšťanstva domohli úvěru a zakoupili výbavu, k níž jednotliví velmožní páni přispěli četnými dary. Dne 14. srpna Eliška spěšně opouštěla Prahu. Spěch byl stupňován obavou před novým převratem, neboť již před odjezdem se začala korutanská strana opět bouřit.

Na začátku září přitřhl Jindřich s míšenským vojskem do Prahy. Ač byl vojsku vstup do města odepřen, Míšňané byli do města zrádně vpuštěni. Odpor lucemburské strany byl marný. Jindřich obsadil hrad a odevzdal správu nad celým královstvím do rukou markraběte Fridricha. Míšeňské houfy se rozjízděly po pražském okolí. Plenily vše, co jim přišlo do cesty. Čeští páni protivné strany tyto nájezdy opláceli, jak jen to bylo možné. V drobné válce vynikala obzvláště družina pana Viléma Zajíce z Valdeka.

⁴³ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 80-81

Vilém sám se stále více obíral myšlenkou přepadnout Prahu a domoci královně Elišce na český trůn. Leč za podmínek, které v Praze panovaly, mu toho prozatím nebylo dopřáno.

Mezitím Eliška dorazila do Špýru, kde byla slavnostně uvítána. Včasným příjezdem však nebyly překonány mnohé obtíže. Události v českém království římského krále znovu zviklaly. Na předchozím sněmu jej čeští páni ujišťovali: „...že moc korutanského soupeře v jejich zemi jest nadobro zlomena a že mladému Janovi postačí, půjde-li s houfem věrných do Prahy, aby celé království ovládl. Nyní však bylo zjevné, že nemluvili pravdu.“⁴⁴ Oběma opatům, stojícím v čele slavnostního průvodu, nastala krušná chvíle, aby krále přesvědčili a on neustupil od smluveného plánu. Pod nátlakem obratných diplomatů, kteří apelovali na jeho rytířský slib, král kapituloval. Ne ovšem bez podmínek a náležitých záruk. Král si vymínil, aby několik urozených mužů zůstalo na jeho dvoře jakožto rukojmí do té doby, než se mladý Jan dostane do Čech. Vedle toho byli budoucímu českému králi ustanoveni poručníci Petr z Aspeltu a Berthold z Henneberka.

Tak byly odstraněny poslední překážky. Sňatku Elišky a Jana, spolu s udělením českého království v léno, již nic nebránilo. Oba obřady byly vykonány 31. srpna 1310.

Právnícké a vojenské záležitosti pozdržely příjezd nového krále do Čech. Bylo nutno ujasnit některá práva a svobody a nadto sehnat řádnou vojenskou družinu. Jindřich VII. si byl dobře vědom toho, že kdyby Jan nepřišel s dostatečnou vojenskou pomocí, hrozila by i po vítězství ostudná závislost na českých pánech, v jaké uvízl Jindřich Korutanský.

Teprve na samém sklonku října vkročil Jan na českou půdu. Bral se touže cestou, jakou pro svůj postup zvolil roku 1307 i Albrecht Habsburský. Vůbec události se tu takřka opakovaly, neboť ani tentokrát si Jindřich Korutanský netroufal čelit nepříteli v poli. Též jeho soupeř netáhl přímo na Prahu, ale zkusil štěstí nejdříve u Kutné Hory a Kolína. Ani tentokrát se nepodařilo města zdolat. Tuhá zima a sníh znesnadňovaly obléhání, a proto bylo nutné vymyslet jiný plán. Nezbývalo, než se pokusit o dobytí Prahy. 28. listopadu stanulo vojsko před hradbami hlavního města. Úkol oblehatelů byl tentokrát znesnadněn jednak zdokonaleným opevněním, jednak bystrou posádkou a stísněnou náladu vojska podporovala i tuhá zima, která se neochvějně přihlásila o slovo a zahubila mnoho válečných koní. Petr z Aspeltu si dobře uvědomoval, jak

⁴⁴ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 96

veliká je sázka a hodlal neustoupit ani o krok. Zdálo se, že i tehdy chtěl napodobit krále Albrechta a obrátil svůj zrak k východočeským městům, jejichž paní byla dosud Alžběta Rejčka. I ji si svým nedostatečným hospodařením Jindřich Korutanský pohněval, neboť jí zadržoval šest tisíc hřiven. Jan slíbil Rejčce dlužný peníz splatit, jakmile se stane pánem království. Smlouva uzavřená 30. listopadu otevřela lucemburským vojskům městské brány oněch věnných měst. Petr z Aspeltu se stále nevzdával myšlenky o pokoření Korutance. Svou naději opíral především o tajná jednání s protivníky korutanské strany, kteří byli tuhou vládou míšeňského markraběte Fridricha valně zastrášení. „*Při té věci hlavním nástrojem se stal kněz, bývalý kaplan Eliščin, týž Beringer, který již při útěku princezně byl pomáhal a který si opatřil možnost vycházeti z města a zpět se vraceti výmluvou, že ve sporu o kteréši obročí má naléhavé jednání s Petrem Mohučským...a tak přičiněním lstivého kněze bylo dosaženo shody o součinnosti mezi vojskem říšským a straníky lucemburskými.*“⁴⁵ Dne 3. prosince o polednách: „...kněz Beringer tajně vstoupil s některými na věž blahoslavené Panny a dal zazvonit zvonem jednou, dvakrát a potřetí. Na ten zvuk se vojsko hnulo, sešikovalo se do boje a pospíšilo k městu...“⁴⁶ Podařilo se prolomit dvě městské brány. Dvojím proudem se městem hrnulo vojsko, lačníci po bohaté kořisti. Petr z Aspeltu usoudil, že takový vjezd není hodný nastupujícího krále a řádění ihned zarazil. Jako vznešený hlasatel míru vstupoval zástupce nové panovnické dynastie do země. V popředí průvodu ohlašoval mír a uklidňoval zděšené Pražany.

Slavnostní ohlašování míru však neznamenal, že viníci uniknou trestu. Některé korutanské přívržence postihl těžký žalář a ztráta majetku. Zároveň král učinil prohlášení, že jakákoli privilegia a listiny, které byly vydané Korutancem, byly vydány neprávem a pozbývají veškeré platnosti. Samotný Jindřich se v Čechách nehodlal zdržovat. Žádal o bezpečný průvod za hranice, aby mohl odtud pomocí dolnobavorských strýců dosáhnout území svého rodu. S míšeňskou stranou byl ujednan mír a ze severočeských měst odešly míšeňské posádky.

Jan byl uznán českým králem a zanedlouho své panství rozmnožil o moravské markrabství. Korunovace, na níž se valně podepsala zoufalá finanční situace, proběhla 7. února v bazilice sv. Víta. Prostřednictvím četných darů bylo dosaženo alespoň

⁴⁵ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 118

⁴⁶ Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 223-224

nějakého lesku, který se však nádheře předchozích korunovacích Přemysla Otakara II. a Václava II. nemohl rovnat.

I po korunovačním obřadu král zůstával pod poručenstvím důvěrných rádců Jindřicha VII. Nejvyšší zemské úřady sice patřily českým pánům, ale výsluní pražského dvora náleželo německým hostům, jejichž vliv na krále nebyl zanedbatelný. Vláda nového krále se mnohým začala jevit jako návrat ke způsobu panování za Václava II. Dojem umocňovalo také to, že se při dvoře vyskytovali obratní duchovní. Jan nákladnou pomoc cizích důvěrníků neváhal štědře odměňovat. Nyní již císařská moc králova otce Janovi sloužila jakožto hmotná opora k upevnění vlády, což přesto nestačilo k uspokojení náročné družiny. Je příznačné, že toto česká šlechta nenechala bez povšimnutí patrně i proto, že nebyla spokojena se způsobem, jakým si poručenská vláda vedla při urovnávání sporů mezi velmoži a bohatým patriciátem: poručnická vláda Petra z Aspeltu si byla dobře vědoma toho, jak mocnou finanční oporou jsou králi rozkvétající města, a proto se zadostiučinění dostávalo převážně měšťanům. České panstvo se cítilo ošizené o úspěchy předchozích let a záhy poznalo, jak tuhou nadvládu samo sobě uchystalo. Bylo to trpké zklamání, které rok co rok rostlo.

Výbuch nespokojenosti byl po dlouhou dobu zadržován oporou, kterou král nalézal v císařském otci. Teprve náhlá smrt Jindřicha VII. uvolnila šlechticům ruce. Nikoli ovšem hned. Na podzim roku 1313 Jan opustil zemi, aby se ucházel o post nového římského krále. Volební zápas se dlouho vlekl a král byl nucen až do srpna 1314 prodlévat ve Frankfurtu. Dlouhá nepřítomnost poznamenala, jak ještě uvidíme, další vývoj událostí v Čechách i Jana samotného. Jan se z Frankfurtu nevracel jako vítěz, nýbrž jen jako spojenec jednoho z volených králů. Českým velmožům bylo rázem jasné, že koruna nesedí na Janově hlavě tak pevně jako dřív. Navíc na říšském sněmu Habsburkové opět uznali českým králem Jindřicha Korutanského a z německé družiny se ne jeden pán toužil dostat do služeb Ludvíka Bavora. V panstvu to opět začínalo vřít. Soukromé schůzky a tajné dohody se stávaly intenzivnějšími, zvláště když se ukázalo, že vůdcem povstání je pan Jindřich z Lipé.

„Z pánů zklamaných počátkem vlády Janovy byl Jindřich jistě nejzklamanější. On, který sobě především činil zásluhou nastolení mladého krále, byl v létě 1311 vytlačen cizincem z úřadu podkomořského, na němž mu věru záleželo. Neboť správa zboží komorních a urbury kladla tolikerou moc do jeho rukou a dávala mu tolikerou příležitost k tučným ziskům, kdežto nyní německý hrabě Walter z Castellu, stav se jeho nástupcem, zajišťoval zisky ty žárlivě králi a jeho poručníkům, kteří...dbali bedlivě toho,

aby...alespoň 600 hřiven týdně plynulo přímo do komory královské.“⁴⁷ Také s rychlostí ani výší splátek, které vůči králi měl, nebyl spokojen. Jindřich čekal na vhodnou příležitost, která by ho opět vynesla do podkomořského úřadu. Ona chvíle přišla na počátku roku 1315. Hnutí v panstvu usnadnilo Jindřichovi nalézt spojence. Byli to především pan Vilém z Valdeka a pražský biskup Jan z Dražic. Čeští páni vystupovali svále troufaleji s požadavkem, aby král propustil německé rádce. Vytýkali špatné hospodářství a ziskuchtivost cizinců. Dokazovali, že stav hospodářství se zlepší, svěří-li úřady do jejich rukou. Na sklonku dubna 1315 již Jan nedovedl odolat prosbám i hrozbám a svolil. Obecný jásot vítal jeho rozhodnutí. Odcházející pánové byli velkoryse vyplaceni a na jejich místo usedli čeští páni. Jindřich z Lipé byl spokojen, neboť kromě úřadu podkomořského nabyl ještě zvláštní moci nad horní urburou.

Nedlouho po těchto událostech se Jan vydal na válečné tažení na Moravu a následně do Uher. Vláda v království byla svěřena Janu z Dražic. S uherským tažením nebyl Jan mnoho spokojen a také z domova přicházely znepokojivé zprávy. Stav věcí způsobených vypuzením německých rádců a povznesením Jindřicha z Lipé nevedl k dosažení stálosti. Jasně to ukázal neočekávaný převrat na Pražském hradě a uvržení Jindřicha do vězení.

Jindřich padl především proto, že kutnohorské výnosy sobecky užíval pro sebe a své přátele. Z urburních výtěžků umořoval dluhy, které král ještě nestačil splatit, a královský dvůr šidil. Sotva 16 hřiven týdně uvolňoval do královské pokladnice a zároveň neváhal utiskovat města i kláštery mimořádnými dávkami. Svým stoupencům rozdával výnosná obročí, zastavoval královské hrady i tvrze. Tím vším se jeho postavení stávalo natolik znamenitým, že se jevílo takřka mocnějším panovníka. Odvěká závist a mocný spojenec v královně Elišce uspíšili jeho zajetí: „*Zdálo se jí, že mladý a nevalně prozíravý manžel upadl do špatných rukou, které jej vedou na scestí...stěžovala si důvěrníku svému, opatovi zbraslavskému, že prý pan Jindřich krále Jana svádí, a tuto nedůvěru k nejvyššímu maršálkovi pak zvyšovala i okolnost, že se pan Jindřich královně znelíbil jakožto důvěrný přítel a ochránce „hradecké královně“, Alžběty Rejčky.*“⁴⁸ Společně králi namluvili, že Jindřich chystá zradu a spojení s Habsburky proti němu. Nyní, když Fridrich Sličný v Bavorsku úspěšně postupoval

⁴⁷ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 221

⁴⁸ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 232

proti Ludvíkovi a uznával korutanského vévodu znovu českým králem, se nezdálo vyloučené, že zřídný maršálek počítá s habsburským vítězstvím a tajně jedná o tom, jak by krále nejlépe svrhl z trůnu. Král uvěřil našeptavačům a hodlal co nejdříve setřást nebezpečného kořistníka. 26. října zatkla ozbrojená družina pana z Valdeka nic netušícího maršálka a uvěznila ho na hradě Týřov.

Hlučná odpověď pánů majících v erbu znamení ostrve na sebe nenechala čekat. Záhy se ukázalo, že vzbouřené panstvo nachází podporu nejen u královny Alžběty, ale i u jiných mocných pánů v zemi. Nespokojení šlechtici důrazně žádali propuštění pána z Lipé, zachování svých žup i zástavních zboží. Žádost neváhali podpořit silným bojovým šikem asi o pěti stech kopích. Troufalá odhodlanost krále donutila, aby vyhledal pomoc. Hlavní oporou mu byl především pan Vilém Zajíc se svým příbuzenstvem, páni ze Strakonic a také Petr z Rožmberka. Leč tento počet nebyl dostatečný. Zneklidněný král neviděl jiného východiska, než jednat o pomoc s říší. I přes všechn spěch a nepříznivou roční dobu, sehnal četnou posilu. To byl ovšem dokonalý obrat věci a na místo boje se dostavil kompromis. Za cenu četných úmluv byl Jindřich téměř po půlročním vězení 17. dubna 1316 propuštěn. Vyrovnaní všech stran nebylo ovšem s to, aby povzneslo úctu panstva ke králi a pro budoucí časy panovníkovi sebralo odvahu k jakékoli samostatnosti.

Nastávající mír se zdál předzvěstí šťastnější budoucnosti i proto, že v těchto dnech královna Eliška povila dlouho očekávaného dědice trůnu. Chlapec byl pojmenován Václav.

Zatímco král řešil záležitosti v Čechách, poměry v říši se zjiřili. Habsburský soupeř krále Ludvíka zbrojil a jeho vážnosti hrozila těžká pohroma. Bez podpory z lucemburské strany se mohl s nepřáteli sotva měřit, a proto Ludvíkovi poslové na českého krále naléhali, aby vypravil potřebné vojsko a co nejdříve vyrazil do Bavorska. Spor s Jindřichem z Lipé byl sice urovnán, ale vzájemná řevnivost šlechtických rodů i jejich nezkrtná touha po množení majetku mohla poměry v zemi opět rozvířit. Proto bylo třeba zajistit vládu a položit ji do co nejzkušenějších rukou. Jan s radostí uvítal, když se tohoto úkolu ujal Petr z Aspeltu. Jan opustil dne 17. srpna 1316 Prahu. Válečné tažení skončilo nerozhodně a král, jsa na půli cesty od Lucemburska, rozhodl se navštívit svou državu. Cesta do Lucemburska byla zajisté také potřebná, neboť král zde nebyl více jak dva roky. Proto ustanovil, aby za ním Petr posílal peníze do Met. Při přetíženosti komorních příjmů to nebylo snadné, ale závažnějším se ukázalo, že jakmile si král zvykl na zdejší prostředí, nikterak nechvátal do Čech a měsíc po měsíci pobyt

prodlužoval. Navrátil se až pozdě na podzim roku 1317. To byla věc velmi povážlivá, neboť když v letech 1313-1314 pobýval v Porýnsku, byly příčinou alespoň závažné události, zejména volba římského krále. Nyní byl zaneprázdněn pouze drobnými spory, které by zajisté mohla vyřídit i jím pověřená osoba. Pravým důvodem králova pobytu byl patrně stesk po domově. Jan nedovedl v českém prostředí zdomácnět a ani předchozí léta mu k tomu nedala příležitost. Roku 1310 přijel do Prahy s toužou nedůvěrou k českému panstvu, jakou měl i jeho otec. Skupina říšských poručníků jej pak oddělovala od českého národního prostředí a zároveň jeho zájem vábily otcovy úspěchy v Itálii. Všední prostředí země, která se zvolna zotavovala z předchozích bled, se věru nemohlo srovnávat s dobrodružným rozletem Jindřicha VII. za císařskou slávou. Když pak otcova smrt otevřela jemu samému možnost získat římskou korunu a po celý rok jej připoutala zápasem o ni k zábavnějšímu i bohatšímu porýnskému prostředí, jevil se jeho návrat do Čech trpkým zklamáním. Odpor panstva k cizím rádcům a následná vzpoura Ronovců zajisté také nepodpořily lásku k českému prostředí.

Dlouhá nepřítomnost krále dala možnost k obnovení sporu mezi královnou Eliškou a Jindřichem z Lipé. Nové a ještě horší zmatky nastaly před sklonkem roku 1316. Ani Petr z Aspeltu nemohl veřejný život uklidnit. Přemyslovna: „...*měla patrně jemněji vytvořené instinktivní vědomí panovnického práva, než její manžel, věkem i povahou méně vyspělý, a chápala snad lépe než Jan, jak hluboko jsou ohroženy základy dávné moci královské v Čechách každým ústupkem před zjištnými sklony velmožných rádců panských, ale neměla při tom ostražitě chytrosti otcovy...*“⁴⁹, a tak se stalo, že Eliška, podněcována k nenávisti proti pánu z Lipé soustavným našeptáváním pana Zajíce, proměnila se vlastně mimoděk v nástroj v rukou velmožů. Zejména pak královnu podráždil sňatek nejmladší dcery Václava II., Anežky, který se uskutečnil bez vědomí pražského dvora. Anežka byla provdána za Jindřicha Javorského, jehož panství sousedilo s ronovskými državami. Sňatek se jevil tím škodlivější, že Alžběta Rejčka odevzdala jakožto záruku věna svému zeti Hradec Králové a přijala slezskou posádku do města. Snadno pak nepřátelé pána z Lipé Elišku přesvědčili, že věc je urážkou jejího majestátu a že Jindřich z Lipé smluvil sňatek s úmyslem získání opory ve vévodovi a následně se chystá poškodit království. Úplné odklonění se královnou od skupiny Ronovců dokládá to, že svěřila jediného dědice trůnu do opatrovnictví Viléma

⁴⁹ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 259

z Valdeka. Jindřich z Lipé a jeho zastánci sice vyslovovali ochotu k ústupkům, ale přáli si zato bezpečnějších záruk proti královninu okolí. Eliška naopak s rostoucí vášní žádala jejich důrazného pokoření a chtěla k tomu využít veškerou korunní moc. Odmítala jakékoli vyjednávání a trvala na tom, že raději ztratí veškeré své panství, než aby se vzdala práva potrestat odbojné poddané. Avšak tato zatvrzelost nebyla na místě, neboť obě strany valně zesílily, domácí boj vzrůstal nebyvalou měrou a byl doprovázen jevy, jakých země neprožila od dob braniborského poručenství. Čety cizích žoldnéřů a neúroda předchozího roku mořily český kraj. Marné bylo volání krále zpět do země, marně zbraslavský opat královnu káral, marně se Jan z Dražic pokoušel umoudřit znesvářené strany. Poslové smírného jednání odcházeli od královny s nepořízenou. Odhodlali se tedy k jízdě za králem, u něhož doufali v lepší přijetí než u jeho manželky. Ovšem královna k Janovi také vypravila posly, zapřísahajíc jej, aby nepovolil, nýbrž aby se s vojenskou mocí co nejdříve vrátil do Čech. 12. listopadu se král zcela neočekávaně objevil před branami Lokte, aby manželku vyprostil z trapné situace. Král spoléhal na vojenskou moc, kterou měl z Němec. Doufal, že se mu tentokrát podaří odboj zkrotit a nedbal toho, na čí straně kdo stojí. Hodlal získat zpět hrady, které byly královské komoře zcizeny a o které se opírala jeho moc. Tento úmysl se obracel nejen proti přívržencům pána z Lipé, ale i proti mnohým královniným zastáncům. Král vytáhl do pole. Zabral některé statky v severních a východních Čechách, obrátil se na Budějovicko, kde se snažil pokořit Viléma z Landštejna, hlavní oporu odboje v této končině. V téže chvíli, kdy král pustošil Budějovicko, zpečetil ve Vídni Jindřich z Lipé smlouvu s Habsburky, jejíž důsledky mohly být pro lucemburskou dynastii v Čechách osudné. Král nedůvěřoval nikomu, dokonce ani Pražanům, a proto v lednu 1318 povolal svou manželku do Brna. Odtud se všemožně snažil soupeřům znepríjemnit jejich spojení s Habsburky. Drobné boje ovládly Čechy i Moravu, avšak poměry v Čechách byly daleko vážnější: „*Dovedlť pan Jindřich z Lipé znamenitě užiti ve svůj prospěch i neopatrných výroků králových a jeho zjevné nechuti k českému prostředí. Šířením pověstí, že Jan odmítá zásadně služby, obětavě nabízené domácími pány českými, že je chce zcela vyhubiti a v zemi vládnouti jen s cizí chasou, jitril veškeré mínění a dosahoval toho, že se odboj...měnil v obecné hnutí téměř veškeré šlechty a to zvláště, když se v čelo odboje vedle pana Jindřicha postavili právě ti páni, kdož dříve byli králi pomáhali proti Ronovcům, pan Petr z Rožmberka a Vilém Zajíc z Valdeka.*“⁵⁰ Janovo

⁵⁰ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002,

postavení se stávalo čím dál tím víc stísněné. Habsburkové totiž opatřili českým pánům uherského spojence. Nyní byl král Ludvík nucen přispět vší mocí Janovi na pomoc.

Bylo zjevné, že královský pár prohrál zápas vedený nedostatečnými prostředky a že jen s krajní povolností vůči šlechtě se mohou ubránit osudu, jaký stihl Jindřicha Korutanského. Ludvík Bavorský na sebe vzal veškerou odpovědnost a přiměl Jana i Elišku o nutnosti ústupku. Konečné jednání se mohlo uskutečnit pouze za přítomnosti všech účastníků boje. Veliký pacifikační sněm byl svolán na 23. dubna do Domažlic. Král slíbil beztrestnost všem pánům, kteří se s Jindřichem z Lipé zprotivili jeho panování, a vymohl na nich novou přísahu poddanské věrnosti. Na oplátku měl král ze země vyvést všechny nájemné žoldnéře a jednou pro vždy slíbit, že již nikdy nedá žádný úřad cizinci. Tak vidíme, že například úřad podkomořský byl vrácen pánu z Lipé. Pan Jindřich opět triumfoval a to mnohem slavněji, než před třemi roky.

Nyní se musel král vypořádat s porážkou a vžít se do nových poměrů. A zdálo se, že se Jan skutečně pokusil napravit, co zanedbal. Od poloviny května do října ho vidíme stále na cestách, kterak urovnává rozličné otázky týkající se celého království. K utužení svazku mezi lucemburskou dynastií a českou zemí přispělo i to, že 22. listopadu povila královna dalšího syna. Chlapci bylo dáno jméno Přemysl.

Rodinné štěstí netrvalo dlouho. Nová roztržka královských manželů zvířila sotva uklidněné vody. Mladý král snadno podléhal silné ruce pána z Lipé a Eliška nedovedla odpouštět. Se stále rostoucí nechtí pozorovala, jak Jindřich opřádá jejího manžela svým vlivem. Tak trvalo i po dosažení míru nepřátelství mezi královnou a velmožem, umocněné žárlivostí pána z Lipé na to, že jeho soupeř, Vilém z Valdeka, požívá královniny plné přízně. Dvorské plotky bývají takové, že se o nich zřídka kdy dozvíme celou pravdu: „*Jisté jest, že když si někdy v lednu 1319 královna Eliška s dětmi vyjela z Prahy na svůj pevný hrad Locket, pan Jindřich z Lipé se jal krále znepokojovati tvrzením, že odjezd ten není bez vážných úmyslů, že jest přípravou k záměru králi svrchovaně nebezpečnému. S podporou skupiny mocných přívrženců v čele s panem z Valdeka hodlá prý Eliška chotě svého, jakožto muže k panování nedosti způsobilého...sesaditi a sama na jeho místě vlády se ujmouti ...*“⁵¹ Král uvěřil a zavázal se přísahou, že jednou pro vždy ukončí zrádné úmysly své choti a zamezí jejímu škodlivému zasahování do veřejných věcí.

s. 276

⁵¹ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 294

„Proto král Jan, už převrácen v mysli, vytáhnuv z Prahy s četnými ozbrojenci, přišel ke hradu Lokti a předstíral, že chce v míru navštívit královnu. A když vkročil s ozbrojenci do hradu, ihned žádal, aby mu byly vydány věže hradu, a ostře napadl střelami strážce věží.“ Stráže kladli jen nepatrný odpor. „Královna se divila tomu útoku a vidouc královu zběsilost v duchu se rozrušila. Druhého dne mluvila ke králi za ty, kteří byli ve věžích, a po nějakých vyjednáváních byl hrad úplně odevzdán do rukou králových. Konečně zanechala královna tam na hradě tři dědice, pobouřena odešla s malou družinou a uchýlila se na své město Mělník.“⁵² Strach před domnělým spiknutím způsobil také to, že Jan dal malého krále na Lokti po několik neděl bedlivě hlídat, aby se ho snad královna strana nezmocnila a nenalezla v něm oporu pro vzpouru.

Vypuzení královny ode dvora vydalo krále ještě více do rukou Jindřicha z Lipé, který opět nabyl hodnosti nejvyššího maršálka. Ctižádostivý pán důsledně dbal, aby se tato změna nezdála králi nepříjemnou. Velmožný rádce neváhal králi ukázat, že teď už není čeho se obávat a že nastal čas užívat si svobodného života. Zbraslavský opat se nestačil divit nenadálé změně. Někdejší nesmělý hoch naráz vyrostl v prostopášníka: „Obklopiv se, podobně jako kdysi Václav III., houfkem mladších velmožů, hýřil král zcela bezúzdě, jako by chtěl kvapně dohoniti, co byl zameškal v letech jinošských. Pitky, provázené hazardní hrou, střídaly se s milostnými dobrodružstvími a nočními toulkami po ulicích pražských tak hlučnými, že jednou by byli rychtářovi drábové málem ubili samého krále, nepoznavše jej.“⁵³ Nyní, když se domníval, že je konečně svým pánem, rozhodl se povznést české království těmi věcmi, které se mu v porýnské vlasti tolik líbily. Prohlásil, že Prahu a české království proslaví založením trvalého kroužku na slovo vzatých rytířů podle vzoru krále Artuše. Do celé říše se rozléty pozvánky ke znamenitému turnaji, který měl být základem pro výběr oné rytířské elity. Avšak v říši měla většina knížecích dvorů vážnější starosti, než účast na rytířské slavnosti, a tak tento pokus skončil nezdarem a zbytečně vyhozenými penězi.

Finanční tíseň byla vůbec nemilá věc, která na Jana neustále doléhala. Páni okolo Jindřicha z Lipé však věděli o snadné pomoci – bylo třeba sáhnout do městských a klášterních pokladnic. Změnu nejvíce pocítila pokladnice Starého Města pražského. Násilné návštěvy v patricijských domech a upadající obchod byly příčinou toho, že se

⁵² Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 320

⁵³ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 298

Pražané pokusili hledat nápravu svépomocí. Zkušenost z roku 1309 poučila měšťany, že vzájemná řevnivost je zárukou neúspěchu a také, že se nemohou spoléhat jen na vlastní síly. Ke spiknutí byli tedy přibráni i nižší měšťané. Úmyslem patricijských konšelů nebylo násilné povstání. Smírnou domluvou chtěli poučit krále o nebezpečí, které hrozí celému království. Patriciát si byl vědom, že jeho síly nestačí ke zdolání Jindřicha z Lipé, a proto hledal pomoc u mocných osob. Jejich odhodlání uvítala zejména královna Eliška, Vilém z Valdeka a Petr z Rožmberka.

Zpráva o měšťanském pozdvižení zastihla krále v Brně. Neváhal a s ozbrojeným doprovodem vyrazil do Prahy. Zde se zajistil Hradem a Menším Městem. Mostecké věže zůstaly v rukou měšťanů. Proto nedošlo k jednání, nýbrž nejprve k drobným šarvátkám. Neočekávaný příchod Petra z Rožmberka s několika sty bojovníky přiměl krále vyjednávat. Měšťané si vymínili, že král nebude stíhat vůdce povstání a nechali si potvrdit veškeré svobody i některé jiné ústupky, jako bylo například vrácení masných kramů nedávno darovaných královně Alžbětě Rejčce. Úspěch trval jen krátce a zanedlouho bylo měšťanům plně pocítit králův hněv. Slíbená amnestie nebyla zachována. Účastníci šestičlenné revoluční vlády byli vyhoštěni ze země a na ostatních zámožných občanech byla pod pohrůzkou pokuty vymáhána značná finanční částka. V konečném důsledku tedy vítězství připadlo opět šlechtické straně.

Krátká válečná výprava do Budyšínska dala králi na chvíli zapomenout na přestálé příkoří vyvolané vzpourou patriciátu. Po návratu z lužického tažení prodléval král až do sklonku roku v Čechách, ale krátká válečná výprava za hranice opět probudila jeho touhu po vlasti. Nestálost českého prostředí a neustálé vády: „...*přesvědčily jej o tom, že v této zemi není prostředí vhodného k ukojení jeho žízně po skvělém životě panovnickém, plném rytířské slávy a svérázného lesku.*“⁵⁴ Touha po vymanění se z cizího prostředí a vědomí toho, že je dědicem lucemburského hrabství, které se svým významem nemohlo měřit s českým královstvím, nakonec zvítězila. Na sklonku roku 1319 Jan ustanovil Jindřicha z Lipé zemským hejtmánem a na dlouhou dobu opustil království. Tato touha po unikání od těžkého údělu do ciziny se mu stávala takřka větší a větší přirozeností.

Následující: „...*divná doba dvacátých a třicátých let 14. věku jeví se oku dějepiscovu ovšem jen dočasnou mezihrou, po níž následovalo nové období rozmachu*

⁵⁴ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 316

monarchického zásluhou geniálního vnuka Václava II., skutečného dědice důmyslného ducha dědova.“⁵⁵ Do roku 1320 mladý král zápasil o řádnou panovnickou moc, po roce 1320 má jeho vláda zcela jiný charakter. Jeho další činnost pramálo splývá s našimi dějinami a královská moc se stává vůbec silou, která zasahuje do osudů země jen jaksi zvenčí. V několika následujících letech se Jan stal výtečným diplomatem. Kromě toho, že byl pravidelným hostem papeže a francouzských králů, získal v roce 1322 od Ludvíka Bavora v trvalou zástavu Chebsko. V letech 1319–1329 byla k Českému království připojena Horní Lužice a roku 1335 Vratislav, k níž přiléhala značná část Slezska. Ve dvacátých a třicátých letech byl Jan také velmi aktivní v Itálii. V roce 1331 mu císař potvrdil držení některých zástavních severoitalských měst.

Trvalá nepřítomnost panovníka a vláda šlechticů kolem Jindřicha z Lipé začaly počátkem 30. let vzbuzovat nevoli. Roku 1333 byla situace již tak neúnosná, že část panstva donutila krále, aby vládu v Čechách svěřil svému synovi Václavovi, nyní již Karlovi.

Zastavme se nyní a krátce vyložme, jaký osud stihl královna po událostech na Lokti. Malý Václav byl nejprve vězněn na Lokti a po smrti Viléma z Valdeka byl přemístěn na Křivoklát. Janovi se patrně zdálo, že ani tam není z dosahu královna vlivu, a tak byl poslán do Paříže, kam dorazil 4. dubna 1323. Téhož roku byl biřmován. Od svého kmotra a zároveň strýce, francouzského krále Karla IV. Sličného, přijal jméno Karel. Na francouzském dvoře se Karlovi dostalo skvělého vychování. Po několika letech se oženil s Blankou z Alois.

Karel IV. v říjnu roku 1333 skutečně překročil české hranice. První zastávkou byl Zbraslavský klášter, kde v hrobce přemyslovských králů již plné tři roky odpočívala jeho matka. Karel shledal království ve velmi zuboženém stavu a začal jednat. Navázal kontakty s každým, kdo měl v království vliv, především s kancléřem Janem Volkem. Pražští měšťané mu půjčili dva tisíce hřiven a šlechtická obec mu povolila obecnou berni, aby mohl získat zpět královské hrady a statky. Otec ho zakrátko jmenoval moravským markrabětem, ale sám zůstal v zahraničí. Pražský hrad byl stále neobyvatelný, bylo nutné ho co nejdříve opravit, aby mohl přivítat svou ženu, která zatím pobývala v Lucembursku. Po nějaké době přijela Blanka do Prahy s početným

⁵⁵ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, s. 322

doprovodem francouzských dvorních dam a dvořanů, nad jejichž okázalostí lidé nestačili žasnout.

Roku 1341 přijel do Prahy i Jan. Při své návštěvě ustanovil, že nárok na české dědictví mají pouze Karel a jeho potomci. Nadto Jan, s pomocí svého strýce, trevírského arcibiskupa Balduina, připravoval volbu nového říšského krále. 11.7.1346 jím byl zvolen Karel IV. Toto byl vskutku Janův diplomatický triumf a také poslední zdařilý čin, neboť bitva u Kresčaku ukončila králův život. Leč tyto události leží daleko za horizontem, který jsme si pro tuto práci vytyčili.

Pokud jsme se nyní zdrželi rozsáhlým výkladem, je to proto, abychom co nejlépe postihli dobu, v níž světská tematika vešla do českého prostředí.

3. Definice pojmů dvorská láska, kurtoazie, minnesang, dvorská literatura, rytířský kult

Během 13. století se měnil myšlenkový svět společnosti. Bližší navazování kontaktů s okolní cizinou přinášelo do českých krajin nové ideové cítění a kulturní podněty. Na následujících stránkách se pokusíme spojit dějiny historické, kulturní i literární tak, aby vznikl co možná nejucelenější obraz tehdejší doby.

Množství nekonečných hvozdů a močálovitých povodí pozvolna ustupuje novým vesnicím a městům, celá krajina se otevírá novým životním poměrům. Výraznou změnou prochází společenská norma, a to především v nejvyšších vrstvách obyvatelstva. Z francouzských krajů k nám proniká kurtoazie, dvorská láska, dvorská literatura, minnesang a rytířský kult. Dříve, než postoupíme k dalšímu výkladu, je nutné si jednotlivé pojmy vysvětlit, v čemž nám bude nápomocna *Encyklopedie středověku*.⁵⁶

Poprvé použil výrazu *dvorská láska* pro označení vztahu mezi mužem a ženou Gaston Paris ve svém článku o románu *Rytíř na káře*, který líčí stále čistší lásku Lancelota ke Guinevře. Toto pouto nutí Lancelota vykonat obdivuhodné skutky a zcela se podřídit příkazům paní svého srdce. Jedná se o *fine amour* (jemnou lásku), tedy o lásku něžnou, dokonalou a čistou.

Tento ideální vztah se ocitá v centru kulturního zájmu 13. století. S dvorskou láskou, *fine amor*, se setkáváme především v souvislosti se záplavou milostné poezie, která má návaznost na četné romány napsané v severní Francii. Takzvaný kurtoazní román popisující osudy milenců se udržel na výsluní po dlouhou dobu. To, co bylo pojmenováno „kurtoazní ideologie“ či „kurtoazní model“, přežívalo jak v poezii, tak v próze až do 15. století a to díky opakování narativních schémat a milostné rétorice plné metafor.

Dvorská láska, obraz básníka, jenž oslavuje svou paní a „slouží“ jí, měl mnoho podob. Mohlo se jednat o lásku rytíře k vdané paní, o lásku mezi dvěma lidmi, kteří uvažovali o sňatku i o lásku cizoložnou. Pravidla lásky vykázané mimo rámec manželství však ničila křesťanskou morálku a byla tak zdrojem největšího napětí mezi literární tvorbou a hodnotami společnosti, jež umožnila její vznik a zajistila jí vstřícné přijetí.

⁵⁶ LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean-Caude: *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2002, 935 s.

Abychom porozuměli „milostnému zpěvu“ trubadúrů, tzv. minnesangu, budeme muset rozlišovat kurtoazii od dvorské lásky. *Kurtoazie* je ideál dvorského chování, umění žít a s tím spojené jemné chování, vybrané způsoby, elegance a smysl pro rytířskou čest. Pouze jsou-li splněny tyto podmínky, může se zrodit dvorská láska, milostný vztah, který po překonání nástrah dokáže uplatnit umění milovat.

V *minnesangu* je vdaná paní předmětem milostného dvoření, jejímiž posly jsou básně či písně. Milostná žádost kopíruje model feudál versus vazal. Básník podléhá vůli své paní tak, jako vazal sloužící svému pánu. Je jí povinován počtou, obřadem, chceme-li rituálem, při kterém se rytíř zavazuje plnit příkazy svého pána. Jednotlivé fáze lenní přísahy tu pochopitelně nejsou zastoupeny ve všech bodech, ale může dojít na držební právo prostřednictvím polibku. Pokud básník své paní dobře sloužil, má nárok na odměnu v podobě pohledu, polibku, možná milostného vyznání. To, jestli paní sluhu odmění, záleží pochopitelně zcela na ní. Milostná žádost se vždy pojí s osobním hrdinstvím. Ten, kdo chce získat ženinu náklonnost, je oddaný a dvorný, svou milovanou vynáší do nebe a sám sebe zdokonaluje. Pokud se navíc vyznamená v turnajích a soubojích, získá uznání nejen u své paní, ale i u ostatních rytířů.

Básník je bez přestání posedlý bolestnou představou, že nikdy nezíská lásku své vyvolené, je okouzlen její krásou a stíhán vidinou možného setkání. Milenci, pokud takového sblížení dojdou, jsou v neustálém nebezpečí. Musí se obávat pomluvačů a závistivců, tajné uctívání dámy může být odhaleno a z tohoto důvodu nesmí být jméno dámy nikdy prozrazeno. Pravidlo zachovat tajemství vyjádřené v milostných písních dodává i románům náležitou dynamiku. V etice dvorské lásky je žena zároveň předmětem uctívání téměř náboženského charakteru. Dvorská láska je tedy umění milovat to, co je nedosažitelné. Pokud bychom tedy chápali kurtoazii jako společenskou ctnost, pak je láska naprostým vrcholem kurtoazie.

Dvorem rozumíme osoby, které obklopují krále v běžném denním styku. Dvůr se dále dělí na *curia minor* a *curia maior*, totiž dvůr větší a menší. Menším dvorem je myšlen panovníkův dům, chceme-li domácnost, složený ze služebníků, jako jsou nižší rytíři a vazalové, kteří jsou králi každodenně k dispozici. Dvůr větší pak znamená osobní setkávání se panovníka s velmoži, knížaty a kurfiřty domácími i zahraničními.⁵⁷ Pojmem *dvorská literatura* rozumíme jak poezii, tak prózu, která byla čtena

⁵⁷ Více o podobě panovnického dvora Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Panovnický dvůr ve středověku. Struktura, prostor a reprezentace*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, MHB Supplementum 2, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 11-37.

či přednášena na panovnickém dvoře. Tato literatura má veskrze zábavný charakter a slouží nejen ke kurtoaznímu vzdělání, ale především pro ukrácení dlouhé chvíle a samotné reprezentaci panovníka.

K vojenskému aspektu významu slova rytířství, potažmo rytířstvo, se pojí často používaný výklad francouzských a latinských slov „faire chevalerie“, „militiam facere“ (vykonávat rytířství), který znamená vykonávat smělé rytířské činy. K tomuto se později přidružil význam společenský a vznikl *rytířský kult*. Rytířem se nemohl stát každý. Králové a knížata měli na toto profesní bratrství silný vliv a chtěli mít kontrolu nad tím, do se stane jeho členem. Ačkoli nelze směšovat šlechtu s rytířstvem, je třeba uznat, že šlechta měla rytířstvo brzy ve své moci. Od tohoto okamžiku se rytíř stává uznávaným článkem aristokracie. Slovo „rytíř“ se stává šlechtickým titulem.

Ani církve nebyla k rozvoji rytířstva lhostejná a začala si rytíře najímat k ochraně církevních budov, majetku i osob. V konečné fázi vstoupila celému rytířstvu vznešený ideál ochrany kostelů a bezbranných lidí v rámci křesťanského světa, mimo něj pak ideál boje proti bezvěrcům. Rytíř se tedy stává osobou mnoha tváří. Za prvé je to oddaný služebník paní svého srdce i svého pána. Za druhé je to ochránce slabých, vdov a sirotků. A v neposlední řadě je to moudrý, odvážný a čestný bojovník proti pohanům a šířitel křesťanství. Zároveň se ctí a statečností by rytíři neměla chybět ani štedrost.

V souvislosti s rytířstvem je vskutku nutné hovořit o ideologii, ne-li přímo o mytologii. Natolik slovo vyvolává konotace s pojmy jako cit, ideál, morálka. Svou roli zde sehrála již zmíněná literatura, která se rytíře zmocnila, a za pomoci legendárních hrdinů jako byl Roland, Lancelot, Alexandr Veliký nebo král Artuš jej přetvořila k obrazu svému. V myslích rytířstva vytvořila literatura obraz dokonalého způsobu života i myšlení.

Vzhledem k úzkému propojení rytířské literatury s panovnickými dvory lze předpokládat, že právě osudy jejích hrdinů mohou sloužit jako inspirace pro životy samotných vládců. Doložit snahu osobně se přiblížit ideálu rytíře konkrétními vládci na základě tohoto žánru ani dostupných pramenů však nelze.⁵⁸

⁵⁸ Více k této otázce Robert Antonín, *Ideál panovnické moci v narativních pramenech českého středověku*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, MHB Supplementum 2, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 401-417.

4. Šíření dvorské literatury

O původu dvorské lyriky se vedly dlouhé spory. Mezi možnými zdroji figuruje latinská poezie, která se ve středověku vyučovala a měla ve 12. století silnou tradici. Rovněž se hovořilo o folklórní inspiraci, zejména kvůli neustále se opakujícímu motivu vesny, jarního probouzení přírody. A konečně by dvorská poezie mohla být arabsko-andalusského původu: již od 9. století se v orientální kultuře setkáváme s teoriemi čisté lásky. Uváděn bývá i možný vliv katarské hereze. Nověji osvětluje původ milostné poezie Jan Lehár v knize *Česká středověká lyrika*.⁵⁹

Abychom našli skutečné kořeny kurtoazní lyriky, musíme se vydat proti proudu času až do 11. století. Staneme na břehu jižní Francie, v Okcitanii, kde stále ještě žije antická tradice. Z Limousinska, Auvergně a Aquitánska se básnický zvyk šířil do Languedoku a Toulouska, do Narbonne a Montpellieru, do Katalánska a odsud posléze i do Provence a Itálie.

Nejstarší trubadúr, který je znám nejen podle jména, ale i svým dílem, je hrabě Vilém z Poitiers. Jeho dílo je již vyhraněným typem dvorské lyriky. Vůbec všechna okcitánská lyrika bude od nynějška náležet pouze dvorskému prostředí, a to nejen pro častou urozenost svých autorů a místo svého vzniku, ale především pro své určení: dvorská lyrika je určena převážně šlechtické společnosti, předpokládá pokročilý a zjemněný společenský život a její existence není možná bez mecenášství a uznalého pochopení dvorů. V tomto spatřujeme i její zápornou vlastnost, neboť upadá ve chvíli, kdy války a jiné spory zaměstnávají šlechtické domy.

Okcitánská poezie dosahuje rozkvětu v letech 1150-1210. Od druhé poloviny 13. století upadá. Mezi autory okcitánská poezie najdeme jak vladaře, knížata a drobnou šlechtu, tak i církevní hodnostáře, mnichy a skrovné kleriky. Jsou tu také zcela neznámí básníci. Zejména minesengři obyčejného původu jsou odkázáni na panovnický dvůr, milostná píseň je jejich prostředkem pro získání obživy. Proto se v této souvislosti často setkáváme s apelem na panovníka, aby při posuzování jejich umění dbal na rytířské ctnosti jako jsou štědrost a spravedlivost. Zároveň sami sebe ponižují a „schovávají se“ za svůj prostý původ: „...*trobador-tvůrce i jongleur-předváděč nikdy neváhají nabízet*

⁵⁹ LEHÁR, Jan: *Česká středověká lyrika*. Praha: Vyšehrad, 1990, 407 s.

*své písňové umění tomu, kdo dá víc. Není-li mecenášů dosti doma, putují za hranice.*⁶⁰

A tak dříve, než v okcitánském kraji dozní v posledních letech 13. století závěrečné verše, celá severní Francie, Itálie, Španělsko, Portugalsko, Německo i vzdálené Čechy znějí lyrikou, kterou se naučily od trubadúrů.

Vidíme, jak se světská lyrika pozvolna přesouvá z francouzského území do Itálie. Konec 12. století je dobou, kdy Okcitánci v hojném počtu sami přicházejí do Itálie. A do Itálie měli blízko Němci. Když tedy Němci přicházejí na sklonku 12. století do severní Itálie, slyší především písně v okcitanštině. Ostatně Itálie není jedinou cestou, kudy trubadúrská kultura proniká do Němec. Švýcarský minesengr Rudolf von Fenis, neufchâtelský hrabě, je v polovině 12. století v přímém styku s Okcitaníí. Švýcarskou cestou proniká dvorská lyrika do Porýnska. Okolo roku 1170 se téměř současně rodí dvě nejstarší ohniska minnesangu: Porýní a jižní Německo, Švábsko, Bavorsko a Rakousko. Nyní už zbývá malinký krůček k tomu, aby si západní mravy osvojila také česká šlechta.

Klasické dělení podle Güntera Schweikleho⁶¹ rozlišuje v minnesangu čtyři hlavní období. Toto dělení je jen přibližné, neboť jednotlivé fáze se časově i místně prolínají. Rané období (cca 1150-1170) bývá také nazýváno „Donauländischer Minnesang“, jelikož většina představitelů tohoto období pochází z krajů okolo Dunaje. Nejvýznamnějším představitelem tohoto období je Meinloh von Sevelingen. Skladby raného období mají převážně jednu sloku a hojně využívají asonancí. Nejčastějšími náměty jsou touha, odloučení, smutek a přímluva ve prospěch nějaké osoby či věci.

Také vzestupné období (cca 1170-1220) nese přívlastek a sice „Rheinischer Minnesang“. Jeho hlavní představitelé jako Friedrich von Hausen, Bligger von Steinnach, Berger von Horheim nebo Rudolf von Fenis měli velmi blízko ke štaufskému dvoru a v jejich dílech je patrný vliv truvérské lyriky. Hlavním rysem tvorby tohoto období je tematika „vysoké lásky“ – žádost o projev náklonnosti, o touhu sloužit paní a opěvování jejich předností, jakož i stesk po pravé lásce. Dalším tématem bývá křížová výprava, někdy rovněž kombinovaná s tématem lásky. Samostatnou kapitolu tohoto období tvoří Hartmann von Aue, Reinmar von Hagenau či Heinrich von Morungen. Tito básníci již vynikají nezaměnitelnou individualitou, vytváření novou formu a štěpí minnesang do několika proudů.

⁶⁰ ČERNÝ, Václav: Staročeská milostná lyrika a další studie ze staré české literatury. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 19

⁶¹ SCHWEIKLE, Günter: Metzler Literatur Lexikon: Begriffe und Definitionen / hrsg. Günther Schweikle, Irmgard Schweikle. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1990, s. 306-307

Vrcholnému období minnesangu (cca 1190-1230) vévodí německý básník Walter von der Vogelweide. U něj se klasický minnesang s vysokou láskou mísí s láskou „přírodní“, s parodiemi na starší díla, kritikou i agitací. K dalším představitelům patří Wolfram von Eschenbach a Gottfried von Straßburg.

Finální období (cca 1210-1300) je obdobím pozvolného úpadku minnesangu a zahrnuje téměř celé 13. století. Mezi básníky svou originalitou vyniká zejména Neidhart von Reuenthal, jehož dílo opouští ideál vysoké lásky a neváhá tento ideál zesměšňovat. Proti vysokým ideálům staví tzv. „vesnickou lyriku“ - jednoduché milostné příběhy z vesnického prostředí.

Minnesang dlouho nezůstal výsadou dvorské společnosti. Ve 14. století měšťanstvo obecně přejímá zvyky dvorské kultury, a tak minnesang velmi rychle pronikl i do měst, kde se po nedělních mších konaly školy meistersgesangu. Studenti se učili skládat verše na biblická i světská témata a své pokusy pak předváděli před komisí mistrů. Výuka zpěvu se sestávala z osvojení si povinných nápěvů. Prostřednictvím meistersangu získávalo měšťanstvo hudební vzdělání a vytříbenější kulturu. Nejznámějším meistersingerem byl Hans Sachs.

Jak už bylo řečeno výše, minnesang hojně čerpal z francouzských vzorů. Avšak rozdíly mezi ním a písněmi trubadúrů jsou značné. Němčina není zdaleka tak zpěvná jako okcitanština a též básnictví minnesangů bylo poněkud topornější. Melodicky je minnesang mnohem blíže chorálu.

Můžeme mluvit o velikém štěstí, že se umění minnesangu dochovalo až do dnešní doby. Vyjma množství střípků, přežil prakticky celý nám známý minnesang pouze v několika málo rukopisech. Jsou to Colmarer Handschrift, v české literatuře znám jako Kolmarský rukopis, Jenaer Liederhandschrift – Jenský písňový rukopis, Lochamer Liederbuch, Mondsee-Wiener Liederhandschrift 2701, Donauschingen Liederhandschrift a Kodex Manesse.

Zbývá zodpovědět, kde je v tomto západoevropském kontextu místo české písně. Správná odpověď je ztížena celkovou chronologickou neurčitostí, ani jedna skladba není přesně datována. Skladby se dochovaly většinou v rukopisech z 15. století, pouze pro duchovní písně máme zápisy starší.

V počátcích naší národní literatury stojí především písně duchovní. Není jich mnoho, neboť tento literární druh nemohl být hojněji pěstován, dokud latina zůstávala bohoslužebným jazykem. Český jazyk se mohl uplatnit jen při některých příležitostech jako například po kázáních, při procesích nebo při korunovaci. Pro tyto příležitosti plně

postačovaly písně *Buoh všemohúcí, Hospodine pomiluj ny* a *Svatý Václave*. Nebyl tedy důvod skládat nové písně. Jiné lyrické básně s náboženskou tematikou, jako *Kunhutina modlitba, Ostrovská píseň* nebo *Spor duše s tělem*, jsou určeny pouze k přednesu.

Jan Vilikovský v úvodu psaném pro knihu *Staročeská lyrika* tvrdí, že ani pro vznik lyriky se světskými náměty nebyly v Čechách na počátku 14. století podmínky⁶². Její vznik i rozvoj je úzce spjat s rytířskou kulturou a s prostředím šlechtických dvorů. U nás se společenský vývoj poněkud opozdil a když pak nová poezie pronikla i k nám, podporovala ji česká šlechta v její německé podobě. O podobné pokusy v českém jazyce nejevila patrně zájem. Nejasné zůstává, proč se s českou světskou lyrikou nesetkáváme v době, kdy nastal ve vztahu naší šlechty k české literatuře obrat, dosvědčený například Alexandreidou nebo Dalimilem, který zejména k roku 1309 důtklivě nabádal nově zvoleného krále Jana, aby: „...miloval zemany / a v svéj radě jměl české pány.“⁶³ Vilikovský se dále pozastavuje nad tím, že žalozpěv nad smrtí pana Viléma z Valdeka z roku 1319 tu stojí zcela osamocen a že další skladby vznikají až od poloviny 14. století.

Václav Černý ve své monografii přichází s převratným objevem.⁶⁴ Má za to, že starší vrstva staročeské lyriky odráží rané stadium trubadúrské poezie, kterou nám zprostředkoval austro-bavorský minnesang už v polovině 13. století. Podle Černého jde o to, že žánr alby se za hranicemi Francie ustanovil poměrně záhy. Ve vlastní domovině okcitánská lyrika živoří, alba zde již zaniká nebo se odcizuje své milostné povaze. Staročeská lyrika svými motivy plně odpovídá původní okcitánské milostné poezii, z čehož vyplývá, že se s ní musela vbrzku seznámit. A to není vše. I ve vývoji alby, omezeném na první dobu trvání okcitánské poezie, lze rozlišovat několik dob a staročeské písně jsou věrnou kopií nejstaršího období. Vyčteme to zejména z motivu strážce („li gaita“). V typické albě spolu milenci stráví noc a dřív, než mohou být odhaleni, je probudí volání ptactva nebo ranní slunce. Tedy ani stopy po „gaita“ v českých albách. Osoba hlídače je pozdější motiv rozšiřující původní alby o sociální prvek rytířského prostředí, neboť „gaita“ je hradní ponocný, hradní stráž. Svým vstupem do alby s sebou nutně přináší i určitý dějový rámec, totiž hrad, a tudíž i milenci musí být urození lidé. Odmyslíme-li si hlídače, společenská vázanost rázem mizí.

⁶² Staročeská lyrika. Praha: Melantrich, 1940, s. 6

⁶³ DAÑHELKA, J., HÁDEK, K., HAVRÁNEK, B., KVÍTKOVÁ, N.: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (2), 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 541

⁶⁴ ČERNÝ, Václav: Staročeská milostná lyrika a další studie ze staré české literatury. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 93-103

Milenci mohou být zrovna tak vesničané jako šlechtici a tráví spolu čas bez pohodlného lůžka, bez dozoru strážce třeba v přírodě. Mezi nejstarší české alby patří *Přečekaje všie zlé strážie*, *Šla dva tovařiše* a *Milý jasný dni*. Komparativní metodou pak Černý dochází k dalším závěrům: jedna z písní Václava II., „*Ez taget unmâzen schöne*“, je albou. Je to alba novějšího typu, poněvadž v ní podstatnou roli hraje „*der wahter – guiate*“ neboli „*gaita*“. České alby tedy představují vzhledem ke králově písni nepopíratelně starší vývojové stádium kurtoazní poezie.

Podrobíme-li tento názor hlubší analýze, zjistíme, že neobstojí: „*Za prvě: v novější literatuře (P.Dronke) se došlo k názoru, že alby, Tagelieder, chronologicky strukturovaný vývoj neprodělávají... Za druhé: ...píseň Šla dva tovařiše není pratytyp alby, z něhož se dají vyvozovat dalekosáhlé závěry, nýbrž rozmarná – a patrně dost pozdní – písnička o návštěvě nevěstince.*“⁶⁵ A za třetí: nemohl raně dvorský minnesang Čechy vůbec zasáhnout. Staročeské milostné písně tak nejsou typickou trubadúrskou lyrikou. Nejsou jí předně svými představami a motivy. Láska, o níž zpívali trubadúři, se obracela pouze k vdané ženě, vkládala projev přízně do její svobodné vůle a nalézala důstojnost milostného citu v utrpení. Oproti tomu staročeská milostná lyrika hovoří o lásce ke svobodným dívkám i vdaným paním, zdůrazňuje věrnost milenců a předkládá šťastný a opětovaný cit. Tyto rozdíly Černý jen zběžně konstatoval, jako by byly podružné.

V. Černý v knize *Labuť je divný pták*⁶⁶ dokládá, že nejstarší, lidovou a národní podobu naší písně lze rozpoznat i jinak, a to podle týchž kritérií, které nám dovolují odlišit tytéž dvě vrstvy v lyrice okcitánské, neboť i v trubadúrské vlasti kurtoazní píseň vznikla umělou kulturou lidové písně. Viděli jsme, že kurtoazní lyrika je zásadně poezií kořících se mužů, dáma o své lásce nemluví. Tam, kde žena či dívka o své lásce promluví, tam je původní útvar naší písně. A hned se nabízejí dvě skladby: *Byla ti sem v sádku* a *Stratilať jsem milého*. Obě písně mají refrén, jsou to tedy písně taneční. Píseň *Stratilať jsem milého* je ještě o něco blíže původní syntéze zpěvu, hudby, tance a hry. Přirozeným jevištěm takové taneční zpěvohry je lidová jarní slavnost.⁶⁷ Česká i

⁶⁵ LEHÁR, Jan: Česká středověká lyrika. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 85

⁶⁶ ČERNÝ, Václav: *Labuť je divný pták...* Soubor české světské lyriky doby gotické v uspořádání Václava Černého. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 196

⁶⁷ Z formálních zvyklostí kurtoazní milostné poezie zachovává česká kurtoazní píseň řadu příznačných rysů. Jedním z těchto rysů je tzv. „jarní počátek“- zvyk zahajovat píseň jarním obrazem, byť šlo i o pouhé dvojverší (viz např. báseň *Dřevo se listem odievá*). Tvrdívá se, že touto připomínkou jarní obrody souvisí kurtoazní milostná píseň s předkurtoazními lidovými písněmi, které se udávaly zpravidla na májových nebo slunovratových slavnostech.

slovanská etnografie nás poučují o existenci těchto slavností u Slovanů od pravěku, i o jejich erotickém rázu. Na podobnou slavnost nás zavádí píseň *V Strachovině hájku*. Původní ráz písně je zastřen jednak tím, že herci vystupují jako ptáci, což je častou zvyklostí písně lidové i umělé, a jednak tím, že zde na lidové téma zapracovala umělá kurtoazie. Ale vraťme se k písni *Stratilat' jsem milého*. Její strofický ráz je aab. Tutéž strukturu jeví další dvě písně: *Račte poslúchati, co vám chci zpievati* (o Štemberkovi) a *Chci já na pannu žalovač*. První z nich je lidová balada o urozeném záletníkovi lovcím mezi měšťkami a měšťany posléze úkladně zabitým. Zde nese známky kurtoazní koncepce pouze Štemberkova osobnost. Druhá píseň vypovídá o lidovém původu svým neslušným fyzickým cynismem. Toto jsou tedy písně starobylého typu.

J. Lehár se domnívá, že výklad písní je nesprávný. Píseň *Stratilat' jsem milého* nemá s jarními slavnostmi nic společného. Podle něj lze píseň zasadit do kterékoli roční doby, k dramatické realizace dávala minimum možností a jejím obsahem je dialog dívky s nestálým nápadníkem. Píseň *V Strachovině hájku* mluví sice o tanci, ale ne o tanci na májové slavnosti. Také se tu nestrání ženám proti žárlivému muži, který nepřeje lásce, jak by chtěl Černého výklad, podle něhož se za dochovanou písní skrývá májová honička. Rozmarné verše obecně ironizují záletné manžely, nevěrné manželky a lásku vůbec. Že jde o kurtoazní přepracování lidové předlohy Černý dokazoval: „...trojdílnou strofou, údajným převedením původních dialogů do vyprávění, dvorným lichocením, jímž se prý píseň obrací k ženám, a opovržením, jímž prý je zahrnován klevetník, v něhož se proměnil žárlivec lidové předlohy.“⁶⁸ Jenže trojdílná strofa byla útvarem veškeré poezie, světské i duchovní, po dialozích také není v písni stopy a ironické lichocení i opovržení vůči škůdci lásky nemá nic společného s dvorností. Láska je tu předmětem zábavy, která převrací společenské normy a zlehčuje oficiálně platné hodnoty. Píseň leží mimo linii kurtoazní poezie, ale není lidová.

Bezchybný rámeček evropských literárních souvislostí, do něhož byla Černým zasazena staročeská milostná lyrika, se nám rozpadl a spolu s ním vzalo za své i chronologicky pevné určení jejího vývoje. Na pokusy posunout vznik staročeské milostné lyriky před 14. století budeme muset jednou provždy zapomenout, ledaže by byly objeveny nové prameny. Pražský dvůr jistě nebyl jediným centrem minnesangu v Čechách. Dějiny feudálních dvorů jsou z literárního hlediska téměř neprozkoumány.

Více k této problematice viz LEHÁR, Jan: Folklorní vrstva staročeské milostné lyriky?. Praha: Slavia 52, 1983, č.3-4, s. 355-361

⁶⁸ LEHÁR, Jan: Česká středověká lyrika. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 83

Jak známo, Vítkovské panství zabíhalo značnou částí do Rakouska. Územní i příbuzenské prolnutí pánů pětিলisté rúže se zahraničními rody otevírá netušený pohled do dějin rytířského ideálu v Čechách. Zbývá zodpovědět otázku, odkud staročeská lyrika, která obsahuje kurtoazní prvky, vyrostla. Nevidíme jiné východisko, než vrátit se k názoru, že z pozdního minnesangu.

5. Dvorská literatura

Německá literatura pěstovaná na přemyslovském dvoře se stala předmětem studia již v době národního obrození. Přestože německo-česká otázka nedala spát řadám badatelů po celé 19. i 20. století, památky středohornoněmeckého písemnictví, které ve 13. století vznikly v českém království, jsou naší kulturní veřejnosti málo známé. Je to proto, že překladatelů těchto památek není mnoho a i tak jsou překlady těžko dostupné.

V prvních letech protektorátu uspořádal moravský literát německého původu Vincy Schwarz s okruhem spolupracovníků tři sborníky překladů ze světové básnické tvorby s tematickým vztahem k našim zemím. Autoři překladů nebyli z politických důvodů uvedeni a ani dnes nejsou všichni identifikováni. Byla přeložena většina středohornoněmecké lyriky z okruhu Václava I., Přemysla Otakara II., Václava II. i úryvky epických děl s oslavou českého panovníka nebo české země.

Antologie *Moravo, Čechy, radujte se!*⁶⁹, z níž budeme v naší práci vycházet, má ještě širší záběr. Podává překlad všech lyrických textů 13. století, které jsou spjaty s posledními Přemyslovci a dále obsahuje několik rozsáhlejších ukázek z epických skladeb vzniklých na pražském dvoře. Poprvé jsou zde přeloženy výňatky z *Tristana* a básnické ohlasy bitvy na Moravském poli. Jednotlivé básně budou označeny číslem ve shodě se základními edicemi.

Je vysoce pravděpodobné, že se někteří příslušníci královské rodiny a vysoké šlechty setkávali s pěstováním literatury od počátku 13. století na knížecích dvorech v Německu a Rakousku. Přitom pochopili, že literární dílo není jen předmětem pro ukrácení chvíle, ale i důležitou společenskou událostí, která zvyšuje prestiž panovnického či šlechtického dvora. Zálību v soudobé literatuře si s sebou přinášely manželky Přemyslovců, jež ve 13. století téměř všechny pocházely z německých knížecích nebo panovnických rodů. Jistě není náhoda, že se německá literatura na pražském dvoře poprvé objevuje za Václava I. (1230-1253), jehož chotí byla Kunhuta Štaufská.

Německé básnické umění se na přemyslovském dvoře prokazatelně pěstovalo od poloviny 30. let 13. století do počátku století následujícího. Určitější zprávy, než jsou ojedinělé zmínky kronikářů o tom, že se při slavnostních příležitostech zpívalo

⁶⁹ Kolektiv editorů: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Praha: Aula, 231 s.

a přednášelo, nemáme. Více údajů o dvorských slavnostech přináší až rakouský letopisec Otakar Štýrský (Ottokar aus der Geul).

Němčina, v níž básníci přednášeli svá díla, nebyla pro domácí obecnost zcela bez překážek. Při poslechu lyrického zpívaného textu nešlo o to porozumět veršům do všech podrobností, obecnost zajímal především hudební doprovod. U epických skladeb byla obsahová stránka důležitější. K těm, kdo byl takový přednes schopen vnímat s plným porozuměním, patřili král, jeho rodina, němečtí členové královny družiny a další němečtí či rakouští jednotlivci, kteří se dočasně zdržovali na pražském dvoře. Domácí šlechta rozuměla přednesu v různém stupni. Nejlépe rozuměli ti, kteří se na vojenských výpravách či diplomatických cestách častěji dostávali do německé jazykové oblasti nebo byli díky svým příbuzenským svazkům v těsnějším styku s německými sousedy. Značná část dvorské společnosti nerozuměla přednesu vůbec nebo jen velmi málo a právě to mohlo vyvolávat zájem některých šlechticů o zpracování látky v domácím jazyce.

Německá literatura poskytla obecnosti přemyslovského dvora, a o něco později i zájemcům z řad vysoké šlechty, bohatý výběr různých literárních žánrů i děl, které byly tehdy v Německu rozšířeny a ceněny. Během 13. století se v Čechách přechodně i natrvalo usadilo několik německých básníků. Pro české panovníky a domácí šlechtu zde vytvářeli skladby, které odpovídaly uměleckým, reprezentačním a politickým nárokům zadavatelů. Přednes literatury se světskými náměty se stal známkou vyspělého kulturního života.

I. Středohornoněmecká lyrika na přemyslovském dvoře

Středohornoněmecká lyrika se tradičně dělí na poezii milostnou (*Minnesang*) a reflexivní (*Spruchdichtung*). Reflexivní lyrika, jejímž základním útvarem je tzv. *Spruch*, tíhne k jednoslokovosti. U milostné lyriky je jednosložková podoba méně častá. Dalším lyrickým útvarem je tzv. *Leich*, mnohasloková báseň se značně komplikovaným prozodickým a rýmovaným schématem. Básník v ní chce prokázat svou formální dokonalost a vyslovit se k závažným náboženským, morálním a často i politickým otázkám doby.

Všechny útvary středohornoněmecké lyriky souvisely s hudební přednesem. Nesmí nás mýlit termín *Spruch*, tedy řeč. V poslední době bývá termín *Spruch* nahrazován termíny *Sangspruch* či *Spruchlied* právě proto, aby se zamezilo nesprávné

interpretaci, že tato lyrika nebyla na rozdíl od minnesangu zpívána, ale deklamována. Pojem Spruch je potřeba chápat ve významu výpověď nebo (soudní) výrok, což je pojmenování dosti výstižné, protože texty tohoto druhu obsahují autorův soud o určité otázce nebo problému. Ve středohornoněmecké reflexivní lyrice nalezneme skladby s tematikou náboženskou, morální, naukovou i politickou. Názory v nich obsažené jsou podávány jako vyhraněný individuální úsudek. Jindy básník uvádí nejprve obecnou pravdu nebo běžně užívanou představu a tu pak aplikuje na určitou situaci. Obvyklým obsahem politické lyriky je oslava bohatství panovníka, jeho moudrosti a státnických schopností. Jiné básně oslavují panovníkovy činy nebo velebí jeho politické postoje a cíle. Při výčtu vladařových předností téměř nikdy nechybí štědrost. Zmínku o ní lze také chápat jako připomínku, aby vladař tuto vlastnost projevil i vůči básníkovi.

Tematika dvorské lyriky a minnesangu byla již od nejranějšího období přesně vymezená. Autor dvorské písně se přidržel pravidel platných pro zvolený písňový typ. Jednotlivé písňové typy i jejich motivy byly v klasickém období pevně dány a navzájem odlišeny. Podle druhu písně byla postavám, které v ní vystupovaly, přisouzena přesná úloha a funkce. Mezi nejvýznamnější písňové typy patří: milostná píseň (*Minnelied*, *Werbelied*), píseň, v níž kromě rytíře a paní vystupuje postava posla, vyřizujícího paní pozdravy od jejího rytířského ctitele (*Botenlied*), milostný žalozpěv (*Menneklage*), chvála lásky (*Minne-Preislied*), naučná píseň o pravidlech dvorské lásky a úvaha o lásce (*Minnelehre*, *Minnespruch*), milostná píseň, v níž se střídají strofy přednášené z pohledu rytíře a z pohledu paní (*Wechsel*) a konečně svítáníčko (*Tagelied*).

Minnesang byl tedy uměním obměny a pro minnesengra tak vznikaly nebývalé možnosti. Mohl obecně platné motivy víceméně libovolně kombinovat, a přece byly ve dvorském kontextu srozumitelné. Dvorské obecnstvo totiž motivy „nové“ písně dobře znalo z písní předešlých.

Reflexivní poezie se objevuje o něco málo později než milostná lyrika, asi od 80. let 12. století. Politická lyrika se ohlašuje s příchodem nového století, když po roce 1197 začínají boje mezi Štaufovci a Welfovci. Básníci oslavují a propagují jednotlivé uchazeče o trůn, nařikají nad neutěšenými poměry v zemi atd. V této době začíná tvořit nejvýznamnější středohornoněmecký lyrik Walther von der Vogelweid. Brzy po něm se objevuje celá řada lyriků, kteří jako on putují ode dvora ke dvoru a snaží se svou tvorbou uživit. K takovým tvůrcům patří především Reinmar von Zweter, první básník doložený na přemyslovském dvoře.

Během 50.-70. let 13. století se na pražském dvoře zdržoval Meister Sigeher. Ze Sigeherovy tvorby známe osmnáct básní, z nichž se nejméně čtyři týkají českých panovníků. Báseň č. 1 souvisí s Otakarovým tažením proti Prusům. Je vzrušeným voláním k Bohu v době dočasných neúspěchů českého vojska: „*Viz, jak křesťan řada / ustupuje před pohany! / Pane, s námi bdi, nás chraň!*“.⁷⁰ Básník přirovnává význam Otakarova tažení ke křížovým výpravám do Svaté země. Otakar je také jmenován v básni č. 18, kde jej Sigeher srovnává s Alexandrem Velikým. Podobně jako Alexandr má i český král naději rozmnožit své panství, pokud o to bude usilovat. Postava Alexandra Makedonského se zřejmě v druhé polovině Otakarovy vlády stala trvalejší součástí literární oslavy krále. Vysvítá to i z toho, že král pověřil Ulricha von Etzenbach, aby pro něj vytvořil epos o tomto slavném vojevůdci. Ve verších básně č. 7 vyzývá Sigeher neznámého panovníka, aby důvěřoval svému štěstí a využil příznivých okolností. Báseň se jistě týká Přemysla, neboť je v ní opět zmíněn Alexandr.

Kolem poloviny století přišel na pražský hrad Friedrich von Sonnenburg (Sunburg). Jeho rozsáhlá tvorba (přes 70 básní) s náboženskou a politickou tematikou spadá přibližně do let 1250-1275. Skladby č. 52 a 53 se vztahují k českému prostředí, ale není jasné, zda se obě týkají Přemysla Otakara II., nebo zda báseň č. 53 nehovoří o Václavovi I. Báseň č. 53 je oslavou bohatství a štedrosti českého panovníka. Král je zde přirovnáván k arabskému vojevůdci Saladinovi, tradičnímu symbolu štedrosti. U druhé symbolické postavy básně, krále Kosdrase, si literární historici nejsou jisti, o koho se vlastně jedná. Báseň č. 52 popisuje tažení Přemysla Otakara II. do Uher v roce 1271, jehož se básník osobně účastnil, a vypočítává Otakarovy jednotlivé úspěchy. Zde se otevírá prostor pro úvahu.

Přemysl je připomínán jako uhlazený muž jemných mravů, stálý a v hovoru přímý, rozumný a rozvážný, vždy veselý, držící slib, zejména pak pěstující víru v Krista: „*On byl zkrátka předmětem obdivu osob vznešených, útěchou ponížených a vytouženým oddechem všech utlačovaných. Byl i rozvážným v radách, mocný v pomocích a spolehlivý v jakýchkoli svěřených tajemstvích; dále byl horlivým šířitelem služby Boží, neúnavným obnovovatelem světského rytířství a neméně oddaným otcem a ochráncem všech osob duchovních...*“⁷¹ Jeho snahy splývaly s důslednou péčí, aby domácí ani zahraniční panstvo v žádném směru neomezovalo královskou moc a aby

⁷⁰ SIGEHER: Báseň č. 1. In: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 38

⁷¹ Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 27

všechna práva zůstávala nedotčena. Je s podivem, jak mohlo vzkvétat básnictví na pražském dvoře, když Přemysla neustále vidíme v sedle, kterak obhlíží své panství nebo cválá nepříteli v ústrety. Jak vysvítá ze soudobých materiálů, králova vůle vedla české panstvo k tomu, aby přijímalo nový rytířský mrav i za jeho nepřítomnosti. Přemysl chce být učitelem své šlechty, a proto rozkázal: „...synům svých pánů cvičiti se v začátcích služby rytířské...“⁷² a nadto: „...zjemnil některými pravidly uhlazenosti hrubost českého lidu, živořícího dosud v hovadských mravech, dávaje ostatním sám sebe za příklad a vzor života.“⁷³ Jak vidíme ze Sigeherovy cesty do Uher, básně nevznikaly pouze v pohodlí dvora. Otakara na válečných výpravách doprovázeli básníci, jejichž úkolem patrně bylo jednak zaznamenat činy a vítězství českého krále, jednak bavit rytířskou společnost a povzbuzovat ji v těžkých chvílích. Dokonce se zdá, že se panovníci a šlechta vzdělávali i během dlouhých cest nebo tažení: „*O zájmech, které se v družině Přemyslově aspoň chvílemi hlásily, svědčí význačně list kteréhos dvořana, žádajícího Brunona Olomouckého, předního rádce králova, aby mu poslal básnické skládání, „jehož část mi Vaše milost přednášela, když jsme se brali pláněmi polskými“.* (Reg. II., no. 2443)⁷⁴

Velice pozoruhodným dokladem oslavy Přemysla Otakara II. jsou dlaždice užitě pro výzdobu podlah na hradech v Písku a Zvíkově. Odborná analýza prokázala, že byly vyrobeny v Čechách během 60. let 13. století. Ve zlomcích se dochovalo osm různých typů dlaždic. Jejich pole mívá heraldický (dvouocasý lev a orlice), mytologický (gryg, sfinga, kentaur, okřídlený drak atd.), lovecký (jelen napadený vlkem nebo psem) nebo vojenský motiv a po obvodu se vinou německá dvojverší.⁷⁵ Autora textů zjistit nelze. Jedna ze zvíkovských dlaždic nese verše:

*Mne, jemuž kdosi dal
jméno lev, nosí český král.*

*Tomu jsem velmi rád,
král zosobňuje čest a rád,*

⁷² Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 28

⁷³ Tamtéž

⁷⁴ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví. 2. vyd. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2001, s. 201

⁷⁵ KUTHAN, Jirí: Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš. Vimperk: Tina, 1993, s. 62

*a pravím, králi, že tvůj štít
nám chrání mír a klid.*⁷⁶

Čeští panovníci byli ve 13. století důležitými činiteli v evropské politice. Není tedy divu, že se o nich zmiňují i básníci, kteří pravděpodobně Čechy nikdy nenavštívili, ale k nimž došla zvěst o bohatství a moci králů Václava I. a Přemysla Otakara II. Mezi takové patří básník Tannhäuser, jehož tvorba se dá přibližně datovat do let 1245-1265. Báseň č. VI vypočítává různé panovníky své doby a zmiňuje se též o českém králi. Podobnou zmínku má ve své básni i potulný poeta Kelin, jehož tvorba spadá do 50.-70. let 13. století. České politiky se v jedné ze svých téměř osmdesáti básní dotýká rakouský básník zvaný Neuder Werner. Jeho tvorba se klade do let 1217-1250. V básni č. 48 autor zdůrazňuje svůj hluboký vztah k rakouskému vévodovi Friedrichu II. Babenberskému. Báseň končí výzvou, aby si český král vážil a oceňoval spolehlivost rakouských šlechticů podobně jako Friedrich. Na dobu vzniku básně i na jméno českého krále nepanuje mezi badateli stejný názor.

Přemyslovský dvůr pravděpodobně navštívil významný představitel politické lyriky druhé poloviny 13. století, básník zvaný Meißner, někdy též Míснаere. Jeho báseň I,13 začíná pozdravem do Čech, oslavuje nejmenovaného českého krále a zmiňuje se o jeho nepřátelích. Vzhledem k tomu, že báseň vyzývá Rudolfa Habsburského, aby pojal českého panovníka za přítele: „*Rudolfe králi, římský vládce, tobě radím, měj ho za přítele!*“⁷⁷, můžeme se domnívat, že onen nejmenovaný panovník je Přemysl Otakar II. a báseň datovat do doby, kdy spory nebyly ještě tolik vyhocené. Podle badatelů báseň spadá do let 1274-1276.

Smrt Přemysla Otakara II. vyvolala značný literární ohlas. Skon krále je popsán v řadě kronik z Čech, Rakouska a Německa a zmíněn či zpracován v mnoha soudobých i pozdějších literárních dílech. Z kronikářů působících v českých zemích připomeňme Rakušana Jindřicha Heimburského. V německé literatuře spjaté s českým královstvím bezprostřední odezvu na králův pád nenajdeme a to proto, že první léta po Přemyslově smrti znamenala přechodný konec přemyslovského literárního mecenášství. Když se v roce 1283 vrátil Václav II. do země, přestala zde být politická lyrika populární. S

⁷⁶ Kolektiv editorů: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 45

⁷⁷ MÍСNAERE, Der: Báseň I, 13. In: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 47

odstupem několika let nebyl tragický závěr Otakarovy vlády natolik časový, aby se stal námětem literatury pražského dvora. Nadto si básníci jistě uvědomovali, že by opěvováním smrti Přemysla Otakara zbytečně jítřili mysl jeho syna. V epice vzniklé za Václava II. se sice objevují pochvalné zmínky o Otakarovi, zato jeho konec je zmíněn velmi stručně a dosti mlhavě.

Bezprostředním odrazem výsledku bitvy na Moravském poli je několik německých literárních skladeb, které sice vznikly mimo Čechy, ale v souvislosti s naším tématem si zasluhují zmínky. V latinské kronice kolmarského dominikána v Alsasku se zachovala anonymní píseň, která procítěně želí královy smrti. Drobná skladba oslavuje Otakara jako bojovníka za křesťanské ideály a štědrého a statečného ochránce vdov a sirotků.

Rakouský kronikář Otakar Štýrský, autor obsahově rozměrné rýmované kroniky o sto tisíci verších, se umělecky vyškolicil na německé dvorském eposu. Jeho *Rýmovaná kronika štýrská*, která zaznamenává události ve střední Evropě od poloviny 13. století do konce prvního desetiletí 14. století, zachycuje i mnohé události českých dějin. Otakar Štýrský popsal na mnoha místech kroniky činy Přemysla Otakara II., avšak jako panovníka a vládce jej nehodnotí příliš kladně. I v žalozpěvu nad ubitým Otakarem odsuzuje řadu vladařových chyb a skutečných i údajných zlých skutků. Přesto si je vědom Otakarovy velikosti a dovede ji ocenit. Rozsáhlá úvaha nad Přemyslovým osudem je v první části vybudována na ostrém kontrastu mezi bohatým a vznešeným vládcem a jeho zkrvavenou mrtvolou ležící na bitevním poli. V druhé části jsou vypočítávány Otakarovy hříchy a někdy i boží trest za ně. Aby kronikář vyhověl křesťanskému výčtu sedmi hlavních hříchů, zařazuje sem i skutky, které Otakar prokazatelně nespáchal. Je to například smrt rakouského vévody Friedricha Babenberského, který padl v boji, s nímž mladý následovník trůnu neměl nic společného. Je přinejmenším úsměvné, jak mlhavě kronikář líčí hřích lakoty, který Otakarovi v žádném případě nebylo možno vytknout: „*U souvěkoců Přemysl II. vzbuzuje vážnost především jakožto král, který podle kolmarského letopisce „věže zlatem i stříbrem naplnil“ a který, jak tvrdil mnich erfurtský již roku 1260, „otevřuje brány svého bohatství žold a dary tak štědrě mohl dávatí svým vojínům, že nemalé množství rytířstva německého na sebe přitáhl.*“⁷⁸ Ve vypravování nejednoho říšského kronikáře se spor Rudolfa a Otakara jeví jako zápas tuhé odhodlanosti nebohatého, ale

⁷⁸ ŠUSTA, Josef: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví. 2. vyd. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2001, s. 85

ukázněného německého hrdiny s penězi naplněným českým měšcem. Proto tak rádi stavějí souvěcí habsburští příznivci Rudolfa v prosté šedé sukničce proti Přemyslovi ve zlatém hávu.

Bitvu na Moravském poli zpodobil také neznámý porýnský básník. Z jeho skladby se dochovalo pouze 190 veršů. Dílo nese název *Die Böhmerschlacht (Bitva s Čechy)* a popisuje přípravu k boji a jeho průběh, který je však podán se značnou literární stylizací. Přemysl a Rudolf jsou symbolizováni svými heraldickými znaky – Rudolf červeným lvem a říšskou orlicí, Přemysl českým lvem. Zatímco ve skutečnosti se Přemysl stal obětí válečné lsti, vrcholí bitva v podání básníka jako střet obou panovníků. I když básník sympatizuje s Rudolfem Habsburským a raduje se z jeho úspěchu, popisuje českého krále jako rytíře žijícího podle dvorských ideálů, jako rovnocenného soupeře a naznačuje jistou lítost nad Otakarovou smrtí. Autor se stylizuje do role očitého svědka, který se po bitvě přišel podívat na vítězného a zraněného Rudolfa. Toto je patrně úplnou fikcí.

Politická lyrika v době Václava II. (1283-1305) již doložena není, i když občasný přednes básní tohoto druhu lze předpokládat, např. při slavné korunovaci Václava II. v roce 1297, při níž se podle Otakara Štýrského i Zbraslavské kroniky přednášely básně i písně. Politická lyrika byla koncem 13. století již celkově na ústupu. V oblibě dále zůstává minnesang a rozvíjí se reflexivní lyrika s učenými prvky.

II. Středohornoněmecká epika na přemyslovském dvoře

Rytířské ideály zdůrazňoval především dvorský epos, který měl, podobně jako jeho okcitánské předlohy, několik námětových okruhů. Zpočátku byly oblíbené antické látky, brzy však dosáhly největší obliby příběhy o králi Artušovi a jeho družině. Zpracovány byly i látky podle francouzských písní o činech (*chansons de geste*). Od přelomu 12. a 13. století dostává prostor hrdinská epika, která líčila osudy některých germánských vojevůdců z doby stěhování národů.

Vznik i ohlas epických skladeb na pražském dvoře nelze přesněji datovat. Je možné, že na královský dvůr občas zavítal potulný básník, který kromě lyrických písní přednášel i epická díla. Je možné, že se tak na pražský dvůr dostala některá úspěšná díla

z německého prostředí, jako např. *Parzival* Wolframa von Eschenbach, na jehož znalost se odvolává básník Ulrich von Etzenbach⁷⁹ v první knize *Alexandreidy*.

Pro vznik eposu jsou nutné ustálené poměry, kdy má mecenáš zájem o dílo s určitým námětem nebo i s určitou tendencí a je schopný básníka po delší dobu na svém dvoře hmotně zabezpečit tak, aby se mohl tvorbě nerušeně věnovat. Taková situace v Čechách nastala již za Přemysla Otakara II.: „*Nejstarším epickým dílem s vazbou k Otakarovu dvoru je epos o Vilému Oranžském Ulricha von dem Türlin, jehož vznik se většinou klade do poloviny 60. let 13. století. Ulrichova skladba líčí události, jež tvoří předhistorii eposu Willehalm Wolframa von Eschenbach, kde se po vzoru francouzských chansons de geste vypráví o bojích provensálského markraběte Viléma Oranžského s Araby.*“⁸⁰ Tento velice oblíbený epos zůstal nedokončený, a proto není divu, že lákal mnohé německé básníky, aby dílo dokončili, k čemuž je ostatně sám autor vyzval. Rozsáhlá závěrečná část, kterou kolem roku 1250 vytvořil Ulrich von Türheim, se podle hlavního hrdiny označuje jako *Rennewart*. Předhistorii k Wolframovu *Willehalmovi* zbásnil kolem roku 1270 Ulrich von dem Türlin. Tento epos nemá v německé literární historii ustálené jméno, můžeme se setkat s pojmenováním *Willehalm* nebo *Arabel*.⁸¹ Werner Schröder tak pojmenoval román podle hlavní ženské hrdinky, manželky arabského vévody Tibalta, která Vilémovi Oranžskému pomáhá uprchnout z dlouholetého zajetí. Arabel se pak dává pokřtít a stává se Vilémovou manželkou. Zde končí většina rukopisů, některé mají ještě pokračování a spojují Arabelu těsněji s Wolframovým dílem: marné boje Arabeliných arabských příbuzných s jejím křesťanským chotěm tvoří jádro Wolframova eposu i na něj navazujícího *Rennewarta*. Ulrich von dem Türlin ani Ulrich von Türheim ovšem nepřevzali Wolframovu převratnou myšlenku, že totiž pohanští protivníci jsou také bytostí stvořené Bohem a že je nutné s nimi jednat jako se statečnými protivníky. Po dokončení Wolframova *Willehalma* a vytvoření *Arabely* dosáhl vilémovský epos úctyhodného rozsahu asi 60 tisíc veršů.

O básníku Ulrichovi von dem Türlin se v pramenech nedochovaly žádné zprávy. Jeho autorství je doloženo akrostichem v jednom z počátečních oddílů díla: „*Akrostich*

⁷⁹ Hans-Friedrich Rosenfeld v úvodu knihy *Wilhelm von Wenden* přesvědčivě dokázal, že básníkově jméno bylo Ulrich von Etzenbach, nikoli Eschenbach, jak se němečtí badatelé dříve domnívali.

⁸⁰ Kolektiv editorů: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 71

⁸¹ Samuel Singer epos vydává pod názvem *Willehalm*, viz SINGER, S. (vyd.): Ulrich von dem Türlin: Willehalm. Ein Rittergedicht aus der zweiten Hälfte des dreizehnten Jahrhunderts, Prag 1893. Zřejmě se však vžije označení *Arabel*, viz SCHRÖDER, W. (vyd.): *Arabel* - Studien I-VI, Stuttgart 1982-1993.

je dohován ve dvou verzích – dlouhá jmenuje autora i adresáta: „Meister Vlrich von dem Turlin hat mih gemacht dem edeln cunich von Bêheim“ (Mistr Ulrich von dem Türlin mne vytvořil pro vznešeného krále z Čech), kratší končí slovem „gemachet“. ⁸² Jak dokázal W. Schröder, delší verze je původní. ⁸³

Ulrich von dem Türlin se zmiňuje o českém králi v závěru dalšího oddílu, který opěvuje zušlechtující vliv dvorské lásky a ženy obecně: „*jest od všech paní, panen / i před samotnou smrtí chráněn. / Je touhou žen král Otakar*“ ⁸⁴. Básník Otakara oslavuje jako rytíře, který se vůči ženám chová podle řádu dvorských regulí. Také Ulrich von Etzenbach v *Alexandreidě* zvýrazňuje Alexandrovo dvorné chování vůči ženám. Tyto zmínky potvrzují, že v Otakarově okolí byla dvorská kultura ve značné oblibě, a vedou nás k domněnce, že na pražském dvoře za Otakarovy vlády zazníval i minnesang, ač pro to jinak nemáme skutečné důkazy.

Počátkem 70. let 13. století se na královském dvoře objevuje básník Ulrich von Etzenbach. S výjimkou několika let po smrti Přemysla Otakara II. pobýval na pražském dvoře asi dvacet let. Vytvořil zde dva eposy – *Alexandreidu* a *Willhelma von Wenden*. V obou skladbách se Ulrich odvolává na epika Wolframa von Eschenbach, v *Alexandreidě* i na postavy a epizody z jeho románů *Parzivala* a *Willehalma*. Z ostatních středohornoněmeckých básníků zmiňuje von Etzenbach jen Ulricha von dem Türlin, o jehož umění se pochvalně vyjadřuje na konci své šesté knihy.

Látka o starověkém vojevůdci, Alexandrovi Velikém, vzbuzovala neustále zájem středověké Evropy. Dochovala se Alexandreida latinská, francouzská, německá i Alexandreida staročeská. V Německu jako první, kolem roku 1150, zpracoval Alexandrovy příběhy kněz Lamprecht z Trevíru, v dvorském duchu je podal kolem roku 1230 významný básník Rudolf von Ems. Zprvu byl Alexandr příkladem pomíjivosti slávy, časem se však stává příkladným vzorem světských vládců. Předlohou Ulrichovy *Alexandreidy* je latinský epos Gualtera Castellionského (Gautier de Châtillon, cca 1135 – cca 1200). Gualterovo dílo o 10 knihách a celkem 5 000 hexametrických verších se přes svou stylistickou náročnost rozšířilo po celé západní a střední Evropě a stalo se součástí školní četby. Gualter pojal Alexandra jako odvážného dobyvatele velké části starověkého světa tak, aby mohl sloužit za vzor soudobým panovníkům. Představil jej

⁸² Kolektiv editorů: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 73-74

⁸³ SCHRÖDER, W. (vyd.): *Arabel - Studien I-VI*, Stuttgart 1982-1993.

⁸⁴ TURLIN, Ulrich von dem: *Arabel*. In: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 87

totiž jako nástroj božího záměru. Gualterovi a jeho následovníkům přestal vadit Alexandrův pohanský původ, jeho postavu zbavili negativních povahových rysů a ospravedlnili některé jeho válečné krutosti. Také Ulrich von Etzenbach převzal Gualterův koncept, ovšem některé Alexandrovy činy jinak motivoval: „*Zvláště do 1. až 10. knihy navíc včlenil řadu dobrodružných a milostných epizod podle latinské prózy zvané Historia de proeliis (Vyprávění o bojích) ve verzi J². První převod řeckého Pseudo-Kallisthenova románu o Alexandru Velikém do latiny pořídil v 10. století neapolský kněz Leo, ovšem ještě s negativním hodnocením hrdiny. Z Leonova překladu vznikla dalším složitým vývojem Historea de proeliis, jejíž literárně nejhodnotnější verze J² pochází z 12. století.*“⁸⁵ Ulrich von Etzenbach využil tuto verzi proto, aby mohl lépe vylíčit příběhy Alexandrova původu a mládí.

Rukopis Gualterovy *Alexandreidy* obstaral Ulrichovi sám Přemysl Otakar II., který jej získal od salcburského arcibiskupa Friedricha von Walchen. Vzhledem k tomuto krátkému spojení lze počátek Ulrichovy práce datovat do roku 1271. Básník nestačil dílo za vlády Přemysla Otakara II. dokončit a vytvořil nespíše pouze prvních pět knih. Epos dopsal až koncem 80. let a tzv. zlá léta po smrti Přemysla pro něho znamenala ztrátu existenční jistoty a materiálního zajištění a zpomalila tvorbu. Závěr románu, kde starý král udílí synovi rady, jak vládnout a jak se chovat, dokládá, že Ulrich von Etzenbach dokončil *Alexandreidu* počátkem vlády mladého Václava II. Tomuto oddílu ostatně předchází věnování Václavovi. Je pravděpodobné, že Václav pocíťoval určité závazky k dílu vznikajícímu na otcovu objednávku, a proto jistě podporoval dokončení díla. *Alexandreida* nakonec dosáhla rovných 28 tisíc veršů.

Ulrich von Etzenbach napsal *Alexandreidu* s úmyslem zvýšit věhlas Přemysla Otakara II. doma i v zahraničí. Již to, že sám král opatřil básníkovi předlohu, poukazuje na politický záměr. Přemysl patrně chtěl, aby ho dílo oslavilo jako nástupce Alexandra a zdůrazňovalo jeho moc a slávu v době, kdy vyvstával konflikt s Rudolfem Habsburským: „*Splnit takový politický úkol přímo ovšem epos vzhledem k povaze žánru nedovoloval, zvláště jako celek se k tomu svým rozsahem nehodil. Obsahoval však řadu víceméně uzavřených epizod, vhodných k samostatnému přednesu bez nutnosti složitěji vysvětlovat kontext, a ty mohly být využity k oslavě českého panovníka.*“⁸⁶

Ačkoliv král není v celém díle jmenován, bylo pro současníky srovnání českého

⁸⁵ Kolektiv editorů: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 76

⁸⁶ Kolektiv editorů: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 77

panovníka se starověkým hrdinou jasné, zvláště když nešlo o srovnání ojedinělé. V téže době užil srovnání i básník Sigeher a pak ještě roku 1341 ve své kronice korutanský člen cisterciáckého řádu Jan z Viktringu. Na dvou místech v první knize *Alexandreidy* je český král s hrdinou eposu ztotožněn tím, že makedonský vojevůdce bojuje pod znakem stříbrného lva.

Narážkou na Otakarovy boje s Uhry je první Alexandrova vojenská akce. Zmínka o budínské marce, která podle básníka leží mezi Uhry a Benátskem a kterou brání Alexandrův druh Perdicas, je patně básnickým ohlasem Otakarových bojů o Štýrsko. V páté knize Ulrich líčí triumfální vjezd Alexandra do Babylonu a spojuje jej s velkou oslavou vladařových ctností i s ohlasy historickými (starověký Řím) a literárními (*Parzival*). Básník zařazuje Otakara nejen do souvislosti s Alexandrem, ale i s dalšími významnými postavami historickými (Caesar a Augustus) a literárními (Šalamoun), které představovaly nejvyšší míru státnických a válečnických dovedností: „*on, Alexandr na bojišti / a Šalamoun tam, odkud prýští / moudrost, cit, míra, dobrota, / pravost a znalost života*“⁸⁷

Alexandreida díky vypravěčské obratnosti Ulricha von Etzenbach zaujímá čestné místo mezi dvorskými romány středohornoněmecké literatury. Ulrich poutavě líčí mnoho Alexandrových válečných příhod: pochody vojska pouští, horami, plavbu po moři, dobývání měst a velké bitvy. Líčí také jiná Alexandrova dobrodružství: Alexandrovy milostné příběhy, setkání se jeho vojska s nestvůrami, Alexandrův pokus sestoupit pod hladinu moře i vzlétnout do oblak. To vše básník vypráví s barvitostí, která posluchače dozajista zaujala. O oblibě von Etzenbachova díla svědčí značný počet dochovaných rukopisů, respektive fragmentů, a různé výpisky z díla v rukopisech *Světové kroniky* Heindricha von München.

Neznámý autor české *Alexandreidy* pracoval podle Gualterovy *Alexandreidy* a některé motivy převzal též od Ulricha von Etzenbach. Studium tohoto problému se zabývalo mnoho badatelů⁸⁸, naposledy Miloslav Šváb⁸⁹. Ve studii z roku 1982 dospěl k názoru, že vliv Ulrichova díla na staročeskou *Alexandreidu* se již nedá prokázat u zlomků posledních knih našeho díla počínaje šestou knihou. Z toho vyvodil závěr, že

⁸⁷ ETZENBACH, Ulrich von: *Alexandreis*. In: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 102

⁸⁸ Podrobné studie tomuto problému věnovali např. Václav Janouch, Ulrich Johansen, Hans Holm Bielfeldt a Leopold Zatočil.

⁸⁹ ŠVÁB, M.: Zur alttschechischen *Alexandreis*. Kritische Auseinandersetzung mit einigen Behauptungen über das Werk, *Die Welt der Slawen* 27, 1982, s. 382-421.

český básník zřejmě četl německou předlohu ještě v nedokončené podobě, v níž byla v době, kdy Ulrich po Otakarově pádu hledal nového mecenáše.

Zájem o středohornoněmeckou literaturu v Čechách nezůstal omezen pouze na přemyslovský dvůr, ale projevil se i na dvorech vysoké šlechty. Velmi příznivé podmínky pro šíření této literatury byly v jižních Čechách. Od poloviny 13. století zde sídlilo několik větví rodu Vítkovců, z nichž nejvýznamnější byli Rožmberkové a páni z Hradce. Právě v Jindřichově Hradci upravil Friedrich, snad klerik z okruhu hradeckého dvora, *Alexandreidu* Ulricha von Etzenbach. Dílo pozměnil pouze v drobnostech. Některé verše vynechal, jiné přeformuloval nebo doplnil. Dílo oslavuje jak hradeckého pána Oldřicha, tak Václava II., z čehož lze usuzovat, že skladba vznikla ještě za Václavova života, tedy nejpozději v roce 1305. O panu Oldřichovi se v eposu blíže nehovoří, vzhledem k dataci díla jím proto může být Oldřich II. i Oldřich III. Jindřichohradecká úprava *Alexandreidy*, kterou germanisté označují jako verzi C, se dočkala největšího rozšíření ze všech tří verzí díla. Její nejstarší datovaný rukopis pochází z roku 1322. Rukopisy verze C se dochovaly především v Rakousku a jižním Německu. Je pozoruhodné, že i nejstarší zlomek staročeské *Alexandreidy*, napsaný asi ve 30. letech 14. století, byl objeven právě v Jindřichově Hradci. Zda je to zlomek rukopisu, který tam byl skutečně napsán nebo jen jeho opis, ze kterého se tamnímu obecenstvu přednášelo, nelze dokázat.

Dokladem literárních zájmů severočeské šlechty o alexandreiskou látku je i tzv. *Dodatek k Alexandreidě Ulricha von Etzenbach* (Anhang zum Alexander Ulric von Etzenbach), který je věnován mladému Boršovi II. z Rýzmburka. Leč to bychom zabíhali do přílišných podrobností. Chtěli jsme jen poukázat na popularitu *Alexandreidy* a vůbec světské literatury na dvorech mimo Prahu.⁹⁰

V první polovině 90. let 13. století vytvořil Ulrich von Etzenbach dílo *Wilhelm von Wenden*, dvorský román s rysy legendy. Panovník Wilhelm von Parrit ze slovanské země se po svém sňatku s Bene dozví od poutníků o Kristovi a zatouží se stát křesťanem. S manželkou tajně odchází ode dvora a nakonec sám putuje do Jeruzaléma. Tam přijme křest a bojuje se Saracény. Bene se mezitím stává panovnicí země tam, kde ji manžel cestou zanechal. Po mnoha letech se Vilém vrací do krajů, kde vládne jeho choť. Obrátí celou zemi na křesťanskou víru, ujme se vlády zde i ve svém zděděném

⁹⁰ Ke světské poezii na dvorech předních českých rodů viz *Středohornoněmecká poezie na dvorech české šlechty*, in: Kolektiv editorů: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 131-147

panství, kde též zavede křesťanství. Ve stáří předá vládu synům a s manželkou vstoupí do kláštera. Skladba končí básnickovou modlitbou za krále Václava a jeho manželku Gutu.

Básník v díle využil struktur a motivů z legend a románů. Obdobné a shodné prvky v osudech hrdinů má především anonymní epos *Die gute Frau* (Ctnostná paní, z 1. pol. 13. století), což může poukazovat na znalost této a podobných látek na dvoře Václava II. Novější bádání se shoduje v tom, že Ulrich převzal z helénistických milostných románů motiv odluky a složitého shledávání manželské dvojice. Ulrich von Etzenbach tvrdí, že literární látku do Čech poslal jakýsi dominikán ze slovanské země s přáním, aby se podle tohoto vzoru vytvořila legenda a aby pak tato předloha byla poslána zpět. Námět básníkovi zprostředkoval Jindřich z Isernie, notář královské kanceláře a zakladatel rétorické školy na Vyšehradě. Skladba zmiňuje nedávné nebo soudobé události, které se staly na pražském dvoře. Na jednom místě je oslaven Přemysl Otakar II., jméno Vilémovy manželky Bene je překladem jména Václavovy ženy, Guty Habsburské. S pasáží oslavující Gutu a Václava je v díle spojena oslava české země, jejíž jméno je středověkou etymologií vykládáno jako „šťastný domov“, „šťastná země“: „*otcovu slávu nedoloží / nic líp než synův lesk a vláda / v zemi, jež svoje jméno skládá, / jak moudří učí s velkou péčí, / z latinské, tak i z naší řeči: / dle nich teď slovo Bêheim zkus / dělit: bê- značí Bêatus, / -heim domus nebo mansio, / německy vyjadřují ho / dva pojmy: ‚vlastní dům‘ či ‚hrad‘, / tak tě chci v srdci uchovat, / Václave, sladký vladaři*“⁹¹. Hlavního hrdinu lze chápat jako literárně přetvořený obraz Václava II., přičemž je Václav několikrát jmenován přímo. V osudech hlavního hrdiny však nacházíme málo paralel s Václavovým životem: je tomu tak na počátku děje, kde básník říká, že Vilémovi zemřel otec, ušlechtilý a oslavovaný pohanský panovník ze slovanské země, další obdobou jsou Vilémova a Václavova dvojčata.⁹² Dílo vzniklo, aby ospravedlnilo mocenskou politiku Václava II. a oslavilo ho jako vladaře šťastné země, který by byl ideálním panovníkem i pro jiná německá a slovanská území.

V literární vědě se objevily dva pokusy určit, která země mohla být v 90. letech 13. století předmětem mocenskopolitického úsilí Václava II.⁹³ V úvahu připadají

⁹¹ ETZENBACH, Ulrich von: Wilhelm von Wenden. In: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 115

⁹² Václavovi II. a Gutě Habsburské se v roce 1289 narodila dvojčata, z nichž jedno roku 1296 zemřelo.

⁹³ Viz MASSER, A.: Zum „Wilhelm von Wenden“ Ulrichs von Etzenbach, *Zeitschrift für deutsche Philologie* 93, 1974 – Sonderheft: Spätmittelalterliche Epik, s. 141-155

a BEHR, H.-J.: Literatur und Politik am Böhmerhof. Ulrich von Etzenbach, „Herzog Ernst D“ und der so. „Anhang“ zum „Alexander“, *Zeitschrift für deutsche Philologie* 96, 1977, s. 410-429.

Korutany a Kraňsko, pravděpodobnější se však jeví zájem o slezská knížectví. Že měla skladba jakési politické poslání, potvrzuje zmínka v úvodní části, že při vzniku díla hrál určitou úlohu Jindřich z Isernie. Z toho, co víme o sklonech a zájmech Václava II., je příznačné, že Ulrich von Etzenbach vytvořil veršovaný román s prvky legendy, dílo, v němž se prolínají hlediska náboženská i politická.

Není vyloučeno, že v okruhu přemyslovského dvora vznikl i dvorský román, který je v odborné literatuře nazýván *Herzog Ernst D*. Příběhy o vévodovi Arnoštovi se od poloviny 12. století šířily v řadě verzí, které literární věda označuje písmeny. Skladby vyprávějí o sporu vévody Arnošta s císařem, o vévodově vyhnanství, resp. o jeho dobrovolném odchodu ze země, o jeho dobrodružstvích v Orientu, o slavném návratu a usmíření se s císařem. Na skladbu o vévodovi Arnoštovi se odvolává Ulrich von Etzenbach v *Alexandreidě* způsobem, který vede některé badatele k názoru, že verze D eposu o Arnoštovi může být přímo jeho dílem. Je možné, že skladba *Herzog Ernst D* byla napsána v Čechách, protože staročeský *Vévoda Arnošt* ze 14. století je velmi těsným převodem právě této verze celkově rozšířené látky.

Když politický vliv Václava II. zasáhl i Slezsko: „...vznikla zde některá literární díla s jistým vztahem k pražskému dvoru. To platí zvláště o eposu *Křížová výprava durynského lantkraběte Ludvíka Zbožného* (*Die Kreuzfahrt des Landgrafen Ludwigs des Frommen von Thüringen*), který napsal neznámý básník pravděpodobně roku 1301 na dvoře slezského vévody Bolka I. Svídnického.“⁹⁴ Autor líčí účast durynského lantkraběte Ludvíka III. na třetí křížové výpravě a hrdinské činy některých příslušníků durynských šlechtických rodů. Tvůrci skladby nejde ani tolik o historickou přesnost, jako o možnost zavděčit se části slezské šlechty poukazem na jejich předky jako na rytíře bojující proti nevěřícím a o možnost oslavit svého mecenáše připomínkou jeho příbuzenství s durynskými lantkrabaty a českými králi. Básník oslavuje Václava I., hrdinské činy Přemysla Otakara II. a stávajícího Václava II. přetváří téměř do podoby světce. Na jednom místě tvrdí, že byl svědkem většiny činů Přemysla Otakara II., z čehož můžeme usuzovat, že byl nejpozději v 70. letech na přemyslovském dvoře. V Čechách asi zažil i návrat Václava II. z braniborského područí. Jistou dobu, snad v 80. letech, pobýval na jihočeském dvoře pánů z Hradce. Ohlas skladby *Wilhelm von Wenden v Křížové výpravě* napovídá, že básník znal literaturu vzniklou na pražském dvoře a že tedy ještě v 90. letech mohl v Čechách pobývat.

⁹⁴ Kolektiv editorů: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 82

Ohlasem přemyslovské vlády ve Slezsku je také veršovaná legenda o Panně Marii a chudém žákovi. Autor sám sebe jmenuje jako Heinrich der Klauser. Látku zprostředkoval zhořelecký františkán Pilgrim. Že je legenda věnována Václavu II., nepřekvapuje, protože panovník byl horlivým ctitelem Panny Marie.

III. Poezie na dvoře krále Václava II.

Minnesang přelomu 13. a 14. století těžší z rozsáhlého motivického okruhu vytvořeného v předešlých vývojových obdobích. Obsah nových písní se nemění, jejich forma však táhne k vytříbené stylové rafinovanosti, která je pro toto údobí příznačná. Do popředí vystupuje vnitřní struktura textů, která se stále zdokonaluje. Vytříbenost formy se projevuje i v oblasti stylistických prostředků. V této souvislosti se proto hovoří o tzv. *lehkém stylu*, pro nějž je výrazným znakem opakování slov i slovních spojení, vět i celých veršů a *figura etymologica*, tj. záměrné hromadění výrazů navzájem etymologicky příbuzných. Výrazy patřící ke stejnému slovnímu druhu nacházíme sřetězené do řad. Příkladem je píseň Gottfrieda von Neifen *Saelic sî diu heide* (Překrásný je palouk). Text byl také obohacen o široké spektrum akustických vjemů. Tento postup pozorujeme např. v albě Konrada von Würzburg *Sva tac erschînen sol zwein liuten* (Když rozbřesk vysvitne těm dvěma), v němž se každé slovo úvodního dvojverší rýmuje s odpovídajícím slovem dvojverší následujícího.

Jinými rysy se vyznačoval tzv. *květnatý (těžký) styl*. Hlavním cílem byla významová záhadnost a nesrozumitelnost. Prostředkem k dosažení tohoto cíle byly metafory, přirovnání, alegorie. Na vrcholu této tvorby spatřujeme např. lejch *O Panně Marii* Heinricha von Meißen. Vývoj lejchu, nejkomplikovanějšího mnohaslokového útvaru duchovní i dvorské lyriky, v této době vrcholil.

„V oblibě byl i tzv. *selský (hlupácký) minnesang (törperlicher Minnesang)*, stylizovaný do prostředí prostých vesničanů, kteří byli pro tehdejší šlechtu symbolem hlouposti. Mistrem této tematiky byl básník Neidhart von Reuenthal (žil v první pol. 13. století) a jeho styl byl později napodobován.“⁹⁵

Tvorbu německých básníků na české půdě, zejména tvorbu úvahovou, ovlivnil i Konrád von Würzburg. Město Würzburg se v průběhu 14. století stalo významným

⁹⁵ Kolektiv editorů: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 166

německým literárním střediskem. Pěstovala se tu dvorská lyrika i epika spolu s poezií duchovního rázu, jejímž významným plodem byla např. Konrádova skladba známá pod názvem *Die goldene Schmiede* (Zlatá kovárna). Skladba vznikla asi v posledním desetiletí 13. století. Básník v ní umnou rétorickou technikou oslavuje Pannu Marii a své dílo obrazně nazývá „básní“ vykovanou v kovárně srdce a zářící leskem zlata a drahokamů-veršů. Tato mluva poetického podobenství našla odezvu obzvláště za Václava II. Na popud krále pravděpodobně vznikala umělecká díla, zabývající se mariologickými tématy. Mezi tato díla patří lejch *O panně Marii* a *Legenda o Panně Marii*. Také v Ulrichově díle najdeme významnou pasáž věnovanou Panně Marii, která potvrzuje náhlé vzepětí mariánského kultu na českém královském dvoře. Obdobně láskyplné zaujetí pozorujeme i v závěru *Tristana* od Heinricha von Freiberg, díla vzniklého rovněž v českém prostředí kolem roku 1280-1290 na objednávku českého šlechtice Remunda z Lichtenburka a jímž se básník snažil navázat na děj stejnojmenné a nedokončené Gottfriedovy skladby.

O Heinrichu Klausnerovi víme jen to, co o sobě prozradil v prologu k *Legendě o Panně Marii*. Z jeho tvorby se tato legenda zachovala jako jediná. Básník byl zřejmě delší dobu přítomen na pražském dvoře. Legenda vznikla kolem roku 1290, tedy těsně před založením kláštera ve Zbraslavi.

Látka k legendě kolovala v různých podobách po celé Evropě. S naší skladbou vykazuje shodné rysy anglický latinsky psaný příběh *Episcopus Bonus* (O dobrotivém biskupovi), pocházející zřejmě již z 12. století. Jediný zápis legendy pochází ze 14. století a dochoval se v tzv. *Pommersfeldském rukopise* (Graf von Schönbornsche Schloßbibliothek Pommersfelden, cod. 54). Látku k legendě údajně zprostředkoval zhořelecký kvardián Pilgrim. Legenda se snaží potvrdit okamžik tělesného nanebevzetí Panny Marie. Král jakožto velký ctitel Panny Marie zřejmě považoval za svou povinnost potvrdit platnost zázraku v širším měřítku.

Klausnerova *Legenda o Panně Marii* obsahuje i zajímavá polemická místa. Již v prologu autor slovně napadá nejmenované básníky, které nazývá malými mistry. Na tento výrok dále navazuje, když tvrdí, že se tento malý mistr nadarmo namáhá, chce-li tvář Panny Marie vykreslit slovy. Styl skladby se obecně považuje za tradiční. Z uměleckého hlediska se dílo nenachází mezi vrcholy německé mariánské legendistiky.

Heinrich von Meißen, řečený Frauenlob, se již za svého života těšil neobyčejné úctě. Básník pocházel ze středního Německa a působil na mnoha šlechtických

i panovnických dvorech. Jedním z básnickových obdivovatelů byl Petr z Aspeltu. Tohoto církevního hodnostáře, lékaře a diplomata pojilo s Frauenlobem patrně velké přátelství. Nevíme však, kde a kdy se oba muži seznámili, protože věrohodné doklady o Aspeltově náklonnosti k umělci se vztahují až k pozdějšímu období Frauenlobova života: „Z poznámky, která doplňuje první strofu písně Langer Ton se dozvídáme, že Frauenlob vytvořil tento text „ve chvíli, kdy byl na konci svého žití, v okamžiku, kdy mu mohučský arcibiskup vlastníma rukama podal Tělo Páně“⁹⁶, tedy nedlouho před 29.11. 1318. Petr z Aspeltu rovněž nechal básníka pohřbít v mohučské katedrále.

Frauenlob platí za proslulého autora žalozpěvů. Za jeho nejranější dílo se považuje skladba složená na počest jeho zesnulého současníka, pěvce Konrada von Würzburg v roce 1287. Frauenlob byl také svědkem mnoha panovnických slavností. K Přemyslovcům se vztahují tyto události: básník byl zřejmě přítomen oslavě vítězství Rudolfa Habsburského, pěvec se dále účastnil slavnosti v Opoli, při níž byl Václav II. pasován na rytíře. Kronikář Otakar Štýrský se zmiňuje o tom, že umělec vytvořil žalozpěv na smrt krále. Píseň se bohužel nedochovala a podobný osud stihl asi i některé další lyrické texty, které se váží k osobě tohoto panovníka.

Dílo Heinricha von Meißen není v žádném rukopise zachováno jako celek. Básníkovi se připisuje velký počet milostných písní i úvahové lyriky, devět tzv. mistrovských písní (*Ton*) o mnoha strofách a tři lejchy: „...milostný lejch (*Minneleich* – převážně se světskou tematikou), křížový lejch (*Kreuzleich* – spojuje prvky dvorské lyriky světské i duchovní) a lejch O Panně Marii (*Marienleich*), složený zřejmě kolem r. 1290.“⁹⁷ Frauenlob v této skladbě přebásnil *Píseň písní*. Umělecká díla tohoto druhu existovala v evropských literaturách již dříve, ať již psaná latinsky nebo národním jazykem. Známa je například skladba Alana ab Insulin *Elucidatio in Cantica canticorum*, která Heinrichovi zřejmě sloužila jako předloha. Jeho lejch, ve kterém se odvážil nebývalých erotických příměrů, církev dlouho přijímala se značnými rozpaky.

Dodnes neprozkoumány jsou pravděpodobné vlivy básnickovy tvorby na některá díla staročeské milostné i duchovní lyriky. Máme zde na mysli píseň *Otep myrry* a květinovou metaforiku ve skladbě *Sedmero radostí Panny Marie*.

Doslova do dnešních dnů pokračuje spor o tom, zda byl Frauenlob hostem na královském dvoře Václava II. Ať se vědecká diskuze přikloní kamkoli, jisté je, že

⁹⁶ Kolektiv editorů: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 178-179

⁹⁷ Kolektiv editorů: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 177

básníková slovní zásoba i některé myšlenkové postupy zanechaly stopy ve třech písničkách, které patrně vytvořil sám Václav II.⁹⁸

Písničky krále Václava jsou zapsány ve třech různých rukopisech. Ve *Výmarském rukopisu* (Weimarer Liederhandschrift)(F) a v tzv. *Möserových fragmentech* (Mösersche Fragmente)(m) nacházíme Václavovu písničku I. Všechny tři písničky pak obsahuje pouze *Manesský rukopis*.⁹⁹ Německý badatel Burghart Wachinger prokázal, že Václavovy písničky jsou z hlediska slovní zásoby i kompozice ovlivněny Heinrichem von Meißen.¹⁰⁰ V prvně jmenovaných rukopisech F a m je totiž králova písnička I zapsána současně s některými Meißenovými texty a písničkami vévody Jindřicha z Vratislavi. Wachinger označuje toto uskupení za úmyslné a vyslovuje domněnku, že uvedené písničky všech jmenovaných autorů mohly vzniknout při jediné příležitosti.

V českém prostředí vydal některé královy verše Václav Hanka v 5. dílu svých *Starobyklých skládání*. Připsal je však mylně Václavu I. Hanka také nesnesl představu, že by český král tvořil v němčině, a proto k německé skladbě přibásnil „staročeský“ text. Na Hankův podvrh jako první poukázal Julius Feifalik v roce 1857.

Složitá forma panovníkových písniček předznamenává i složitý obsah. Základní myšlenkou první písničky je rozpor mezi duševní náklonností a tělesnou láskou. Tělesnou lásku básník odmítá a svádí v sobě veliký duševní boj, aby přece jen nepodlehл pokušení. Ctnost opěvované paní je mu milejší, tzv. čistá láska zvítězí a básník se tak spokojí jen s pohledem na její tělo a s platonickým objetím.

V první strofě autor rozjímá o lásce. Alegorická postava lásky (Minne) darovala pěvci paní, do které se zamiloval. Láska je však naplněna bolestí. Pěvec cítí lásku, od níž mu nikdo nepomůže. Ve druhé strofě Láska pěvci vstoupila do srdce v okamžiku, kdy paní spatřil: „*očima do srdce mi vešla jako host*“¹⁰¹. Básník paní nabízí své srdce i všechny své smysly. Ústředním tématem třetí strofy je polibek, v jejímž závěru básník naznačuje, že jej potkalo neštěstí. Jádro děje je obsaženo ve čtvrté strofě. Pěvec svou

⁹⁸ K této problematice viz polemika J. Šusty v článku Skládal Václav II. básně milostné? In: Český časopis historický 21, 1915, č. 2, s. 217-244

⁹⁹ V poslední čtvrtině 13. století se minnesang stává předmětem velkého sběratelského zájmu. Nejdůležitější sbírky tohoto umění v podobě rozsáhlých kodexů vznikají na jihozápadě Německa. Z doby kolem roku 1275 pochází tzv. *Malý heidelbergský rukopis* (A), z období okolo roku 1300 tzv. *Weingartenský rukopis* (B). Tou dobou se v Curychu počínají práce na rozsáhlém *Manesském rukopise* (C), nejbohatěji zdobené sbírce německého minnesangu. Kodex Manesse byl pořízen výlučně pro sběratelské účely, což dokazují nádherné iluminace i skutečnost, že písaři zapsali texty bez nápěvů.

¹⁰⁰ WACHINGER, B.: Hohe Minne um 1300. Zu den Liedern Frauenlobs und König Wenzels von Böhmen, Wolfram – Studien X, Berlin 1988, s. 135-150

¹⁰¹ VÁCLAV II.: Písnička I. In: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 185

paní objal, což mu jeho tělo mělo za zlé. V závěrečné sloce pěvec klade popsany způsob lásky ostatním za vzor. Zdůrazňuje, že měl možnost se paní zmocnit, což neučinil ve jménu kurtoazní lásky.

Myšlenkové pojetí druhé písně navazuje na báseň předchozí. První strofa obsahuje tzv. přírodní *Wintereingang* (zimní úvod). Metaforu zimy minnesang využíval ve významu smutku. Chlad brání přírodě i lásce v rozkvětu. Pěvec však nabádá obecenstvo, aby luční kvítí spatřovalo v krásných dámách: „*mohu vám poradit, jak smát se za dnuů zlych. / Díky všem, kdo se dovtípi! / za družky mám ctné ženy, / podobají se pestrým květům*“¹⁰². Ve druhé sloce pěvec vyjadřuje přesvědčení, že ten, kdo si zvolí lásku za svou průvodkyni, láskou navždy onemocní. Ctnostná paní mu proto musí odpustit, zpívá-li o lásce také jiným paním. Ve třetí strofě píseň přechází od obecně pojaté chvály žen ke chvále jediné dámy. Středoněmecké přídavné jméno *guote* bývá někdy ztotožňováno s vlastním jménem Václavovy manželky Guty. Básníci a kronikáři pěli chválu na její ctnost a dobrotu, k čemuž je sváděla slovní hříčka s jejím jménem, jež v němčině znamená Dobrá. Nelze však prokázat, zda jde skutečně o náznak Václavova vztahu ke Gutě. V závěrečných verších pěvec prosí paní svého srdce, aby mu při pohledu na její půvabné tělo pomohla získat zpět vnitřní důstojnost. Výjev končí smířlivým polibkem.

Třetí píseň představuje albu. Jádrem skladby je loučení se rytíře s paní při ranním rozbřesku. Běžné schéma je však obměněno: strážný varuje milence příliš brzy, neboť všude ještě panuje noc. Vypadá to, jakoby strážce nechtěl milencům dopřát společně strávené chvíle. V druhé strofě paní hovoří se svým milencem. Je ještě noc, strážný naléhá, a tak se rozhodnou ho uplatit. Paní nese strážnému úplatu: „*Vyšla ven z komnaty, jdouc krokem uspěchaným: / řkouc: „Ty, přijď před komnatu“*“, / a dál: „*Dej přednost mému stříbru, drahokamům, mému zlatu, / nech obejmout mne znova s druhem milovaným.*““¹⁰³. Ze třetí strofy vyplývá, že strážný je spokojen a je ochoten varovat milence v pravý čas. Paní se k rytíři vrací a dvojice se objímá.

Popis rozbřesku v písni III je pravděpodobně ovlivněn albou Wolframa z Eschenbachu. Je v ní působivě vylíčen příchod dne jako dravce, jehož pařáty prorážejí oblaka (*Sine klâwen druch die Wolker sint geslagen*).

¹⁰² VÁCLAV II.: Píseň II. In: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 188

¹⁰³ VÁCLAV II.: Píseň III. In: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců. Praha: Aula, s. 191

„Německý germanista Hans-Joachim Behr upozorňuje na významné odchytky písně III od klasického pojetí svítáníčka. Rozbřesk je vždy symbolem brzkého loučení milenců, a proto jej pěvci líčili jako záporný...okamžik. Podle Behra však píseň III úsvit překvapivě popisuje v nejkladnějších barvách. Německá medievalistka Martina Backesová dodává, že motiv úplatného strážného není v německém minnesangu zcela neznámý¹⁰⁴ ...užili jej např. pěvci *Burggraf von Lienz* a *Heinrich von Frauenberg*.“¹⁰⁵

Písně Václava II. vypovídají, že autor byl velice dobře obeznámen s celým rejstříkem tradičního minnesangu. Nespokojuje se však s pouhým opakováním vzorů, nýbrž tyto postupy dále rozvádí a vytváří mezi nimi různé vztahy. Václavova tvorba tedy pramení z tradice, ale její formální i obsahová stránka prozrazuje touhu po experimentu.

IV. Dvorská literatura na dvoře Václava III. a období mezi dynastiemi

Násilná smrt přetřela život mladičkého Václava III. (6. října 1289– 4. srpna 1306) ještě dříve, než si mohl na pražském dvoře utvořit vlastní okruh minesengrů. Do té doby byl zvyklý poslouchat pěvce, kteří tvořili pro jeho otce. Viděli jsme již množství nejrůznějších pěvců a hudebníků mísících se s davem obyčejného lidu v slavnostech, které nám líčí *Zbraslavská kronika*. Taktéž v roce 1297 při korunovaci Václava II. byli pěvci přítomni. Byla to štědrost nebo pýcha, když kolmarský letopisec píše, že: „...*Václav II. nedovolil, aby páni, shromáždění při jeho korunovaci podarovali ze svého potulné pěvce k veliké slavnosti se seběhší, nýbrž že chtěl být jediným jejich dárcem!*“¹⁰⁶ V té době již osmiletý Václav III. byl jistě schopen takovému zpěvu naslouchat a porozumět. Tytéž zástupy básníků a jokulátorů nechyběly ani roku 1308, když byl králem zvolen Jindřich Korutanský. O tom, jestli si i Jindřich na svém dvoře udržoval básníky a zda na jeho dvoře nějaká skladba vznikla, nemáme žádné důkazy.

Kusé zprávy nám nedovolují do tohoto předělu mezi oběma dynastiemi datovat více děl, než jsou lyrické duchovní skladby *Kunhutina modlitba* a veršované kázání *Viz, člověče bohobojný*. Toto kázání bylo vloženo jako lyrická vsuvka do *Legendy o umučení Páně*. Všechny skladby se svým vznikem řadí do let kolem roku 1300.

¹⁰⁴ BACKES, M.: *Tagerlieder des deutschen Mittelalters*, Stuttgart 1992.

¹⁰⁵ Kolektiv editorů: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Praha: Aula, s. 173

¹⁰⁶ ŠUSTA, Josef: *Skládal Václav II. básně milostné?* In: *Český časopis historický* 21, 1915, č. 2, s. 239

Legenda o umučení páně musí být o něco starší. Z dalších epických skladeb k roku 1300 vznikají *Alexandreida* a *Dalimilova kronika*.

„Jestliže tedy dobu Rudolfa I. Habsburského a Jindřicha Korutanského pro krátkost jejich mandátu, neklidnost a vrtkavost doby, jež neumožňovala vybudování silnějších struktur dvorského charakteru, je možno přejít bez určitějšího komentáře, zbývá ještě více než pětaticetiletá doba vlády Jana Lucemburského...“¹⁰⁷

V. Dvorská literatura na dvoře prvních Lucemburků

Vývojový skok, který udělala česká literatura kolem roku 1300, nepřetrhl souvislost se starobylými písněmi (*Hospodine pomiluj ny* a *Svatý Václave*) a to proto, že umělecké úsilí mělo dva póly. Prvním je využívání dosavadní formy a zvládnání složité kompozice a detailů (v epice *Alexandreida* a veršované legendy, v lyrice *Kunhutina modlitba* a *Viz, člověče bohobojný*). Druhým je slovesný výraz, pracující s přiřazováním malých celků a schopnost přechodu v citový tón (v epice *Dalimilova kronika*, v lyrice *Nota ot pana Viléma Zajíce*¹⁰⁸). Básnický vývoj, který se udál na přelomu 13. a 14. století, pronesl písně *Hospodine pomiluj ny* a *Svatý Václave* do dalšího století jako jednu z možností slovesného projevu a určil v jedné nebo druhé ze svých poloh ráz duchovní lyriky.

Dochovaných textů je příliš málo na to, aby se z nich dal bezpečně rekonstruovat literární vývoj české světské poezie po roce 1300. Společně s Janem Lehárem se jej pokusíme načrtnout alespoň jako hypotézu.¹⁰⁹ Relativní chronologie, která z tohoto hypotetického vývoje vyplývá, je chronologií vývojových typů, nikoli chronologií jednotlivých písní.

Lehár tvrdí, že čeští básníci v první vývojové fázi napodobovali západoevropské útvary dvorské lyriky. Doklad tohoto vývojového stadia vidí v písni *Ach, toť těžkú žalost jmám*, kde autor přejal složitou formální i obsahovou strukturu, kterou však není schopen zvládnout. V druhé vývojové fázi se tato složitá formální i obsahová struktura zjednodušuje, pronikají do ní nové prvky jako mariánský kult a sblížuje se s milostnou

¹⁰⁷ HLAVÁČEK, Ivan: Dvůr a rezidence českých panovníků doby přemyslovské a raně lucemburské. (Stručný přehled vývoje a literatury pro dobu do roku 1346). In: Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, Opera historica 7, Václav Bůžek – Pavel Král (edd.). České Budějovice: 1999, s. 58

¹⁰⁸ Jan Lehár překvapivě hodnotí tuto skladbu jako lyrickou, nikoli epickou. Domnívá se, že nejde o píseň, ale o veršované kázání, což dokazuje na rozboru soudobé politické situace i na základě analýzy lexikální a syntaktické. Viz LEHÁR, Jan: Česká středověká lyrika. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 54-55

¹⁰⁹ LEHÁR, Jan: Česká středověká lyrika. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 81-98

lyrikou žakovskou. Kurtoazní představy a motivy stále přetrvávají. Průvodním jevem tohoto procesu je píseň *Dřevo se listem odievá*. Znamením, že se cizí vliv začlenil do národní literatury, je teprve přehodnocení poměru mezi námětem a formou a jistá změna kurtoazních představ. Tato proměna se odehrává v *Ach, to' sem smutný i pracný*, v *Slóvci M* a v *Závišově písni*.

Jan Lucemburský po celý život věřil v neotřesitelnou moc peněz více než v sílu ducha. To také určovalo jeho v podstatě povrchní, spotřebitelský vztah k umění, které byl sice ochoten obdivovat, nikoli však ctít a podporovat. Proto umění za jeho vlády v Čechách rostlo bez jeho přičinění. Bohaté umělecké výtvořiny vznikaly ve svatojiřském klášteře na Pražském hradě, na Moravě především ve Starém Brně, v klášteře Aula Sanctae Mariae. V Praze o ně pečovala Eliška Přemyslovna, na Moravě Alžběta Rejčka.

Z omezených kulturních zájmů krále Jana vystupovala do popředí hlavně obliba turnajů,¹¹⁰ hudby, básnictví a zpěvu. Jan byl milovníkem koncertů dvorských kapel, doprovázejících turnajové i jiné slavnosti, a trubadúrských zpěvů. Hlavním pěstitel těchto odvětví byl známý francouzský básník, hudebník a skladatel Guillaume de Machaut, Janův sekretář a důvěrník, který v jeho službách působil plných třicet let (1316-1346), na tehdejší poměry nevídaně dlouhá doba. Guillaume de Machaut zprvu zastával funkci notáře, jak o tom zachoval zprávu v básni *La prisé d'Alexandrie* (Dobytí Alexandrie). V ní také svého mecenáše a příznivce vychválil a zdůraznil základní rysy jeho osobnosti: šlechtnost, udatnost, rytířskost a štedrost. Guillaume svůj obdiv k Janovi vyjádřil slovy: „...*nebylo muže, to' jistá věc, jenž by byl dokonalejší ctnostmi, slovy i skutky...*“¹¹¹ Krále doprovázel při mnoha diplomatických i vojenských cestách, včetně křížové výpravy do Litvy roku 1329, byl svědkem téměř všech významných politických tahů, jež Jan uskutečnil. Pozoruhodné zmínky o českém králi nalezneme i v básnických skladbách *Přátelská útěcha* (*Le Confort d'ami*), *Příběh o lvu* a *Příběh o studánce lásky* (*Dit de la Fontaine amoureuse*). Vzhledem k tomu, že básník pobýval v Praze - a v Čechách vůbec- všeho všudy jedenáct měsíců, které byly navíc roztroušené do let 1323-1331, nemůžeme s jistotou říct, zda nějaká báseň vznikla přímo na pražském dvoře. Po Janově smrti u Kresčaku vstoupil do služeb normandské vévodkyně Jitky Lucemburské, Janovy dcery. Již v jejích službách dopsal oslavnou skladbu na Jana Lucemburského *Soud českého krále*. Stáří strávil v Remeši, kde působil jako kanovník.

¹¹⁰ Více o povaze turnajů na lucemburském dvoře Jana FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ, *Lucemburkové a turnaje*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, MHB Supplementum 2, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 419-449

¹¹¹ DE MACHAUT, Guillaume: *Mé srdce pokorné*. Praha: Odeon, 1977, s. 83

Guillaume byl neobyčejně plodný autor. Dochovalo se 80 tisíc veršů a jeho poezie byla populární až do 15. století. Jako znamenitý hudebník se Guillaume přihlásil k novému směru umění, k *Ars nova*. Středověk znal několik definic poezie. Podle jedné z nich je poezie určitým druhem hudby. Tato definice se plně naplňuje v lyrice Guillauma de Machaut. Šlo o to, aby verše zněly co nejlibozvučněji, aby byly co nejtěsněji spjaty s melodií řeči. Toho básník docíloval důmyslným rozložením a obměňováním rýmů i střídáním metrických forem.

Guillaume byl vzorem dalším básníkům včetně Eustacha Deschampse. Oba muže pojily těsné osobní a citové vazby, jež skončily až Machautovou smrtí: „*Byl to můj nejlaskavější učitel a mistr v umění psát básně,*“ složil mu tehdy poklonu Deschamps...¹¹² Obzvlášť Eustachova milostná poezie je Machautovou tvorbou silně ovlivněna. A protože Guillaume de Machaut strávil dlouhá léta ve službách krále Jana a jeho dcery, bral Eustach pění ód na: „*dobrého krále Jana*“ téměř jako povinnost: „*Udatný český král / Jenž tolik se navztyčoval své korouhve / Že jej každý pokládá za hrdinu / On vždy dokázal dovést své oddíly k vítězství / Knížata, mějte jej na paměti!*“ Tak znějí verše, které Deschamps napsal ještě za Machautova života.¹¹³

Že se i za vlády Jana Lucemburského v Jindřichově Hradci pěstovala dvorská kultura, dokládá freskový cyklus svatojiřské legendy, pokrývající stěny rytířské síně jindřichohradeckého hradu. Jednotlivé scény jsou komentovány stručnými středohornoněmeckými nápisy. Legendu datuje nápis z roku 1338. Spojení dějových linií a jednotlivých fresek nejspíše odpovídá staročeské legendě, jak se dochovala v brněnském rukopise. Jeden z obrazů legendy zobrazuje loučení sv. Jiří s pannami. Tato scéna, která se nevyskytuje v žádné písemné podobě legendy, naznačuje, že ideje dvorské lásky byly v Jindřichově Hradci živé ještě na sklonku 30. let 14. století. Vykládat scénu jako svědectví o pěstování minnesangu na jindřichohradeckém dvoře je problematické, ale ne zcela vyloučené.

¹¹² NEJEDLÝ, Martin: *Fortuny kolo vrtkavé*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2003, s. 236

¹¹³ Tamtéž

6. Tematické okruhy a motivy dvorské lyriky

Dříve, než přistoupíme k dalšímu výkladu, pokusme se nejprve zorientovat v typologii motivů. Nápomocna nám bude studie Daniely Hodrové¹¹⁴.

Motiv je zvláštní způsob užití slova, věty nebo obrazu takovým způsobem, který naznačuje jeho vnitřní souvislost s příběhem a smyslem díla. Jako základní se nám jeví rozlišení motivu verbálního a neverbálního. Z hlediska výskytu rozlišujeme tzv. monomotiv – motiv, který se vyskytne jen jednou, ale má klíčový význam, a opakující se motiv – leitmotiv, který se vyskytuje v různých rovinách díla. Hlavním smyslem leitmotivické struktury je posílení koherence textu. V rámci motivů verbálních a neverbálních dále rozlišujeme motivy jednoduché a motivy složené, komplexní. Jestliže za jednoduchý motiv budeme pokládat slovo, ale i sousloví, opakující se větu i věc, pak se složený motiv vyznačuje tím, že se jeho vyjádření v textu proměňuje. Takovým komplexním motivem je postava. Jinými komplexními motivy jsou prostor (ráj, hora, chrám, zahrada, hrad, dům, město) a čas (čas kruhově se vracejícího, motiv ulpívání času, půlnoc, svítání). Právě u těchto typů motivů je velmi často přítomen intertextový moment. Intertextovost se vyznačuje tím, že se motiv, vrací v řadě děl téhož autora, ale i v dílech různých autorů a v různých dobách. Pro označení prostorového motivu se někdy volí termín *topos*.

Termín *topos* nacházíme již u Aristotela, ale setkáváme se s ním i v případě Ernsta Roberta Curtia, který vymezuje několik skupin: *topiku* úspěšné řeči, hledanou skromnost, závěrovou *topiku*, vzývání přírody, svět naruby a konečně také historickou *topiku*. Ačkoli jádro tvoří *topika* s antickými kořeny, neomezuje se Curtius pouze na ni a dokonce si klade za cíl položit základy *topiky* vzniklé ve středověku, o které hovoří jako o historické.¹¹⁵ Zdá se, že rozdíl mezi *topikou* antickou a historickou spočívá v tom, že antická *topika* je součástí rétorické nauky, a proto obsahuje systém a normu. Historická *topika* je naopak charakterizována jistou volností, spontánností. Na první pohled se jedná o odlišné jevy, které je nutné odlišovat a to proto, že se slovní vyjádření konkrétního *toposu* mohlo změnit, ačkoli role nově vzniklého prostředku zůstala stejná. To, co aktuální formu uměleckého vyjádření spojuje, je shoda funkce. Vzhledem

¹¹⁴ HODROVÁ, Daniela: Motiv. In: Hodrová, D. a kol.: ...na okraji chaosu... : poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001, s. 721-744

¹¹⁵ CURTIUS, Ernst Robert: Evropská literatura a latinský středověk. Praha: Triáda, 1998, s. 95

k tomu, že otázka základní klasifikace topiky na řečnickou a historickou není zcela vyřešena, budeme respektovat jejich směřování.

Za téma se dají považovat obecnější motivické komplexy a toposy, které se vracejí v různých dílech, přesahují jejich významovou strukturu, nezřídka mají filozofický a ontologický význam, vztahují se k archetypům a jsou významné v rámci celé lidské kultury.

V reflexivní lyrice se setkáváme především s osobou krále Přemysla Otakara II. Básníci vzdávají hold panovníkovi, chválí jeho státnické a vojenské dovednosti, líčí ho jako šířitele křesťanské víry, vychvalují jeho štědrost a přejí mu štěstí a náklonnost dam: „*Zvlášť cení chválu, cení um, / častován sladkou přízní ctných paní...*“¹¹⁶

V lyrické poezii je milovaná paní předmětem dvoření, jehož posly jsou básně. Zvláštní význam má především stále užívání slova *paní* (*mi dona*, „můj pane“ v okcitanštině) a vedle toho představa lásky jako *služby*: „*Hnát oře kvůli jiné? Chci být tvůj sluha pěší.*“¹¹⁷ Tato pojmenování souvisí s teorií úcty k ženám a služba paním patří k nezbytným znakům pravého rytíře. Lásky je v tomto pojetí zdrojem mravní dokonalosti, pramenem všech morálních i rozumových ctností. Milostná žádost se vždy pojí s osobním hrdinstvím: „...*ač tehdy v temnotě / láska mne sžítala, když jsem ji uviděl, / mé smysly bouřily, uhasit jsem však chtěl / svůj oheň, který plál a vřel, / já k její ctnosti úctu měl.*“¹¹⁸ Přesto není etika dvorské lásky pouhým napodobením vazalské služby. Ve službě Amorově se básník poddává svému citu, který je pro něj jediným smyslem existence a také příčinou smutku: „...*veliká radost s sebou nese trápení / a na tom se nic nezmění, / má láska je mé vězení.*“¹¹⁹ Hloubku citu nám prozrazují básně, ale i pozoruhodné pasáže z románů, ve kterých je hrdina v zajetí své představy, v jakémisi snění, jako například Parzival, když vidí na sněhu tři kapky krve (kniha 6).

Ve většině našich milostných písní je autor zaujat líčením svého duševního stavu a krásy své vyvolené. I když je pozornost soustředěna na vnitřní děje a city, hojně se vyskytují básnické obrazy a líčení přírody. Dámy jsou přirovnávány ke květinám,

¹¹⁶ Kolektiv editorů: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Praha: Aula, s. 35

¹¹⁷ Kolektiv editorů: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Praha: Aula, s. 188

¹¹⁸ Kolektiv editorů: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Praha: Aula, s. 35

¹¹⁹ Kolektiv editorů: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Praha: Aula, s. 186

nejčastěji k růžím, nejhezčím měsícem v roce je máj. Motiv máje nalézáme u Václava II., u Sigehera i ve skladbě *Parzival*. Zde však motiv funguje ve spojení se zimní metaforou: ačkoli je máj, měsíc rozpuku, napadne snůh. Snůh je předzvěstí smutku, neboť Parzival teskní po své ženě: „...*dle zvěsti právě onen máj, / kdy jinak voní celý kraj, / zimomřil v pestrém světa běhu / tak, že v něm napadlo i sněhu.*“¹²⁰

Ze speciálních útvarů milostné poezie je u nás zastoupeno svítáníčko. Úvod je líčen jako zápas mezi dnem a nocí o to, kdo usedne na trůn a chopí se moci. Od ostatních písní se liší jednak epickým prvkem, jednak dialogem. Z jiných oblíbených motivů středověké milostné lyriky zde nacházíme motiv úplatného strážného, který varuje milence před prozrazením: „...*ó vstaňte, ó vstaňte, nemohu Vám již dopřát ani malou chvíli, / láska se víc než všeho bojí cizích očí.*“¹²¹ Nadcházející den zvěstují zpívající drozdi.

Poněkud nápadný je motiv šťastné lásky. Básník oslavuje svou milou, nejsou zde patrné stopy po smutku nad její nepřístupností nebo nedosažitelností, ani prosba o slitování či ujišťování o nezlomné věrnosti. Milenci si opětují lásku a jejich cit neohrožuje žádná nepříznivě nakloněná osoba.

Literární tradicí jsou taktéž hojně zastoupené motivy alegorických postav, které nacházíme v básních Sigehera a Václava II., v české i německé *Alexandreidě*, v *Parzivalovi* i v kronice Otokara Štýrského: „*Vyvolil si Svět, světskou Slávu, / zlou paní tuze lehkých mravů...*“¹²²

¹²⁰ ESCHENBACH, Wolfram von: *Parzival*; [přeložil Jindřich Pokorný]. Praha: Aula, 2000, s. 104

¹²¹ Kolektiv editorů: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Praha: Aula, s. 190

¹²² Kolektiv editorů: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Praha: Aula, s. 57

7. Tematické okruhy a motivy dvorské epiky

Tradičně bývaly v literární historii více ceněny skladby s moralisticko-didaktickou tendencí, zatímco dvorská rytířská epika bývala chápána jako čistě zábavná tvorba bez hlubších uměleckých aspirací. Z tohoto postoje vplynuly rozpaky kolem hodnocení rytířských epických skladeb: „Protože v české literatuře s výjimkou staročeské veršované *Alexandreidy* v podstatě převážily veršované rytířské eposy, které se vyznačovaly zaměřením k atraktivnosti příběhu a plnily především funkci zábavné literatury, soudilo se nejčastěji, že jde o druhořadá díla, která charakterizoval například Arne Novák jako „pouhou plytkou stravu beletristickou.“¹²³ K tomuto hodnocení vedlo i srovnání českých veršovaných eposů s jejich německými předlohami, jehož výsledkem byl závěr o nepůvodnosti českých skladeb. Teprve současné bádání přináší rehabilitaci těchto skladeb a usiluje o přesnější určení jejich skutečné hodnoty.¹²⁴

Především je nutné objasnit otázku původnosti. Při jejím řešení ovšem nelze vycházet z pojetí původnosti, které se vžilo v novější literatuře. Z hlediska současného hodnocení původnosti představuje česká rytířská epika soubor skladeb, které jsou závislé na německých předlohách a v tomto smyslu tedy nepůvodní. Nelze však zapomínat na to, že ani německé předlohy nepředstavovaly jednoznačně původní díla. Také tyto předlohy vycházely ze starších zpracování a čerpaly z cizích literatur. Ukazuje se tak, že větší část středověkých děl byla v dnešním smyslu nepůvodní.

Dále je třeba si uvědomit, že středověk si otázku původnosti vůbec nekladl. Pro tehdejšího autora bylo zcela přirozené, že bude ve svém díle navazovat na existující literární tvorbu. Smysl literární práce spočíval spíše v dobové aktualizaci starších předloh nežli ve snaze přinést novou tematiku a nové tvůrčí postupy. Ve středověku bylo módou přímo v textu poukázat na to, co všechno daný literát přečetl, navazování na předlohu tedy nebylo nedostatkem díla, nýbrž jeho předností.

„Tvůrčí přístup ke zpracování předlohy viděl středověký autor v aktualizaci ideově tematického plánu díla i jeho formy. K oblíbeným postupům patřilo krácení textu předlohy na místech, která autor nového zpracování považoval pro své publikum za méně závažná, a naopak rozšiřování textu o další pasáže tam, kde zpracovatel ze svého

¹²³ *Rytířské srdce majíce: česká rytířská epika 14. století*. D. MAREČKOVÁ a E. PETRŮ (edd.) Praha: Odeon, 1984, s. 8

¹²⁴ Například LEHÁR, Jan: *Nejstarší česká epika*. Praha: Vyšehrad, 1983, 230 s.

*hlediska v předloze cokoliv postrádal.*¹²⁵ Přesně tak se to děje v české *Alexandreidě*. V následujícím textu se pokusíme ukázat, v čem se česká *Alexandreida* shoduje a v čem se liší od německých rytířských eposů a že se v žádném případě nejedná o automatické opisování literárních předloh bez snahy dosáhnout vyššího cíle.

Český básník použil jako zdroj latinskou verzi Gualtera Castellionského a ač se mezi vedlejšími prameny objevuje i německá *Alexandreida* Ulricha z Eschenbachu, není česká *Alexandreida* inspirována cizinou. České dílo je výsledkem domácích tvůrčích sil, domácích kulturních podmínek a potřeb, básník se rozhodoval pro konečné řešení po svém, podle své reálně a kriticky založené povahy i podle estetické účinnosti. Ve srovnání s německou verzí Ulricha von Etzenbach vykazuje český autor značnou originalitu a vynalézavost. Česká *Alexandreida* se nevzhlíží v antice jako latinská předloha, ale proměňuje a obrozuje románskou literární tradici a ideově i umělecky se obrací k přítomnosti.

Jiní autoři, zvláště Gualter, používají stylizovaná klišé: například jitro před bitvou je popisováno s použitím klasických představ („sluneční vozy“). Tyto prvky v české verzi chybějí, stejně tak jako mytologické narážky a představy. Samostatnost proniká také v tom, že se v naší básni odrážejí dobové poměry. Místo Alexandra častokrát vystupuje Přemysl Otakar II., jenž podobně jako makedonský král pronikal do cizích zemí. V *Alexandreidě* bývá spatřován motiv zrady krále, kde výstavba Bessovy a Nabarzanovy zrady připomíná Přemyslův osud. V české *Alexandreidě* se skryla i nejedna událost týkající se Václava II. (jeho osiření a strádání za braniborského poručnictví, vztah k Závišovi a Kunhutě, stav opuštěného království atd.) a Václava III.: „*Kněz Alexander v tu dobu / spade v velikú sirobu. / Otčtka již nejmějše, / matky také nevidieše*“.¹²⁶

Typickým rysem české *Alexandreidy* je silná tendence k moralizování. Autor přerušuje vyprávění gnómickými trojveršími, některá jsou převzatá, některá odkazují na lidová rčení a některá nejspíš vymyslel autor sám: „*oko se jich veždy směje, / jazyk jmají vniž meč v sobě, / jenž seče straně na obě.*“¹²⁷ Tato trojverší odhalují morální postoj básníka, avšak jsou důležitá i pro styl a strukturu – vyznačují změnu v ději i v náladě a často vyprávění rámuje do samostatných exemplárních částí. Staročeský skladatel komponoval epos se vzestupnou tendencí, oživoval jej přímou řečí, dialogy

¹²⁵ *Rytířské srdce majíce: česká rytířská epika 14. století*. Ed. Dagmar Marečková a Eduard Petru. Praha: Odeon, 1984, s. 9

¹²⁶ VÁŽNÝ, Václav: *Staročeská Alexandreida*. Praha: ELK, 1949, s. 40

¹²⁷ VÁŽNÝ, Václav: *Staročeská Alexandreida*. Praha: ELK, 1949, s. 43

a zvoláními. Umravňoval Alexandra moudrými příslovími, zpestřoval příběh přírodními scenériemi a prokládal ho svými zkušenostmi a zážitky. Motiv rad panovníkovi se však nevyskytuje jen v české *Alexandreidě*, setkáváme se s ním také v německé verzi, v *Parzivalovi* a *Arabele*. Taktéž básníci Sigeher a bratr Wernher si dovolili udělit panovníkům několik rad.

Česká *Alexandreida* zavrhuje model rytířství ve prospěch předkurtoazního ideálu křížáckého bojovníka. Názor českého díla se výrazně liší od Etzenbachova vyprávění o exotických výpravách, kláních a pletkách se ženami. Obraz Řecka nám nepředkládá žádný pohádkový svět, nýbrž pisatelovo autentické okolí: krajina připomíná venkov středověké střední Evropy, Alexandrovi rytíři mají česká jména: „*on Radvana, sen Mladotu / a sen Jana, on Radotu.*“¹²⁸, vojenská taktika je charakteristicky středověká, a dokonce i korunovace vypadá jako pražská ceremonie. Sám Alexandr je zobrazován jako idealizovaný český válečník a král, obklopený družinou šlechtných rádců, který se straní nástrahám světáctví.

Jediný popis rytířského klání obsažený v *Alexandreidě* je poněkud lakonický: při rozvádění výčtu zábav, jež pro Alexandra uchystali obyvatelé Babylonu, autor uvádí, že rytířské zábavy trvaly dlouho a sděluje, že jim Alexandr učinil přítrž mávnutím ruky. Tato pasáž a stejně tak následný popis velkolepých darů naráží na okázalost pražského královského dvora a na rostoucí moc německého patriciátu: „*To rytířské kratochvíle / postá dosti dlouhé chvíle, / až sám král l'udem pokynu; / takž ta chvíle byvši, minu. / Tehdy což bě měšťan předních / hi jiných l'udí úředních, / pojídú před svého krále, / nesúce dary nemalé...*“¹²⁹

Podobně daleko má k rytířskému mravu Ulrichova dvorského románu i postoj autora české verze k ženám. V celém díle jsou jen tři zmínky o ženách: o Alexandrově matce Olympii, o Heleně a o vdově a matce přemoženého krále Daria. V textu české *Alexandreidy* nikde nenajdeme ono dvorné uctívání ženy, jež je neodmyslitelnou součástí francouzských a německých kurtoazních románů, i když letmo je zmíněna krása Olympie, jež: „*ovšem divné krásny bieše.*“¹³⁰. Místo toho zde nacházíme zdůraznění hodnot mezi manžely a rodinného štěstí. Olympia je především počestná a ctihodná manželka, které je věnováno trojverší: „*Ustalý rád pitie sahá, / zeschlým*

¹²⁸ VÁŽNÝ, Václav: *Staročeská Alexandreida*. Praha: ELK, 1949, s. 78

¹²⁹ VÁŽNÝ, Václav: *Staročeská Alexandreida*. Praha: ELK, 1949, s. 116

¹³⁰ VÁŽNÝ, Václav: *Staročeská Alexandreida*. Praha: ELK, 1949, s. 39

*lukám časna vláha, / čstná žena muži předraha.*¹³¹ V tomto trojverší je žena svému choti pomocnicí, svědomitou služebnicí a těšitelkou. Dariova matka je líčena jako „čstná žena“ nebo ještě lépe „čstná kmetice“.¹³²

Pokud text doposud odhaloval neutrální, či dokonce pozitivní názor na ženu, v příběhu o Troji se text dotýká tradičně negativního obrazu ženy jako pramene hanby. Právě zde cítí český autor nutkání Gualtera rozvést: „*Řiedko jest kdy pochváleno: / bez trávy lúka sečená, / bez příslovce krásná žena.*“¹³³ Slovo *prieslovie* zde znamená „špatnou pověst“ nebo také „pomluvu“.

Autor české *Alexandreidy* se úzkostlivě vyhýbá odkazům na sexualitu. V Paridově soudu se opomene zmínit o tom, že se bohyně před pastýřem svléknou, ve scéně plenění, jež následuje po porážce Peršanů Alexandrovými vojsky, omezuje pasáž o znásilňování perských šlechticů na citlivé dvojverší, že: „*Nejedna slovná žena / nedůstojně obnažena*“¹³⁴. Tento postoj k ženám kombinuje obě protikladné tradice středověku: žena je muži ctnou partnerkou a zároveň je i jeho pokušitelkou, a tudíž i původkyní mužových hříchů.

Jestliže mladý Alexandr vystupuje na počátku příběhu jako příklad pro českého krále, pak vítězí Alexandr představuje to, čím se stát neměl – despotickým tyranem. Autor opěvuje Alexandrovy činy tak dlouho, dokud vystupuje jako obhájce práv a zastánce feudálních privilegií šlechty. Zatímco Alexandr z latinské předlohy je neustále veleben jakožto hrozba pro všechny krále na zemi, jeho český protějšek je kritizován za podléhání pozemským svodům. Dřívější básníkova náklonnost k hrdinovi se mění na jeho jednoznačné odsouzení. V kontrastu s nyní morálně pokleslým Alexandrem je jeho poražený protivník, perský král Darius, pojednáván sympatickým způsobem. Jeho dojemný proslov k vojskům v předvečer bitvy je zdůrazněním svobody a evokuje historické události v Čechách, jež vedly k porážce Přemysla Otakara II. a následné okupaci království vojsky Rudolfa Habsburského: „*Vzpomeňtež, že ste svobodni, / a tito hostie nehodni, / již sú porobení vámi.*“¹³⁵ Tyto události vedly k politické nestabilitě, kterou ukončil až nástup Jana Lucemburského. Právě toto klima sociální nejistoty a morálního rozkladu je reflektováno v české *Alexandreidě*.

¹³¹ Tamtéž

¹³² VÁŽNÝ, Václav: *Staročeská Alexandreida*. Praha: ELK, 1949, s. 122

¹³³ VÁŽNÝ, Václav: *Staročeská Alexandreida*. Praha: ELK, 1949, s. 60

¹³⁴ VÁŽNÝ, Václav: *Staročeská Alexandreida*. Praha: ELK, 1949, s. 92

¹³⁵ VÁŽNÝ, Václav: *Staročeská Alexandreida*. Praha: ELK, 1949, s. 76

K morálnímu odsouzení Alexandra nedochází hned, ale je postupně budováno prostřednictvím působivých popisů válečných tažení a hrůzných scén plenění, jež následovaly. Zvrácenost člověka ve válce je dána do kontrastu s jeho přirozenou úlohou, kterou je obdělávání pole. Popis zemědělských usedlostí, jejichž majitelé byli odvedeni do perské armády, je jak realistickou evokací středověkého venkovského života, tak i oslavou života v době míru: ploty jsou povalené, řepa zůstává v půdě, nepoužívaná kosa leží na zemi, dobytek bučí hladem a není nikdo, kdo by ho zapřáhl a rozbil hroudy ztvrdlé zeminy (v. 2241-2258). Tato pasáž je ozvěnou strádání a beznaděje vyjádřené ve *Zbraslavské kronice*, v níž autor popisuje následky hladomoru, který postihl obyvatele českých zemí v letech 1281-1282.¹³⁶

*„Starší práce ukázaly, že se v osobnosti autora kříží vliv dvorského a rytířského prostředí se školským vzděláním, udržujícím klasickou literární tradici. Šlechtické prostředí se zračí v odporu k neurozencům domáhajícím se společenského vlivu, v důrazu na reprezentaci panovníka a válečnické aristokracie, ve znalosti rytířské techniky boje a lovu, ve snaze vstítit příslušníkům šlechty ideově prohloubenou teorii jejich třídy; školní vzdělání se zračí ve stylistické a myšlenkové kultuře.“¹³⁷ Autor *Alexandreidy* přibližuje publiku koncepci rytířského života, zároveň ho však nabádá, aby pečlivě volilo, co si z něho přisvojí. Pisatel poněkud potlačil ideu válečnické výbojnosti a zdůraznil jednotlivé úkoly panovníka. Hlavní zájem věnoval především hrdinovi. Pojal jej jako vzor bojovníka proti východním pohanům, jako ideál středověkého rytíře. Básník se jako správný křesťan dovolává svatého Písma, zatracuje pohanstvo a zajímá se o Boží hrob a Jeruzalém. Zároveň dovede být i politicky tendenční: „že Němci, již sú zde hostie, / chtie doždati, by na mostě / Praze, jehož Bóh snad nechá, / nebylo viděli Čecha“.¹³⁸ Topos křesťanského bojovníka a šířitele víry se vyskytuje i ve skladbách *Arabel*, *Wilhelm von Wenden* a *Křížová výprava lantkraběte Ludvíka Zbožného durynského*. V *Parzivalovi* je hrdina natolik silně věřící, že opouští manželku pro její pohanství. Tvrdí, že by byl zůstal, kdyby se nechala pokřtít: „...proč však jsi nepřijala křest, / proč? můj cit mohl dále kvést...“¹³⁹*

¹³⁶ Srovnej „Polnosti ležely ladem, neb nikdo je neobdělával.“

Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 43-44

¹³⁷ LEHÁR, Jan: *Nejstarší česká epika*. Praha: Vyšehrad, 1983, s. 84

¹³⁸ VÁŽNÝ, Václav: *Staročeská Alexandreida*. Praha: ELK, 1949, s. 118

¹³⁹ ESCHENBACH, Wolfram von: *Parzival*; [přeložil Jindřich Pokorný]. Praha: Aula, 2000, s. 26

Řečnická topika sloužila jako nástroj komunikace s posluchačem. Její místo je zpravidla na počátku textu, kde jde mluvčímu především o získání sympatií publika a kladné přijetí, ale může se vyskytovat i jinde. K tomuto účelu sloužily nejrůznější skromnostní formule, v nichž byl posluchač žádán o shovívavost. Autor také často omlouvá své troufalé jednání a obhajuje se tím, že se nikdo jiný nechtěl daného úkolu zhostit. Ve skladbách *Arabel* a *Wilhelm von Wenden* se v úvodu místo prosby o benevolenci objevuje modlitba. Básníci se obracejí k Bohu a prosí ho o sílu potřebnou k vytvoření díla. Za modlitbou následuje oslavná charakteristika hlavního hrdiny, za kterým se nezdědka skrývá český panovník: „- *Toho mám na mysli, jež kdekdo slaví / za to, že šlechtný je král, / že radost, štěstí, mír nám dal. / Tož pozdravit chci Otakara...*“¹⁴⁰ Čeští panovníci jsou dále velebeni v básni *Křížová výprava lantkraběte Ludvíka Zbožného durynského* i v německé *Alexandreidě*. Součástí úvodních topoi jsou mnohdy také prameny, z nichž autor údajně vycházel. *Alexandreida* Ulricha von Etzenbach tento výčet udává až na konci vyprávění: „*Kde jsem se k těmto příhodám / poprvé dostal?... Původce neznám, pravím všem, / že se mi jeví zcela cize, / třebaš byl podnětem k mé knize; / i další pánové svou řečí / projeví mi velkou péči / a jejich milá snaha / výsledkům napomáhá; / hlavně pan Walchen patří k nim...on knížecky dal ke mně / vypravit po poslech své země / zázilku s těmi příhodami...*“¹⁴¹

Pravidla poetiky poskytovala autorovi prostor také v závěru díla. E. R. Curtius vysvětluje existenci závěrové topiky nutností dát najevo, že text je kompletní.¹⁴² Text je mnohdy uzavřen modlitbou či představením autora: „*Až z Provensálska mezi nás, / Němce, se dostalo to dílo / a do puntíku ozřejmilo / to, co já, Wolfram z Eschenbachu, / představil jsem vám beze strachu...*“¹⁴³

Setkáváme-li se s autorovou řečí namířenou k publiku během textu, má zpravidla za cíl vzbudit pozornost posluchačů. Velice dobře funguje narážka na někoho, koho posluchači znají. V desáté knize *Alexandreis* se setkáváme s řeckým vojskem, které trpí žízni: „*O takovou poušť ani zlato / nestojím, ale vím, co za to: / litoměřický sklípek, slovy, / ten, který patří Konrádovi, / příteli rodem z Míšně...*“¹⁴⁴ Řečnická topika se

¹⁴⁰ TŮRLIN, Ulrich von dem: *Arabel, in: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Kolektiv editorů, Praha: Aula, s. 87

¹⁴¹ ETZENBACH, Ulrich von: *Alexandreida, in: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Kolektiv editorů, Praha: Aula, s. 109

¹⁴² CURTIUS, Ernst Robert: *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha: Triáda, 1998, s. 103

¹⁴³ ESCHENBACH, Wolfram von: *Parzival*; [přeložil Jindřich Pokorný]. Praha: Aula, 2000, s. 292

¹⁴⁴ ETZENBACH, Ulrich von: *Alexandreida, in: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Kolektiv editorů, Praha: Aula, s. 107

vyskytuje též v české *Alexandreidě*, v *Parzivalovi* a ve *Wilhelmu von Wenden*. Opakem jsou upozornění, že určitému tématu již není třeba věnovat pozornost a autor ho tedy opouští.

Jako další topos je možné vyčlenit motiv přechodu mezi světy. Jeho kořeny nacházíme v mýtech. Obecně lze říci, že do jiných světů nelze proniknout běžným způsobem a je třeba nalézt jakousi „bránu“. Tou je velmi často studna, tunel, jeskyně či tajná chodba. Bod přechodu nemusí mít pouze charakter „brány“, může mít podobu širšího prostoru, který nikomu nepatří. Tvoří ho geograficky temná místa, skrze něž je nutno projít, chce-li se hrdina dostat do paralelního světa. V mnoha případech má podobu lesa nebo moře. V obou případech jde o prostor, který není možné ovládat lidskou vůlí a který je obýván zvláštními bytostmi, lidmi vyloučenými ze společnosti nebo těm, kteří si izolaci zvolili dobrovolně, jako například poustevník v *Parzivalovi*: „*Pak nemeškali ani chvíli, / dáma i páni vyrazili, / k poustevně, kde žil vprostřed skal / Trevrizent...*“¹⁴⁵ Přechod přes tajemné území se pro hrdinu stává jednou ze zkoušek, je spojen s nebezpečím, které vyplývá jednak z možných střetů s obyvateli, jednak z nebezpečí bloudění. Rytíři nesledují předem stanovenou cestu, vyústění ponechávají náhodě a božímu řízení. Po průchodu lesem se dostávají na fantaskní místa, o jejichž existenci není nic známo nebo je tradována pouze ve vyprávěních. Tato místa bývají zdroji nových zkoušek. Podobnou roli hraje prostor moře, kde je člověk vydán na pospas Boží vůli a přírodním silám a kde se skutečný cíl cesty může vzdálit původnímu záměru. Stejně jako les je i moře prostorem zkoušky. Zatímco pevnina prověřuje hrdinu po stránce fyzické, moře je zkouškou víry. Jakou pak mělo Alexandrovo vojsko radost, když po měsíci plavby dorazilo ke břehům achské země: „*By králova radost velé, / spade u voj to veselé, / až vypraviti nemohu, / kakú vzdachu chválu Bohu.*“¹⁴⁶

Dále je možno, v souvislosti s mytologií, hovořit o toposu nevyčerpatelného bohatství, o hojnosti. V rytířské epice se s ním setkáváme v rovině postav i prostoru. V okruhu postav je topos vyjádřen štědrostí. Bohatství a štědrost jsou primárně vyjádřeny dary, sekundárně pak výčtem majetku, který hrdina vlastní. V každém příběhu je tato ctnost více či méně přítomna, ať již hrdina dary dává nebo přijímá. V rovině prostoru E. R. Curtius mluví o tzv. locus amoenus, které má nejčastěji podobu zahrady- ráje.¹⁴⁷ Nejen štědrost, ale i další charakterové vlastnosti hlavních postav jsou

¹⁴⁵ ESCHENBACH, Wolfram von: *Parzival*; [přeložil Jindřich Pokorný]. Praha: Aula, 2000, s. 99

¹⁴⁶ VÁŽNÝ, Václav: *Staročeská Alexandreida*. Praha: ELK, 1949, s. 53

¹⁴⁷ CURTIUS, Ernst Robert: *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha: Triáda, 1998, s. 215

vyjádřením toposu. Všichni rytíři jsou především čestní a udatní, laskaví k družiníkům, dvorní k dámám, velkorysí a zároveň nekompromisní k nepříteli. Hovoří-li se o ženách, jsou to vesměs všechny krásné a ctné panny.

Zaměříme-li se na intertextový komplexní motiv prostoru v *Parzivalovi*, v německé a české podobě *Alexandreidy*, zjistíme, že se autor podivuje nad majestátností a pevností hradních zdí a komfortním vybavením interiérů hradů. Motiv hradní komnaty je zastoupen ve třetí písni Václava II. Složený motiv času není propracován, je omezen na pouhé střídání noci a dne, autorské subjekty se o něm častokrát nezmiňují vůbec.

Důležitým aktérem všech kurtoazních schémat, ať už se jedná o lyriku či epiku, je špeh, našeptávač, který lásku znesvěcuje, vyzrazuje ji a ničí. Pouto mezi paní a milencem musí zůstat utajeno, a proto je velkou rytířovou ctností zachovávat tajemství tak, jako to učinil pan Gahmuret: „*Vy, rytíř, který neprozradí, / co nemá, dovedl jste kradí / své služby po zlodějsku skryt.*“¹⁴⁸ Je třeba být velmi opatrný a neprozradit se, tak jako se to stalo panu Gawanovi. Pomlouvač milence odhalil a vyzradil otcovi dívky pohoršlivou novinu, čímž mohl hrdinu připravit o život: „*...a zahořeli velice / rytíř i luzná panice. / Mohlo to skončit všelijak, / zlolajník však měl bystrý zrak, / chtěli být oba blaženi, / čekalo je však trápení...*“¹⁴⁹

Častým motivem je šíp nebo střela, ať již se jedná o samotný příběh, který má být přímý a bez zbytečných oklik, anebo o metaforické vyjádření lásky k milované osobě. Střela zasáhne srdce milenců a způsobí nevyléčitelné zranění, které je doprovázeno neutuchající touhou a téměř ztrátou vědomí: „*...ten pozdrav nesu od ženy, / vládnoucí Francii, mé paní, / jež ví, jak šíp tvé lásky raní!*“¹⁵⁰ Obdobou poranění šípem je pojetí lásky jako nemoci s podrobným výčtem jednotlivých příznaků.

¹⁴⁸ ESCHENBACH, Wolfram von: *Parzival*; [přeložil Jindřich Pokorný]. Praha: Aula, 2000, s. 9

¹⁴⁹ ESCHENBACH, Wolfram von: *Parzival*; [přeložil Jindřich Pokorný]. Praha: Aula, 2000, s. 147

¹⁵⁰ ESCHENBACH, Wolfram von: *Parzival*; [přeložil Jindřich Pokorný]. Praha: Aula, 2000, s. 33

8. Závěr

V národních literaturách verš vždy předchází próza a tato posloupnost se opakuje v každé nově vznikající literatuře, i když autoři znají prózu psanou v jiném jazyce, v němž je literární aktivita staršího data. Latinská próza se začala vyvíjet rovněž se zpožděním oproti verši, ačkoli Římané měli přístup k řeckému písemnictví. Stejně tak je to i s francouzskou a německou prózou.

Není pochyb o tom, že okcitánská poezie ovlivnila chansons de geste a vytýčila pevné hranice ideální postavy chrabrého rytíře, udatného, moudrého a neúnavného ochránce krále a víry. Jakkoli rozdílné společenské modely tato díla hlásala, vždy pěla chválu na rytířství, monarchie vítězila díky válečnému udatenství ve službách vazalské věrnosti. Ohrožené křesťanstvo odráželo útoky nevěřících jen díky statečnosti rytířů ze Západu. Svědčí o tom tehdejší dobrodružné romány. Nejprve to byly romány antické, které vrátily do módy starověk a do myšlení lidí vnesly prvky laické morálky, ale zejména nový ideál, přítomný taktéž u provensálských trubadúrů: dvornost, vybrané způsoby, službu dámě a kurtoazní lásku. K těmto ctnostem se však přidružovaly zřetelně aristokratičtější aspekty jako vášnivě vyhledávání válečných zkušeností, starost o slávu a dobré jméno, smysl pro čest a urozený původ, vyzdvihování smyslné lásky, hledání přízně nejen u svobodných žen, obliba luxusu a třpytu látek, zlata a hýřivých barev, také aristokratický vzhled, vznešenost, ba dokonce povýšenost. Též štedrost byla dvojznačná; to šlechta měla neustále prostřený stůl, pořádala okázalé turnaje a slavnosti, rozdávala koně, zbraně, zlato, peníze, látky a drahé oděvy. Na rozdíl od měšťanstva, které jen strádá, šlechta rozhazuje a oslňuje velkorysostí. Přerozděluje bohatství, přičemž jsou rytíři mezi prvními poživateli této štedrosti, neboť štedrost není totéž co milosrdenství a dar není totéž co almužna.

Literatury psané v národních jazycích vděčily v době svých počátků okcitánskému a latinskému písemnictví za mnohé, nikoli však za vše. I když autoři znají své předlohy a snaží se dostat módě v uvádění co největšího počtu zdrojů, není to jen plytké opisování. Básník přizpůsobuje dílo dobovému vkusu posluchačů a zároveň nedokáže potlačit svou přirozenou povahu, jak lze ostatně nejlépe spatřit v *Alexandreidě* neznámého českého autora. Skladba je výsledkem domácích kulturních podmínek a potřeb, je apelem na moudrost panovníka a toužebným voláním po uklidnění

rozvířené situace v zemi. Básník se rozhodoval pro konečné řešení po svém, podle své reálně a kriticky založené povahy i podle estetické účinnosti.

Je vysoce pravděpodobné, že se někteří příslušníci královské rodiny a vysoké šlechty setkávali s pěstováním literatury od počátku 13. století na knížecích dvorech v Německu a v Rakousku. Přitom pochopili, že literární dílo není jen předmětem pro ukrácení chvíle, ale i důležitou společenskou událostí, která zvyšuje prestiž panovnického či šlechtického dvora.

Německá literatura poskytovala obecnstvu přemyslovského dvora bohatý výběr různých literárních žánrů, které byly tehdy rozšířeny a ceněny. Během 13. století se v Čechách přechodně i natrvalo usadilo několik básníků. Pěvci pro panovníky vytvářeli skladby, které odpovídaly uměleckým, reprezentačním a politickým nárokům zadavatelů. Přednes literatury se stal známkou vyspělého kulturního života, a proto není divu, že tuto zálibu brzy převzala také šlechta a o něco později i měšťanstvo.

Nejasné zůstává, proč se s česky psanou světskou lyrikou neseťkáváme v době, kdy nastal ve vztahu naší šlechty k české literatuře obrat, dosvědčený například *Alexandreidou* nebo *Dalimilovou kronikou*. Dokud nebudou objeveny nové prameny, musíme se spokojit s vysvětlením, že pro vznik lyriky se světskými náměty nebyly v Čechách na počátku 14. století podmínky, což bylo zapříčiněno opožděným společenským vývojem. Když pak nová poezie pronikla i k nám, podporovala ji česká šlechta v německé podobě a o podobné pokusy v českém jazyce nejevila patrně zájem.

Dvorská literatura je určena převážně šlechtické společnosti, předpokládá pokročilý a zjemněný společenský život a její existence není možná bez mecenášství a uznalého pochopení dvorů. V tomto spatřujeme i její zápornou vlastnost, neboť upadá ve chvíli, kdy války a jiné spory zaměstnávají šlechtické domy. Zdá se, že toto je hlavní důvod, proč u nás dvorská literatura kvetla právě za Přemysla Otakara II. a Václava II. Oba panovníci dokázali zemi zajistit mír a dbali na dostatečnou reprezentaci svých dvorů. Po smrti Václava II. zaznamenala dvorská literatura úpadek, který trval bezmála až do nástupu Karla IV.

Hlavním rysem dvorské literatury z období vlády Přemysla Otakara II. je pěstování reflexivní lyriky, což je to způsobeno expanzivním charakterem Přemyslovy vlády. Obvyklým obsahem politické lyriky je oslava bohatství panovníka, jeho moudrosti, státnických schopností, činů a politických postojů. Básníci byli nejednou přítomni na válečném tažení, jejich úkolem bylo jednak zaznamenat činy a vítězství českého krále, jednak bavit rytířskou společnost a povzbuzovat ji v těžkých chvílích.

Neméně často se objevuje téma vysoké lásky, kdy pán žádá dámu o projev náklonnosti, chce jí sloužit a opěvuje její přednosti, jakož i teskní po pravé lásce.

Literatura na dvoře Václava II. má zcela jiný charakter. Minnesang přelomu 13. a 14. století těžší z rozsáhlého motivického okruhu vytvořeného v předešlých vývojových obdobích, ale reflexivní poezie mizí. Obsah nových písní se nemění, jejich forma však tíhne ke stylové rafinovanosti. Do popředí vystupuje vnitřní struktura textů, vytržbenost formy se projevuje i v oblasti stylistických prostředků. V této souvislosti se proto hovoří o tzv. *lehkém stylu*. Opačnými rysy se vyznačoval tzv. *kvěmatý (těžký) styl*, jehož cílem byla významová záhadnost a nesrozumitelnost. Prostředkem tohoto stylu byly metafory, přirovnání a alegorie. Na dvoře Václava II. převažuje milostná poezie, jak o tom ostatně svědčí tři dochované básně tohoto panovníka. Pozvolna se také začíná prosazovat mariánský kult.

Jak je patrné z podaného přehledu, středohornoněmecká literatura byla tematicky i motivicky dosti pestrá, setkáváme se v ní s mnohými náměty, které se vzájemně prostupují. Domníváme se, že se středověkému topickému materiálu dosud nedostalo takové pozornosti, jakou by si dozajista zasloužil. Sledování vývoje jednotlivých topických motivů se může stát zdrojem poznání vývoje středověké společnosti. Motivy hrály nezastupitelnou roli, byly tradovány, stávaly se stereotypními a o přímé realitě v zásadě nic nevyprávěly. Jejich slovní vyjádření se měnilo zpravidla pozvolna. Pokud by došlo ke změně, musely být příčinou výrazné společenské vlivy, neboť vzhledem ke své povaze by patně zachovaly svoji podobu. Je otázkou, zda by nám sledování proměn topiky nemohlo sloužit například v kulturně antropologické oblasti.

9. Seznam použité literatury

ALIGHIERI, Dante: *Božská komedie*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965, 484 s.

Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, Opera historica 7, Václav Bůžek – Pavel Král (edd.). České Budějovice: 1999, 684 s.

BEHR, H.-J.: Literatur und Politik am Böhmerhof. Ulrich von Etzenbach, „Herzog Ernst D“ und der so. „Anhang“ zum „Alexander“, *Zeitschrift für deutsche Philologie* 96, 1977, s. 410-429.

CURTIUS, Ernst Robert: *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha: Triáda, 1998, 738 s.

ČERNÝ, Václav: *Staročeská milostná lyrika a další studie ze staré české literatury*. Praha: Mladá fronta, 1999, 459 s.

ČERNÝ, Václav: *Labuť je divný pták... Soubor české světské lyriky doby gotické v uspořádání Václava Černého*. Praha: Mladá fronta, 1999, 207 s.

DAŇHELKA, J., HÁDEK, K., HAVRÁNEK, B., KVÍTKOVÁ, N.: *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (2)*, 1. vyd. Praha: Academia, 1988, 604 s.

Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti, MHB Supplementum 2, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha: 2008, 512 s.

ESCHENBACH, Wolfram von: *Parzival*; [přeložil Jindřich Pokorný]. Praha: Aula, 2000, 588 s.

HODROVÁ, Daniela a kol.: *...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001, 865 s.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Václav II. Král český a polský*. Praha: Vyšehrad, 2007, 343 s.

Kolektiv editorů: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Praha: Aula, 231 s.

KUTHAN, Jiří: *Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš*. Vimperk: Tina, 1993, 370 s.

LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean-Caude: *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2002, 935 s.

LEHÁR, Jan: *Česká středověká lyrika*. Praha: Vyšehrad, 1990, 407 s.

LEHÁR, Jan: *Folklorní vrstva staročeské milostné lyriky?* Slavia 52, 1983, č. 3–4, s. 355–361. Studie o nekurtoazní poezii 14. a 15. století (věnována: Univ. prof. dr. Pavlu Trostovi k 75. narozeninám).

LEHÁR, Jan: *Nejstarší česká epika*. Praha: Vyšehrad, 1983, 230 s.

MACHAUT, Guillaume de: *Mé srdce pokorné*. Praha: Odeon, 1977, 93 s.

MASSER, A.: Zum „Wilhelm von Wenden“ Ulrichs von Etzenbach, *Zeitschrift für deutsche Philologie* 93, 1974 – Sonderheft: Spätmittelalterliche Epik, s. 141-155.

NEJEDLÝ, Martin: *Fortuny kolo vrtkavé*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2003, 426 s.

PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého II*. (kniha 6 – 10). Praha: Odeon, 1968, 467 s.

PORÁK, Jaroslav: *Chrestomatie k vývoji českého jazyka 13. -18. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979, 407 s.

Rytířské srdce majíce: česká rytířská epika 14. století. D. MAREČKOVÁ a E. PETRŮ (edd.) Praha: Odeon, 1984, 356 s.

SCHWEIKLE, Günter: *Metzler Literatur Lexikon: Begriffe und Definitionen / hrsg. Günther Schweikle, Irmgard Schweikle*. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1990, 525 s.

SPĚVÁČEK, Jiří: *Král diplomat*. Praha: Panorama, 1982, 276 s.

Staročeská lyrika. Praha: Melantrich, 1940, 206 s.

ŠUSTA, Josef: *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300-1308*. 2. vyd. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2001, 538 s.

ŠUSTA, Josef: *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320*. 2. vyd. reprint. V Praze: Česká akademie věd a umění; Praha: Argo, 2002, 328 s.

ŠUSTA, Josef: *Skládal Václav II. básně milostné?* In: Český časopis historický 21, 1915, č. 2, s. 217-244

VÁŽNÝ, Václav: *Staročeská Alexandreida*. Praha: ELK, 1949, 184 s.

Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae. 2. přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1976, 597 s.

ŽEMLIČKA, Josef: *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*. Praha: Panorama, 1986, 316 s.

10. Obrazová příloha a komentář k vyobrazení

Obrazová příloha byla kompletována tak, aby si čtenář mohl utvořit co nejpřesnější představu o díle a autorovi. Fotografiemi hodláme dokumentovat dobovou popularitu látek, jak o ní svědčí knižní malba v rukopisech ať už českého nebo zahraničního původu. Fotografie též ukazují artefakty, které jsou spjaty s životy panovníků. Výtvarné projevy svědčí zejména o tom, jak umělci promítali časově odlehle děje do života své doby, což je patrné zejména z kulturně historických detailů. Výtvarné památky tak podávají svědectví o tematické a ideové jednotě různých oblastí středověké kultury.

Obr. 1.: *Vilém IX. Akvitánský* zvaný Trubadúr je považován za prvního jménem známého trubadúra.

Obr. 2.: *Pasionál abatyše Kunhuty, 1313-1321* Dedikační obraz, před abatyší Kunhutou sedící na trůnu pod baldachýnem, nad nímž jsou erby český, svatojiřský a svatováclavský, klečí vlevo kanovník Beneš a dominikán Kolda, předávající jí knihu, vpravo zobrazena převořiše a konvent svatojiřského kláštera.

Obr. 3.: Pečeť Přemysla Otakara II., V. typ užívaný roku 1271 – 1277, líc s obrazem trůnícího panovníka, rub s jezdeckým obrazem krále

Reinmar von Zweter

Báseň č. 149

Král, který touží vládnout všem
potřebným jeho pomoci, stal se teď i mým
vladařem:
jak by mě mohl postrádat, rozdává-li tak tuze rád!

Zvlášť cení chválu, cení um,
častován sladkou přízní ctných paní, patří ke
kupcům.,
jež láká leda to, co smí si pouze ryzí srdce přát,

jen žízeň po počtách vždy těžko tiší,
třicet poet knížecích má cenu nižší
než pocta, které on si žádá.
Nesluší slunce lépe ránu
než nám i nebeskému Pánu
český král, jeho vzácná koruna i vláda.¹⁵¹

Obr. 4.: Reinmar von Zweter, Kodex Manesse, 1. pol. 14. století Reinmar von Zweter se pravděpodobně narodil okolo roku 1200. Ví se o něm, že se od roku 1234 krátce zdržel na dvorech vévody Leopolda VI. z Rakouska ve Vídni a krále Václava I. z Prahy.

¹⁵¹ Viz seznam vyobrazení a příloh, Příloha I.

Meister Sigeher

Báseň č. 8

Na celém světě není král,
který by nad našeho krále v ctnostech vynikal,
který by vydobyl pocty tak neskonalé.

Velikost jeho života
tkví v tom, že zdědil štědrost krále Fruota
a moudrost Šalamouna krále.

Nejen však oni dva, i rytíř Artuš sám,
mu předal slávu svoji.
Věhlas té trojice, jenž sahá ke hvězdám,
se v králi Václavovi pojí.
Toť ten, v němž ochránce má český kraj
a který nade vším jak měsíc máj
nade měsíci ostatními stojí.

Báseň č. 18

Král Alexander vyzbrojí
a na Peršana vede svůj lid skvělý,
on slavně jej a krásně vystrojí
vyzbrojí,
jako by samí králové to jeli.

Tak alexandrovský duch povede
vojáky stejné, kteří odevšad se sjeli,
jak Alexander mocný vojsko vybrané;
řeknete:
slavnější, než je kdy král měli.

Takový král je Otakar, Čech smělý:
srovná spíš
hory a doliny a stráně, chce-li.
Štaufovec tento stoupne letos ještě výš:
uslyšíš
o větší cti, než o jaké kdy pěvci pěli.

Obr. 5.: Meister Sigeher, Kodex Manesse, 1. pol. 14. století. Pravděpodobné je působení mezi roky 1250 a 1270, totožné se „Sicheriem jokulátorem“ z Metz. Se svou hlavní politickou řečí stojí v řadě vedle Reinmara von Zwetera (miniatura 112).

Báseň č. 7

Ze čtvera mužů jeden výš
míří dík Štěstěně, jež další tři pak níž,
nejníž a vposled nejvýš nese na svém kole.
Vy miřte nejvýš, pane králi!
Kdo sedí nahoře, ten se všem strážným vzdálí,
kdo sedí proti němu, končí zase dole.
Chcete-li získat, králi, trůn a nabýt moci,
chopit se tedy vlády,
všem s láskou k Bohu buďte štědře ku pomoci,
dbalý vždy moudré rady,
zvláště když jste předčil otce v růstu pokladnic:
Alexandra, jenž neuskrbilil nikdy nic,
svět, vězte, slaví dodnes bez výhrady!¹⁵²

Fridrich von Sunburg

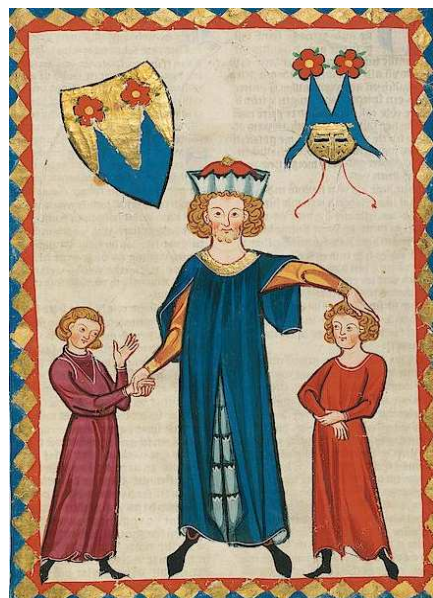
Báseň č. 53

Žil kdysi mocný Kosdras král;
z rudého zlata si зробil
trůn s nebesy a hrad, jenž byl veliký spíš než malý.

Vysoký ulil kolem val,
ze stříbra bílého byl.
Kdyby to vše, co Kosdras měl, patřilo Českému
králi,

tu Český král, jenž se nechmuří
pro nějakou tu ztrátu,
by rozdal stříbrná cimbuří
i trůn, vytepaný v zlatu.

Českého krále dar nermoutí:
rozdává štědrou dlaní,
a sotva by dokázal usnouti,
má-li co na rozdání.

Obr. 6.: *Friedrich von Sunburg*, Kodex Manesse, 1. pol. 14. stol. Minesengři měli původ pravděpodobně v ministerské rodině ze Sonnenburgu, byli ve službách stejnojmenného benediktinského opatství a pocházeli od Sv. Lorenza z Pustertalu. Sloky písní tradované v Manessově kodexu vznikaly mezi roky 1250 a 1275.

¹⁵² Viz seznam vyobrazení a příloh, Příloha II.

Báseň č. 52

Kde sedm týdnů český král
s královskou slávou bojoval,
kde dobře dvacet pevností
vzal – v zemi uherské – já s ním byl všady.

Přes Dunaj most vzdor Uhrům postavil,
ten dlouhý tisíc loktů byl,
řek osm potom přemostí –
a Bratislavy dobude pak útokem bez vady.

Altenburg zřel jsem obléhat
ze všech stran, na vodě a na souši,
Miesenburg nemoha vzdorovat
- věže i valy mu rozmetal – se sotva bránit pokouší;
a Huny od té chvíle
- bylo jich třicet tisíc snad-
on začal do Rábnice hnát
(jich mnoho utonulo) daleko na tři míle.¹⁵³

Neznámý autor

Bitva s Čechy

43 Vojska se shlukla do šiků
I včetně praporečnicků,
zazněl vír bubnů, zatroubili
a už se hnuly zbrojné síly
přepevným krokem, odhodlaně
a na rtech s písní „Jménem Páně“.
Leckoho trápil žal
a přitom oplakal
svůj hříšný život, jeho cenu,
své dítky i svou krásnou ženu.
I nepřítel se hnul, už tvoří
šik a jen plachtoví vstříc moři
se rovná jeho korouhvím.
A co král český? Co je s ním?
Aj, hledím na lva z hermelínu
a na červenou kožešinu,
panovník sedá do sedla
a už se také pozvedla
síla lví proti síle orlí.
Jak oř i pán teď pro boj horlí,

¹⁵³ Viz seznam vyobrazení a příloh, Příloha III.

kůň zaržál, dupe, uzdu hryže,
král šťastný, krásný, prostý tíže
strachu a v hrdém domnění,
že ví, čím srdce odmění,
chce nadchnout svůj voj pro touž věc,
a proto i svůj praporec
svěřuje pánu vzácnému
a vezdy slávychtivému:
„Ctný rytíři, zde tobě dám
svůj prapor, grunt, ba život sám,
schránu své cti a štěstí země,
[...]

Vládci si nasazují přílby
a počnou koně pobízet:
„Kupředu, moji milí, vpřed!“
Každý se odporoučí lásce
svých bližních, neboť vše je v sázce,
majetek, duše, život, čest.
Kolik jich vyrazilo svěst
boj, nevím, řekl jsem už dost!
Vtom hle, oř sama vznešenost,
lva s orlem, svého pána, nese,
mladí i staří, nemylte se,
ten muž je jejich řádnou hlavou,
mužnost má teď vrch nad zábavou,
ne, dnešní klání má stát víc
než koně! V záři korouhvic
už vyrazí voj proti voji,
kdo však by padl v onom boji
do spleti koňských údů, těl,
nad tím by se prach rozletěl,
svým příkrovem ho zasypal,
a proto pravil římský král:
„Tvůrče všech divů, Bože můj,
mne hříšného dnes ochraňuj,
a mou čest, Pane, především.
Tvé věčné milosti kéž smím
svěřit svůj život, děti, paní,
poroučím ti je, kéž je chrání
všemoc tvé dobrotivosti!
Propůjč mi též dar chabrosti
vstříc nepřátelům, ve víře
a pro čest smělce rytíře,
dopřej mi [...]

Bože, ať můj štít, padnu-li,
posléze studem nezčervená:
„Vpřed! Svatý Jiří, tvého jména

se dovolávám v tomto boji,
at' ku pomoci nám též stojí
nebeská sladká Trojice!“
Poté se chopil přílbice,
nakonec sevřel meč a štít,
už neváhaje vyrazit
vstříc pohledům svých nepřátel.
Král hleděl na krále. Co chtěl?
Vyjevit chrabrost, žár i hněv!
Po černém orlu bílý lev
zaslídil jako divočák,
dychtivostí mu planul zrak,
pěst obou ani na vteřinu,
popobízena srdcem k činu,
nepovolila pyšné síle,
a český pán zvlášť zarputile
takovou možnost odmítal:
mě nepředstihne římský král!
Hrdě však orel přede všemi
zamával svými perutěmi
lvím pařátům a drápům vstříc.
A oři? Ti mdlí čím dál víc,
paří se, huby jim pění,
klopýtají, zle poranění,
krok co krok, bědně, pomalu.
Mezitím v prudkém přívalu
obou vojsk vládci zmizeli.
Teď prostě Boha, může-li
jim život zachovat, ctné paní!
Bědujte, plačte bez ustání,
i koně už jim padli, vskutku,
ta strast je hodna mého smutku,
chrabrost však dál bdí s oběma!
Český lev proti sobě má
i lva i orla, dvojí moc!
Ba, s čerstvým koněm na pomoc
přišel teď právě Římanovi,
čímž byl s to nikterak, žel, nový
čin k mému hoři vykonat:
způsobit Čechův zhoubný pád!
I bylo vidět na válčišti,
jak ze vzácného srdce prýští
vroucí krev, jak se loučí s pánem,
vládcem Čech, v prachu před Římanem.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Viz seznam vyobrazení a příloh, Příloha IV.

Parzival

Ukázka z jedenácté knihy. Po mnohých dobrodružstvích se statečný rytíř Gawana dostává do domu převozníka. Tam zjišťuje, že blízký hrad i tamní dámy sužuje kouzelník a chce se je vydat zachránit. Rodina převozníka ho od plánu zrazuje a nechce mu sdělit žádné podrobnosti. Rytíř naléhá tak dlouho, dokud mu převozník vše neřekne a nepřipojí cenné rady. Rytíř uposlechne všech rad a dostane se do hradu. Zde přestojí všechna nebezpečí, ale v boji je zraněn. Tamní paní se ho ujímají. V závěru knihy se autor představuje a prosí dámy o soud nad ním i nad jeho dílem:

553 Únava zmohla Gawana,
zavřela mu až do rána
víčka, pak s časným svítáním
přistoupil k oknům, přímo k nim,
skla se v nich skvěla bohatě,
otevřeno však v komnatě
bylo jen jedno z celé řady,
vyrazil tedy do zahrady,
ptačí zpěv zněl, vál čerstvý vzduch,
10 i usedl tam nazdařbůh
a brzo spatřil hradní paní,
známé už z večerního klání.
Ze síně opět vyhlížely,
vzhled přemnohých byl vskutku
skvělý,
i pomyslel si: jaký div
ty dámy nikdo jaktěživ
snad neviděl snít noční sen,
cožpak už nastal nový den?
20 K počtě těch paní měl bych snad,
řekl si, ještě chvíli spát,
a zakrátko už dřímal dál.
Dívčin plášť, jímž se zakrýval,
přitáhl si až k mužné hrudi.
Zdali ho vůbec někdo vzbudí?
Z otcovy vůle nikoli,
Sama však o své úkoly
postarala se panice
dobře: jak vyšla denice,
ihned se z ložnice své matky
vydala ke spícímu zpátky
554 a na koberec před ložem
v posláním sloužit, arci ctném,
usedla, zas co dobrá panna.-
Za mnou by večer ani zrána
nepřišla domů jako host
tak luzná Paní Událost!
Gawan se vzbudil zakrátko
znovu a vida děvčátko

Obr. 7.: *Wolfram von Eschenbach*, *Kodex Manesse*, 1. pol. 14. století
Wolfram von Eschenbach se narodil nejspíše okolo roku 1170 ve Francii, ale sám sebe nazýval Bavorem. Mimo jiné pobýval na dvoře milovníka umění lantraběte Hermanna V. z Thuringenu, kde pravděpodobně potkal Walthra Walthra z Vogelweide. Poté psal mezi lety 1200 a 1210 veršovaný román „Parzival“.

10 usmál se na ně upřímně:
 „Žehnej vám Bůh, že kvůli mně,
 panno, jste dnes tak časně vstala
 a sebe takto potrestala,
 jak se vám nyní odvděčím?“
 Panice řekla: „Ale čím,
 pane, se odvděčovat? Dost!
 Mně stačí vaše náklonnost,
 chci slyšet vaše pokyny,
 neopomenu jediný,
 20 jste náš pán, jsme vám oddáni
 pro vaše milé konání
 a máme je též na paměti,
 jak otec, matka, tak my děti.“
 „Jste tu už dlouho,“ pravil, „ano?
 Kdybych byl vaše kroky, panno,
 zaslechl, řekl bych vám hned,
 zda bych směl od vás vyzvědět,
 a tím i obtěžovat vás
 otázkou, pročpak tráví čas
 tolik dam už dva dny tam v síni
 při hradních oknech. Proč tak činí?
 555 Prosím, vás, povězte mi víc!“
 „Můj pane, neřeknu vám nic,“
 polekala se panna. „Já ne!
 [...]

556 Gawan však řekl: „S ničím není,
 pane, se třeba skrývat, dění,
 jež vyvolalo dívčin žal,
 tkvělo v tom, že jsem vyzvídal
 taj smlčený spíš kvůli mně.
 Račte mi tedy upřímně,
 je-li vám libo, pro můj klid
 mé služby nyní oplatit
 a bez okolků povědět,
 10 co nevím, ačkoli znám svět:
 to množství načesaných paní,
 libých a luzných k nepopsání,
 to je věc pro mne neznámá!“
 Pán zalomil jen rukama:
 „Proboha prosím, dost už s tím,
 s tím nebetyčným trápením!“
 „Lituji, že vás to tak trápí,
 ale co je to za útrapy,
 plynou-li jen z mých otázek?“
 20 „Dopravdy, jste pravý rek,
 že se tak zarputile ptáte,
 bojím se však, že vykonáte
 nemálo srdcelomných skutků

na vrub svůj, k převelkému smutku
mých potomků i k tíži mé,
to jest všech, kdož vám sloužíme.“
Pan Gawan řekl: „Povíte mi,
co chci, či zůstanete němý?
Váháte-li vy, pak už sám
se rychle se vším obeznám!“
557 Hostitel řekl: „Nejsem rád,
pane, ba, musím litovat,
že nemíníte ustoupit.
Půjčím vám tedy vlastní štít
a připravte si zbraň i zbroj,
jste v Zemi Divů, hrozí boj,
hrozí vám Lože Divů, pane,
a strasti dosud nepoznané
na Hradě Divů, ano, tam!
[...]

Až z Provensálska mezi nás,
Němce, se dostalo to dílo
10 a do puntíku ozřejmilo
to, co já, Wolfram z Eschenbachu,
představil jsem vám beze strachu,
že chybím, zcela vědomky
ve shodě s mistrem: potomky
i původ hrdiny, jenž, zdá se,
došel též v ústret vlastní spáse.
K štěstí mu bylo pomoheno,
čemuž dnes chci dát pravé jméno:
20 kdo skončí život, jak se sluší,
a Bohu odevzdá svou duši
s tělem, jež hříchů uchrání,
ten získá rovněž uznání
světa, že žil vždy ctně a zdárně
a že se nenamáhal marně.
Od laskavých a moudrých dam
mně nakloněných, nečekám
pak nic než slůvko, jak si cení
zvláště konce mého vyprávění,
od jedné z nich však sladký dík
přijme rád věrný služebník!¹⁵⁵

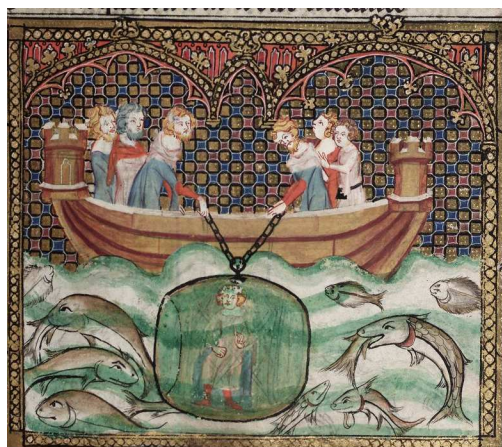
¹⁵⁵ Viz seznam vyobrazení a příloh, Příloha V.

Ulrich von Etzenbach

ALEXANDREIS

Ukázka ze šesté knihy. Alexandr Dareia stále pronásleduje a dobývá perská města. Dareiosovy nejbližší Bessus a Narbasones svého krále přemlouvají, aby se vzdal koruny, ten však odmítá. Alexandrův vyslanec marně varuje Dareia před zradou. V závěru knihy básník apostrofuje svůj literární vzor:

- 16225 Ulrichu z Türlinu, náš mistře,
já tvořit verše stejně bystře
jako vy naučil bych rád
vznešená srdce oplakat
neštěstí ctného hrdiny,
to, k němuž došlo bez viny
jeho co ducha poctivého,
šlechetného a oddaného!
Té duši bez poskvrny, ryzí
zločin i hanba byly cizí
právě tak jako klam,
naopak, pravím vám,
pomáhal potřebným,
petenty štedřil vším,
přemnoha dary, nejen slovy,
tak, jak se sluší císařovi,
vždy roven velkým panovníkům,
dbal o svůj lid práv dobrým zvykům,
jež měly podobu
stálou až do hrobu,
Bůh ctnému císaři
přál, kéž nás obdaří
stejným: svou říší
16248 ve věčné výši!¹⁵⁶

Obr. 8.: *Alexandr v mořských hlubinách*, Romance o Alexandrovi, 1. pol. 14. století

¹⁵⁶ Viz seznam vyobrazení a příloh, Příloha VI.

Ulrich von dem Türlin

ARABEL

V prologu eposu básník oslavuje boží všemohoucnost a prosí Stvořitele o pomoc pro svou tvorbu. Pak se představuje a sděluje svůj úmysl vytvořit předhistorii díla Wolframa von Eschenbach. Následuje oslava dvorské lásky a žen, jenž vrcholí velebením českého krále:

VIII/15 Tomu, jež moje srdce zdraví,
přesladké paní lásku přeji;
jest země Česká vlastí její,
kdež mnohá srdce hojí bez únavy.
- Toho mám na mysli, jež kdekdo slaví
za to, že šlechtný je král,
že radost, štěstí, mír nám dal.
Tož pozdravit chci Otakara,
jenž o čtyři země se stará.
Sotva jsou více od paní
králové oslavováni,
než on; jest od všech paní, panen
i před samotnou smrtí chráněn.
Je touhou žen král Otakar;
být v jeho službách roků pár,
VIII/31 byl by i pro mne převeliký dar!¹⁵⁷

Obr. 9.: *Ulrich von Türheim*,
klečí před Bohem a táže se ho o pomoc,
2. pol. 14. století

¹⁵⁷ Viz seznam vyobrazení a příloh, Příloha VII.

Zlomek Budějovickomuzejní

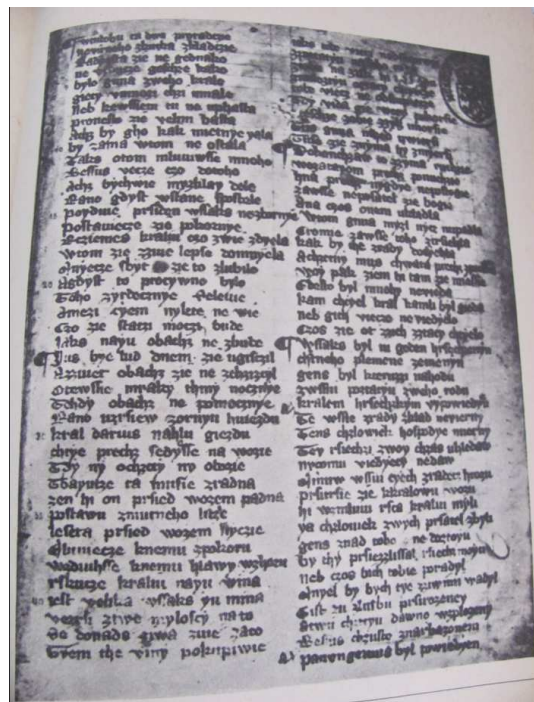
Ze staročeské *Alexandreidy* známe jen její menší část, a to podle sedmi rukopisných zlomků. Zlomky jsou nestejně velké a různého stáří. Mají toto označení: svatovítský (*Alx V*), jindřichohradecký (*Alx H*), vídeňský, (*Alx Vid*), budějovický (*Alx B*), budějovickomuzejní (*Alx BM*), muzejní (*Alx M*) a Šafaříkův (*Alx Š*).

Největší ze všech zlomků, *rukopis svatovítský*, uložený v kapitulní knihovně v Praze (sign. N 10), obsahuje 2 460 veršů, shodujících se s I., II., III. a se začátkem IV. knihy Gualterovy *Alexandreidy*. Tento rukopis je svým původem nejmladší ze všech zlomků. Naopak nejstarším zlomkem je *rukopis budějovickomuzejní*, který obsahuje dva souvislé listy se 346 verši, přimykajícími se k VI. a VII. Gualterovy předlohy. Budějovickomuzejní opis pochází z doby kolem 30. let 14. století:

Bessus a Narbazones se spikli proti Dariovi. Usmyslili si, buď že ho zajmou a vydají Alexandrovi, anebo že Daria zavraždí a sami pak budou vládnout. Narbazones proto radí Dariovi, aby na čas postoupil vládu Bessovi. Darius tím rozzloben chce Narbaona zabít, ale nakonec ustoupí prosbám i hrozbám Bessovým. Oba spiklenci se pak položí táborem opodál. Artabazus krotí zatím králův hněv a radí mu, aby se snažil zabránit roztržce mezi vojskem. Darius uposlechl, ale i přesto v jeho táboře panuje nepokoj.

V tu dobu ta dva proradce,
nevěrného skutka skládce,
radiesta se nejednako,
nevěduce ješče, kako
5 bylo jima svého krále
jěti, v mnoze či u mále;
neb ke všemu tu neúfásta,
pro něžto se velmi básta,
ač by jho kak mětně jala,
10 by sama v tom neostala.
Takž o tom mluvivše mnoho,
Bessus vece: „Co do toho,
ač bychvě myslilaj děle?
Ráno, kdyžť vstane s postele,
15 pojd'vě předeň, všakž nesborně,
postaviece se pokorně,
rcemež: ‚Král' u! co svě zděla,
v tom se svě lepše domněla,
mnišce, ž' byť se to sl'úbilo;
20 a kdyžť to protivno bylo,
Toho srdečně želévě.´
A mezi tiem nikte nevie,
co se státi moci bude,
jakž najú obáč nezbude.“

25 Juž bě l'ud dnem se ujistil
a svět obáč se nezčistil
ote všie mraky tmy nocnie.
Tehdy obáč nepomocně
ráno uzřev zornů hvězdu
30 král Darius, náhlú jézdú

Obr. 10.: Zlomek budějovickomuzejní, 1. pol. 14. století

chtě přeč, sedieše na voze.
Tdy ni o čsti ni o Boze
tbajúce ta muže zrádná,
sen hi on před vozem padna,
35 postavú smutného líce
ležeta před vozem nice,
mluviece k němu s pokorú,
vzdvihše k němu hlavý vzhóru,
řkúce: „Král’u, najú vina
40 jest velika, všakž ju mina,
vezři z tvé milosti na to,
že, doňadž svě živa, za to
tiem té viny pokúpívě,
jakž tebe viac nódstúpívě
45 s postatu našeho rodu,
s tobú za zisk hi na škodu
s milost’ú ostati chtivce,
tebe viac neodstúpiece.“

Tdy vide je v téj pokoře,
50 stešče sobě, slz unoře;
tuž jima inhed uvěři,
tuže se s nima hi smieři.

Donončav to s sima rúče,
vozatajóm přeč ponuče,
55 hna přeč, nikdie nepostoje,
zavše nepřátel se boje.
Ana, což o něm ukladla,
v tom jima mysl nic núpadla,
kromě zavše toho střehla,
60 kak by té zrady dotiehla.
A čstný muž chváta přeč spěše,
voj pak sem i tam se mieše,
kdežto byl mnohý nevěda,
kam chtěl král, kam-li byl jeda,
65 neb jich viac nevědělo,
což se ot sich státi chtělo.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Viz seznam vyobrazení a příloh, Příloha VIII.

Obr. 11.: *Dlaždice z hradu Zvíkov s mytologickými a heraldickými figurami, po obvodu dvou se vinou německá dvojverší.*

Obr.: 12.: *Ota IV. Se šípem, askánský příbuzný Václava II., je dodnes počítán mezi velké minesengry a válečníky své doby. Markrabě Otto IV. z Brandenburgu (1266 – 1309) nesl přízvisko „Se šípem“. Při obléhání hradu ho trefil šíp do hlavy. Špičku šípu nechal – navzdory doktorům – 1 rok v ráně.*

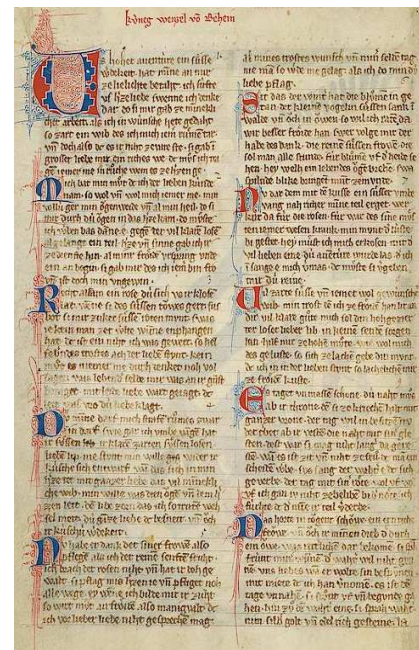

Obr. 13.: Vyobrazení králů Přemysla Otakara II., Václava II., a Václava III s manželkami Kunhutou, Jitkou a Eliškou, rukopis Zbraslavské kroniky

Král Václav II.

Píseň I

- 1 Mé nitro tají příběh – znám pravou vznešenost,
láska ji za mnou posílá;
tak šťastný jsem, že vzdychám sladkým
vědomím,
že právě ji mám rád, že ona je můj skvost,
5 Nikomu není nemilá,
je krásná jemná žena – vždy pyšnit se jí smím,
blížeji nelze jíti, nač tedy mámení,
veliká radost s sebou nese trápení
a na tom se nic nezmění,
10 má láska je mé vězení.
- Mne opanovala ta sladká skutečnost,
mé srdce tluče blažené,
je ráj mých očí, touha, nevýslovná slast,
očima do srdce mi vešla jako host,
15 a tak jí sloužím, vznešené,
však předlouho již musím verš za veršem klást
mé srdci i mé smysly slouží mé výsosti,
jí – počátku i zdroji mé čiré radosti:
a díky této milosti
20 jsem šťasten – na tom nedosti.

Obr. 14.: Básně Václava II., Kodex Manesse, 1. pol. 14. st.

Jak růže, která vydá svůj první skvoucí květ,
co v jitru touží rosu pít,
své rty sladší než cukr, ty mi poskytla,
snad ještě žádný muž, co jich jen nosí svět
25 polibkem nebyl více zpit,
ty chvíle blažená, jež jsi mi zasvitla!
Nevylíčím svou radost, jíž jsem se nenadál,
s ní tolik přízně, štěstí mi dobrý osud dal,
však radost záhy zahnal žal:
30 plakala radost, žal se smál.

Lásce však chybí důvod, proč by mne trestala:
ač objal jsem tu krásnou paní,
ji, milou, jemnou, sladkou, v bílé nahotě,
i přesto, co jsem řekl, nevinná zůstala,
35 bylo to cudné objímání.
Jen srdcem miluji, ač tehdy v temnotě
láska mne sžírala, když jsem ji uviděl,
mé smysly bouřily, uhasit jsem však chtěl
svůj oheň, který plál a vřel,
40 já k její ctnosti úctu měl.
Kdo hledí si své dámy tak jako tehdy já,
tomu ať díky vzdávají,
já růži nezlomil, ač mohl jsem ji mít,
do srdce jsem ji zamknul, v mém srdci
domov má.

45 Aj, pomyslí-li potají,
že ona bude dále v nevinnosti žít,
jde láskou lásku líčit? Že jsem miloval?
Svůj nešťastnější den s ní prožít jsem si přál,
ač jsem nejbliž nepoznal,
50 nikdy jsem v lásce nebyl dál.

Píseň II

1 Když květy stříbří mráz a kraj zasype sních,
i ptáci mlčí, v tichu spí,
háj stojí opuštěný,
mohu vám poradit, jak smát se za dnů zlých.
5 Díky všem, kdo se dovtípí!
Za družky mám ctné ženy,
podobají se pestrým květům,
co v zimní době rozkvétají,
hej, v očích, tam jim jiskry hrají,
10 rozmarný pohled jen – a rety přilnou k retům.

A za polibkem spěchá sladké objetí,

Obr. 15.: Václav II., Kodex Manesse, 1. pol. 14. století
Zde zobrazený je král Václav z Čech (1271 – 1305), který byl 1297 v Praze korunován na krále. Během svého regentství se stal pražský dvůr centrem německé poezie.

to léno lásky, darů dar!
Kdo upíše se růžím,
roznemůže se láskou, bude její obětí,
15 vždyť polibek je něžný svár.
Hej paní, co ti dlužím,
má drahá, svět mne těší,
o lásce zpívám si tak rád,
tu píseň odpustíš mi snad.
20 Hnát oře kvůli jiné? Chci být tvůj sluha pěší.

O Tobě dobrá paní, přemýšlím nocí, dnem,
jsi útěchou, co vskutku těší
- i přesto budu ctnostný.
Tvůj běloskvoucí půvab je ozdobou i snem,
25 jsem muž a muži často hřeší.
Mne ťaly lásky ostny
a ctností opouštěly,
jen úsměv tvůj mne zachránil,
z něj načerpal jsem nových sil,
30 mé rty se opět smály, když oči tebe zřely.

PÍSEŇ III

1 „V jasné nádheře svítá,
tma stále není sytá,
však prudkým úsvitem oblaka jsou zpitá:
na trůn chce nyní nastoupit den.
5 Vyhnal noc prolíbanou,
tmu srazil mocnou ranou.
Tak jest, stín noci ustupuje stranou,
jas přibývá, již dní se den
a milenci se loučí,“
10 zpíval svou píseň strážný, „než se slunce stočí,
než den nabere síly,
ó vstaňte, ó vstaňte, nemohu Vám dopřát ani malou chvíli,
láska se víc než všeho bojí cizích očí“.

Strážného píseň teskná
15 vzbudila paní ze sna,
i rytíř procitl, a sotva hlesna
rozhlížel se po temné síni.
Řkouc: „Příteli mé slasti,
strážný nás chce jen zmásti
20 a překážky se snaží klásti.
Odměnu velkou dám mu nyní,
noc hledí okem vraným.“
Vyšla ven z komnaty, jdouc krokem uspěchaným:
řkouc „Ty, přijď před komnatu“,

25 a dál: „Dej přednost mému stříbru, drahokamům, mému zlatu,
nech obejmout mne znova s druhem milovaným.“

„Co chtěl jsem, také mám,
děl strážný. „Pozor dám,
vždyť s tajnou láskou chce být dobrý rytíř sám.

30 Až zazpívají ranní drozdi,
tajné znamení dám vám znova,
a rytíř, ten ať na má slova
odcválá do dále, kde temný les jej schová,
však běda, ať se neopzdí.“

35 Oba se radujíce,
v objetí splynuli, byli dvě úst, dvě tváře,
je mnoho něžných darů.
Dlouho si spolu v lásce hráli a hořeli dál
v tajném žáru.

40 Tak zdařilo se mnoho za první ranní záře.¹⁵⁹

Obr.16.: *Konrád von Würzburg*, Kodex Manesse, 1.pol. 14 století.

Měšťan Konrád z Würzburgu nese své jméno pravděpodobně po francouzské vlasti. Tam se okolo 1220 – 1230 narodil. Později bydlel v Basileji, kde 1287 zemřel. Slavný je kvůli své epické básni jako „Engelhard“ a „Trojská válka“.

¹⁵⁹ Viz seznam vyobrazení a příloh, Příloha IX.

Heinrich von Klausner

Legenda O Panně Marii

V jednom biskupském městě žil klerik, kterému v raném dětství zemřel otec. Šel tedy do škol a vše, co se naučil, si dobře zapamatoval. Nejvíce si však zamiloval Pannu Marii, a kdekoliv uviděl její podobiznu, poklekl a pomodlil se Otčenáš a Zdrávas. Každý rok se po čtvero mariánských svátků postil o chlebu a vodě. 15. srpna šli klerici do chrámu zpívat. Náš žáček byl tak chudý, že neměl ani boty, a bos do kostela nesměl. Schoval se proto do temného dómu již v předvečer svátku a v noci Neposkvrněnou Pannu prosil, aby mu boty darovala. Jeho představený jej však v kostele našel a ze svatostánku vyhnal. Na druhý den ráno se chlapec vplížil do chrámu a vmísil se mezi své spolužáky. Jeden z nich jej však prozradil a klerik musel znovu pryč. Smutně vyčítal Panně Marii, že mu nepomohla, a znovu ji prosil o obutí. Když jeho prosby i nyní zůstaly oslyšeny, promluvil žák k obrazu Svaté Panny: „Ačkoli mi odepřeš pomoc, odměním se ti stonásobně a oději tě od hlavy až k patě.“ Za každou část oděvu odříkal student stokrát Zdrávas, dohromady jich bylo rovných šest set. Když svou modlitbu dokončil, uviděl jak z obrazu sestupuje překrásně oděná paní a na jejím šatu se skvěje šest set modliteb Zdrávas, vyšitých zlatou nití...

582 Poslední z modliteb již lkal,
 již umdléval, již umlkal.
 Vtom spatří Jasnou Paní,
 v úžasu hledí na ni,
 na oltář, jeden plamen
 háv, samý drahý kámen.
 Koruna rudě zlatá,
 přeskvostná, svatosvatá
 jí z čela vůkol září
 nebeskou svatozáří.
 Z těla jí plynul bílý jas,
 božská moudrost, ta krása krás.
 I sedm planet bylo s ní,
 skvěly se v září východní
 - měsíc i slunce zapadly
598 a hvězdy ztmavly, uvadly...

Bohorodička chlapce pozdravila a řekla. „Za šaty, kterými jsi mne oděl, ti splním jedno přání.“ Nyní se však klerik urazil a Svaté Panně několikrát po sobě vyčetl, že jej neobdarovala botami tehdy, když ji o to prosil. Panna Marie se však usmívala a dala chlapci na vybranou: buď se stane biskupem a ve svém úřadu stráví třicet let, nebo jej ona sama za tři dny přijme do nebeského království. Chlapec si vyvolil druhou možnost.

Za jeho věrnost mu svěťice odhalila tajemství svého nanebevstoupení i způsob, jakým její duše i tělo putovaly do nebe. Poručila chlapci, aby ten to zázrak sdělil celému světu. Představený klerikovi nejdříve nevěřil, pak ale prohlédl, prosil studenta o odpuštění za to, jak hrubě se vůči němu choval, a zázrak se svými žáky zapsal. Klerik se mezitím vydal ke své matce, kde třetího dne skončil. Jeho duši odnesla Panna Marie do nebe.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Viz seznam vyobrazení a příloh, Příloha X.

Lejch O Panně Marii

- 1, 1 Aj, sedí krásná paní
královna požehnaná
- tak pohlédl jsem na ni
těhotná – přesto panna.
5 Ač viděl jsem ji samu,
má dítě ve svém lůně,
dvanácte drahokamů
spatřil jsem na koruně.
- 2, 1 Jen hled'te:
svatá sluje,
ozařuje
nebe, nad nímž pluje:
5 onoho, jenž z ní vzejde,
spatřila paní v místě, ó jistě,
kde sedm svícňů plane,
on změnil se
hned potom
10 v beránka, jehož bytem
je pohoří Sion zvané.
Svatou prací
minesengra
jata byla
z Míšně.
paní milá,
roku
15 korunu si z květů vila.
katedrální
Beránek či holubice
bude Vaším synem? Čím vínem
je lůno obtěžkané?
Nepochybují
20 o tom,
že z vína v révě skrytém
božský plod uzraje, Pane.
[...]
- 10, 1 „Já dám se poznat, lze mne znát,
jsem pevnost krále, mračný hrad.
Mé věže strmí beze změny,
mé stěny
5 vylíčeny
motivem lilií, jež voní
a všechny se mi k trůnu kloní.
Kvítí mých cest je vonné. Vzyváš-li mne,
balsám jak lék tě prolne.

Obr. 17.: *Heinrich von Meissen*,
Kodex Manesse, 1. pol. 14. století.
Frauenlob je přezdívka pro

a spruchdichtera Heinricha

Narodil se pravděpodobně okolo

1250 v Míšni. Kde obdržel na

škole vzdělání učence a básnické
zaškolení.

- 10 Odívá mne jen slunce svit
a bez tohoto šatu nemohu již být.
Měsíc se připlul položit
k mým nohám.
Pomáhám všem.
- 15 Duch Svatý za to velebí mne.
Sestro! On mne tak oslovil,
prý jsem tak mladá. Promluvil:
„My chceme ji, my Pán všech vlastí,
ve slasti
20 k sobě klásti“,
ač lůno muže nepoznalo,
jen slyšte dále, co se stalo!
Prý po mých ňadrech, kůži, milý touží,
mandragora dech úží,
25 v malé chvílce mne uspala,
na prahu vlastních dveří jsem ve snu dřímala.
Jen spící jsem jej poznala,
v touze po mně
neoblomně
30 prostoupil mnou jak vláha růží.
- II, 1 Když věčný kovář z nebe
udeřil kladivem v můj klín,
sedmeru svátost do rána
ukul. Poznal mne ten, kdo nikdy nepoznán
5 dlí u Pána,
jsem neposkvrněná, od něho těhotná,
věc tajemná:
trojí byl Pán,
troje vína mnou protékala,
10 čekám své dítě od Pána.
Můj ženich mne tu miloval
až do rána.
Vzlédna k němu, v ten okamžik – byl mladý hned,
rozjásalo to nebešťany.
15 (Jak vyzpívat jen píseň hrdé panny!
Kéž všemu, co jsem řekl, nikdy není hany.)
Má ňadra že jsou sladší nad víno, to mi děl,
jak v domě se v nich uzavřel,
poznal mne ze všech nejvíc,
20 on, jenž se do mne uzamknul!
Kdo mne to do údolí zval
a liliovou píseň lásky pro mne hrál?
Já jsem ten sál,
kde Evě vinu dali, kde velký soud se dál.
25 Čas v tichu uplýval.
Hleď každý, hleď:
mým svítáním se celý obzor
rozednil, jak oheň vzplál,

- nový den střídá starou noc.
 30 Já jsem váš grál,
 co bídu překoná, má nekonečnou moc.
 Kojím syna z fialkových polí,
 parožím v rukou biji jako holí,
 jelení korunou, co každou kletbu skolí.
 35 Ostrými nástroji přetnu řád odvěký,
 obruč zla praskne navěky.
 [...] ¹⁶¹

Obr. 18.: Jan Lucemburský, iluminace k Machautově skladbě *Le Jugement dou Roy de Behaingne* (Soud českého krále), *Œuvres poétiques*, 1350-1355

Básník se stává svědkem sporu mezi mladou dámou a mladíkem. Přou se, kdo z nich je nešťastnější, zda mladá dívka, které zemřel milenec, nebo rytíř, který miluje ženu, jejíž srdce ale patří jinému. Chtějí, aby je rozsoudil schopný soudce. Básník navrhuje, ať se nechají rozsoudit českým králem. Jan po vyslechnutí rádců rozhodne ve prospěch rytíře.

Guillaume de Machaut

Přátelská útěcha

V paměti krále Čechů měj,
 jenž do Francie, Němec jel,
 do Lombardie, Savojska,
 do země dánské, Uherska,
 do Polska, Krakovska a Ruska,
 do Litvy, Mazovska i Pruska
 dobývati čest rytířskou.
 Ten léna štědrou rukou svou
 i zlato, šperky rozdával
 a nic než čest si nenechal.
 Věru jí víc měl než kdo jiný,
 jsa nejčestnější mezi ctnými.
 Mé srdce vždy ho velebí

Obr. 19.: Guillaume de Machaut, plavící se po řece, BNF Français 1584, 14. století

¹⁶¹ Viz seznam vyobrazení a příloh, Příloha XI.

za to, že vzal mě do služby.
V své štědrosti byl bez únavy
[...]

Když bohatství jej uvítalo
v městě, tu pokaždé se stalo,
že utrácel a rozdával,
až neměl, co by komu dal.
Však zato doma jeho sídlo
pohodlím žádné nepředčilo.
Přisahám, že jen pravdu píš, i
když tvrdím, že ho nepřevýší
sám císař římský mocí svou
aniž pak duší šlechtnou,
že nikdy neváhal by jít
Jan s mocným soupeřem se bít
třeba i v jeho vlastní zemi.
Byl oblíben a lidmi všemi
milován, neboť odměnil
každého, kdo mu posloužil.
Tak statečně si stále ved,
že šlechtice nepoznal svět,
jenž dokázal by, byť jen den,
v jeho zemi dlít táborem.
A jak se v Čechách zachoval?
V dobrém i ve zlém, všechny král
dokázal změnit na poddané,
buď silou přátel nebo zbraně.
A byť se všichni vzpírali,
nakonec zápas prohráli,
neboť král – pro svou větší slávu –
neváhal srazit pyšnou hlavu.
Pak vytáhl v zem durynskou,
kde v Esselingen s družinou
tak statečně znal bojovat,
že obdržel rytířský řád.
Boj s nepřítelem v řece ved
bez lítosti, že voda hned
do hloubi jako dokola
se rudě krví zbarvila.
Tak nepřátele porážel
a čest i prospěch z toho měl.
Pak do Bavor se vypravil
a pod korouhví shromáždil
lid, který za vedení jeho
zničil vévodu rakouského.
Uprostřed bitvy uchopil
jej za přílbu a donutil
s ním rovnou na Křivoklát jet,
kde není liliový květ,

neb mrazí tam, i když je léto.
Byl jsem tam, věřte, pravda je to.
[...]

Den a půl by mi nestačil
k tomu, bych stručně zachytil,
co velkého kdy vykonal.
S nepřítelem jednal ten král
tak, že mu spravedlivý trest
upevnil obdiv, úctu, čest.
Než rozžehnal se s životem
učinil syna markýzem,
vévodou, hrabětem i králem,
a to jak zbraní, tak i právem.
Tím zajistil mu celou říši.
Více už o něm nenapíši,
leđa že dosáh, čeho chtěl.
Kdybych vám, lidé, radit směl,
střeďte si toto poučení;
pro vaše srdce lepší není.
O tom, co dělal za Rýnem,
pomlčím, neb je známo všem,
rytíři, poutníku i paní,
že bez hany tam vlád svou zbraní.¹⁶²

Obr.: 20.:
*Freskový cyklus
svatojiřské
legendy – Jiří
zabíjí draka, stěny
rytířské síně,
Jindřichův Hradec,
1.pol. 14. století*

¹⁶² Viz seznam vyobrazení a příloh, Příloha XII.

11. Seznam vyobrazení a příloh

- 1) *Vilém IX. Akvitánský*. Paříž, Bibliothèque nationale de France, sign. BNF Français 854 (ze 13. století). Přístup z: [<http://www.bnf.fr>]
- 2) *Pasionál abatyše Kunhuty*. Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XIV.A.17 (1313-1321), fol. 1v. Přístup z: [<http://www.manuscriptorium.com>]
- 3) *Pečeť Přemysla Otakara II.* [ŽEMLIČKA, Josef: *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*. Praha: Panorama, 1986, s. 192]
- 4) *Reinmar von Zweter*. Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Heidelberg, Universitäts Bibliothek, sign. Cod. Pal. germ. 848 (1300- 1340), fol. 323r. Přístup z: [<http://digi.ub.uni-heidelberg.de>]
- 5) *Meister Sigeher*. Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Heidelberg, Universitäts Bibliothek, sign. Cod. Pal. germ. 848 (1300- 1340), fol. 410r. Přístup z: [<http://digi.ub.uni-heidelberg.de>]
- 6) *Friedrich von Sunburg*. Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Heidelberg, Universitäts Bibliothek, sign. Cod. Pal. germ. 848 (1300- 1340), fol. 407r. Přístup z: [<http://digi.ub.uni-heidelberg.de>]
- 7) *Wolfram von Eschenbach*. Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Heidelberg, Universitäts Bibliothek, sign. Cod. Pal. germ. 848 (1300- 1340), fol. 149v. Přístup z: [<http://digi.ub.uni-heidelberg.de>]
- 8) *Alexandr v mořských hlubinách*. The Romance of Alexander, Oxford, Bodleian Library, University of Oxford, sign. MS. Bodl. 264 (1338-1344), fol. 50r. Přístup z: [<http://www.bodleian.ox.ac.uk>]
- 9) *Ulrich von Türheim*. Vídeň, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. Nr. S. N. 2643 (1387), fol. 161r. Přístup z: [<http://www.onb.ac.at>]
- 10) *Zlomek budějovickomuzejní*, Staročeská Alexandreida. [PORÁK, Jaroslav: Chrestomatie k vývoji českého jazyka 13. -18. století. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1979, obrazová příloha 3/]
- 11) *Dlaždice z hradu Zvíkov*. Sbírký zámku Orlický n. Vltavou. [KUTHAN, Jiří: *Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš*. Vimperk: Tina, 1993, s. 61]
- 12) *Ota IV. Se šípem*. Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Heidelberg, Universitäts Bibliothek, sign. Cod. Pal. germ. 848 (1300- 1340), fol. 13r. Přístup z: [<http://digi.ub.uni-heidelberg.de>]
- 13) *Vyobrazení králů Přemysla Otakara II., Václava II., a Václava III s manželkami Kunhutou, Jitkou a Eliškou*. Rukopis Zbraslavské kroniky. Jihlava, Archiv města Jihlava, úřední knihy a rukopisy, sign. 692 (1393), fol. 6r. Přístup z: [<http://www.mza.cz>]

14) *Básně Václava II.* Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Heidelberg, Universitäts Bibliothek, sign. Cod. Pal. germ. 848 (1300- 1340), fol. 10v. Přístup z: [<http://digi.ub.uni-heidelberg.de>]

15) *Václav II.* Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Heidelberg, Universitäts Bibliothek, sign. Cod. Pal. germ. 848 (1300- 1340), fol. 10r. Přístup z: [<http://digi.ub.uni-heidelberg.de>]

16) *Konrád von Würzburg.* Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Heidelberg, Universitäts Bibliothek, sign. Cod. Pal. germ. 848 (1300- 1340), fol. 383r. Přístup z: [<http://digi.ub.uni-heidelberg.de>]

17) *Heinrich von Meißen.* Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Heidelberg, Universitäts Bibliothek, sign. Cod. Pal. germ. 848 (1300- 1340), fol. 399r. Přístup z: [<http://digi.ub.uni-heidelberg.de>]

18) *Jan Lucemburský*, iluminace k Machautově skladbě *Le Jugement dou Roy de Behaingne*. Paříž, Bibliothèque Nationale de France, sign. Ms fr. 1586 (1350-1355), fol. 17v, Přístup z: [<http://www.bnf.fr>]

19) *Guillaume de Machaut*, Machaut passant la rivière. Paříž, Bibliothèque nationale de France, sign. BNF Français 1584 (ze 14. století), fol. 81v. Přístup z: [<http://www.bnf.fr>]

20) *Freskový cyklus svatojiřské legendy – Jiří zabíjí draka.* Jindřichův Hradec, stěny rytířského sálu, 1338. Přístup z: [<http://www.zamek-jindrichuvhradec.eu/>]

Příloha I.) ZWETER, Reinmar von: *Báseň č. 149*, in: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců.* Kolektiv editorů, Praha: Aula, s. 35-36

Příloha II.) SIGEHER: *Báseň č. 8*, *Báseň č. 18*, *Báseň č. 7*, in: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců.* Kolektiv editorů, Praha: Aula, s. 37-41

Příloha III.) SUNBURG, Friedrich von: *Báseň č. 53*, *Báseň č. 52*, in: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců.* Kolektiv editorů, Praha: Aula, s. 42-43

Příloha IV.) NEZNÁMÝ AUTOR: *Bitva s Čechy*, in: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců.* Kolektiv editorů, Praha: Aula, s. 64-68

Příloha V.) ESCHENBACH, Wolfram von: *Parzival*, [přeložil Jindřich Pokorný]. Praha: Aula, 2000, s. 197-199, s. 292

Příloha VI.) ETZENBACH, Ulrich von: *Alexandreida*, in: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců.* Kolektiv editorů, Praha: Aula, s. 103-104

Příloha VII.) TÜRLIN, Ulrich von dem: *Arabel*, in: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Kolektiv editorů, Praha: Aula, s. 87

Příloha VIII.) NEZNÁMÝ AUTOR: *Staročeská Alexandreida*, in: VÁŽNÝ, Václav: *Staročeská Alexandreida*. Praha: ELK, 1949, s. 125-127

Příloha IX.) VÁCLAV II.: *Píseň I, Píseň II, Píseň III*, in: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Kolektiv editorů, Praha: Aula, s. 185-191

Příloha X.) KLAUSNER, Heinrich: *Legenda o Panně Marii*, in: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Kolektiv editorů, Praha: Aula, s. 199-200

Příloha XI.) MEISSEN, Heinrich von: *Lejch o Panně Marii*, in: *Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců*. Kolektiv editorů, Praha: Aula, s. 201-206

Příloha XII.) MACHAUT, Guillaume de: *Přátelská útěcha*, in: MACHAUT, Guillaume de: *Mé srdce pokorné*. Praha: Odeon Dokořán, 1977, s. 9-15